

КОНСТИТУЦІЙНА АСАМБЛЕЯ:
політико-правові аспекти
діяльності

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

№ 9 (18) 2013

Конституційна Асамблея
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека
Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ)

КОНСТИТУЦІЙНА АСАМБЛЕЯ:

політико-правові аспекти діяльності

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

№ 9 (18) 2013

Редакційна колегія:

- О. Онищенко**, академік-секретар Відділення історії, філософії і права НАН України,
член Конституційної Асамблеї України;
- М. Ставнійчук**, радник Президента України, керівник Головного
управління з питань конституційно-правової модернізації
Адміністрації Президента України,
член Європейської комісії «За демократію через право»,
секретар Конституційної Асамблеї
(співголови)
- В. Горовий**, д-р іст. наук, професор, заступник генерального директора НБУВ
(заступник головного редактора)
- А. Селіванов**, академік Національної академії правових наук, професор, голова Комісії з питань
здійснення народовладдя Конституційної Асамблеї;
- В. Кулик**, заступник керівника Головного управління з питань конституційно-правової
модернізації Адміністрації Президента України
- Т. Гранчак**, відповідальний секретар;
- Н. Іванова**, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
- Ю. Половинчак**, заввідділу обслуговування інформаційними ресурсами НЮБ;
- В. Удовик**, директор Фонду Президентів України

Адреса редакції:
НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна
Передрук – тільки з дозволу редакції

ЗМІСТ

ВІД ПЕРШОЇ ОСОБИ

Л. КРАВЧУК: ЗАКОНОПРОЕКТ ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ПІДГОТУЮТЬ ДО ОСЕНІ НАСТУПНОГО РОКУ	5
---	---

НОВИНИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОЇ АСАМБЛЕЇ	5
---	---

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Е. БУСОЛ

Народная законодательная инициатива «народное вето» – разновидность отклоняющего референдума	6
--	---

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	14
---	----

ЕКСПЕРТНА ДУМКА

В. РЕЧИЦЬКИЙ

Коментар на «Концепцію внесення змін до Конституції України»	23
--	----

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ЯПОНІЯ.....	42
ІЗРАЇЛЬ	45
РУМУНІЯ, МОЛДОВА.....	45
КАЗАХСТАН.....	63
КИРГИЗСТАН	65
ТУНІС	69
ЄГИПЕТ.....	69
ФІДЖІ	72

З ФОНДІВ НБУВ

Т. ДОБКО, Н. МОІСЕЄНКО, Є. КОНОВАЛОВА

Конституційне (державне) право України: поняття, характеристика, система, предмет та інститути (1993–2012).....	74
---	----

В. СТРУНГАР

Конституції та конституційний процес: реферативно-бібліографічна база даних Фонду Президентів України	82
---	----

Шановні колеги!

Сердечно вітаємо Вас з урочистим святом –
Днем Незалежності України!

Бажаємо Вам щастя, добра й злагоди, порозуміння і згуртованості, сонця і миру на шляху до кращого прийдешнього! Нехай серця наповнюються гордістю за нашу державу, прагненням до єдності та порозуміння, а плідна праця буде надійною запорукою щасливого майбутнього!

Колектив СІАЗ НБУВ

Від першої особи

Л. Кравчук: Законопроект про внесення змін до Конституції України підготують до осені наступного року

Законопроект про внесення змін до Конституції України підготують до осені наступного року. Про це на прес-конференції повідомив голова Конституційної Асамблеї України Л. Кравчук.

Так, уже до жовтня нинішнього року Конституційною Асамблеєю буде підготовлена концепція змін до Основного закону, а до осені 2014 р. буде повністю готовий і сам законопроект.

Нагадаємо, нині чинна Конституція України була прийнята 28 червня 1996 р. на V сесії Верховної Ради України другого скликання. Вона ж стала першою Конституцією незалежної України. До цього в Україні діяла Конституція Української РСР 1978 р.

Прийняття Основного закону України закріпило правові основи незалежності країни, її суверенітет і територіальну цілісність. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України й повинні відповідати їй (*Новий погляд* (<http://www.pohlyad.com/news/n/22430>). – 2013. – 20.08).

Новини про діяльність Конституційної Асамблеї

Конституционная Ассамблея будет рассматривать возможность исключить из Основного закона понятие «большой государственный герб». Об этом сообщил председатель КА, первый Президент Украины Л. Кравчук, передает «Зеркало недели».

«В Конституции должны ввести одно понятие – герб, без малого или большого. Когда будем в октябре выносить на утверждение КА концепцию изменений Конституции, то предложу такой вариант», – отметил Л. Кравчук.

По его словам, нынешний малый герб должен получить полноправный статус. «Было бы очень хорошо еще в начале независимости узаконить большой герб. Однако этого не произошло, время упущено», – отмечает бывший Президент.

Когда в 1996 г. принимали Конституцию и в ст. 20 расписывали государственные символы, то разделили государственный герб на две части – большой и малый. При этом большой герб описали поверхностно: его обязательными элементами должны быть малый герб и символ Войска Запорожского. Точное его изображение должна была принять Верховная Рада двумя третями голосов.

Бывший вице-премьер-министр Н. Жулинский в начале 2000-х годов возглавлял комиссию по разработке большого герба. «Комиссия одобрила эскиз герба: предполагалось объединить Украину символическими образами галицкого

льва и запорожского казака. Большой герб должен быть символом объединенной Украины», – рассказал Н. Жулинский.

В 2009 г. правительство утвердило эскиз большого государственного герба, однако парламент не одобрил его. «Большой государственный герб не был утвержден исключительно из-за личных амбиции политиков. Каждому хочется, чтобы его имя было рядом с решением, а специалистов слушать не хотят», – рассказал эксперт по геральдике, автор одного из проектов большого герба А. Руденко (*Подробности* (<http://podrobnosti.ua/power/2013/08/21/925086.html>). – 2013. – 21.08).

Аналітичний ракурс

Е. Бусол, ст. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ, канд. юридических наук

Народная законодательная инициатива «народное вето» – разновидность отклоняющего референдума

Вето (от лат. *veto* – запрещаю) – акт, приостанавливающий или не допускающий вступления в силу другого акта. Обычно правом вето обладает глава государства, который имеет право налагать вето на законы, принятые парламентом.

Абсолютное (резолютивное) вето дает право окончательного отклонения закона, принятого парламентом.

Относительное (отлагательное или суспензивное) вето лишь приостанавливает вступление закона в силу, а парламенту предоставляется право принять его повторным голосованием. При этом для окончательного принятия законопроекта в ряде парламентов требуется квалифицированное большинство голосов, например в Российской Федерации и США – две трети голосов каждой палаты. Общее вето означает возможность отклонения акта в целом, частичное (выборочное) вето позволяет отклонять отдельные части или статьи акта.

Институтами непосредственной демократии в государственном праве являются референдум, «народное вето», народная законодательная инициатива. Рассматривая вопрос о сущности и особенностях народного вето, нельзя не сказать о его связи с референдумом, так как между референдумом и народным вето много общего с позиции прав граждан на участие в голосовании по вопросу об отмене того или иного правового акта. При этом народное вето является разновидностью отклоняющего референдума.

В теории конституционного права под «народным вето» понимается институт непосредственной демократии, предусматривающий право граждан отклонять путем голосования на референдуме принятые представительным органом государственной власти (органом местного самоуправления) и вступившие в силу законы (акты органов местного самоуправления) или их отдельные положения.

Институт «народного вето» имеет длительную историю и стал использоваться в середине XIX ст. в кантонах Швейцарии. При этом появление в этой стране «народного вето» предшествовало введению прямого избирательного права и права граждан на участие в референдуме. Впервые «народное вето» было введено в Базеле (1832), а впоследствии – в других кантонах Швейцарии. Несколько позже (1874) институт «народного вето» был предусмотрен на общегосударственном уровне Конституцией Швейцарии. На американском континенте право «народного вето» впервые было использовано в штате Дакота (1898).

На сегодняшний день так называемое «народное вето» является крайне редкой практикой среди зарубежных стран. Рассматриваемый институт присутствует в конституциях и законодательстве 24-х штатов США, ряде швейцарских кантонов и земель ФРГ. Закреплен этот институт и в Конституции Италии, а также в большинстве уставов областей этого государства. При этом необходимо отметить, что в настоящее время наиболее активно народное вето применяется именно в Италии, для которой также характерно, что во многих случаях народное вето направлено не против акта в целом, а против отдельных положений конкретного закона.

С инициативой проведения абrogативного референдума в отдельных странах вправе выступать сами граждане (Италия, Швейцария). В Дании народное вето может быть инициировано только депутатами. Кроме того, в отдельных государствах (в Италии, например) органы конституционного правосудия могут признать неправомерными предложения о проведении того или иного абrogативного референдума. Заметим, что если в Швейцарии и Италии на проведение голосования в порядке народного вето распространяются общие положения законодательства о референдуме, то в землях ФРГ – общие положения законодательства о законодательной инициативе.

В Швейцарии закон считается отмененным, если за его отмену проголосовало большинство избирателей.

В Дании для отклонения закона требуется большинство принявших участие в голосовании, при условии, что против закона голосует не менее 30 % от общей численности электората. Такой же механизм предусмотрен Конституцией Берлина, а в Нижней Саксонии отмена закона осуществляется решением большинства граждан, имеющих право голоса.

Народное вето в Италии – это референдум против закона, принятого парламентом (в частности, относительно законов о внесении изменений в Конституцию), который назначается президентом и проводится по инициативе 500 тыс. избирателей либо по решению пяти из 20 областных советов. Если против закона проголосует более половины избирателей, участвующих в референдуме, а в голосовании примут участие более 50 зарегистрированных избирателей, закон считается отмененным. Институт народного вето прочно вошел в законодательный процесс Италии и применяется достаточно часто – примерно один раз в три-четыре года, причем на одном референдуме обычно решается судьба нескольких законов. Однако, согласно закону, народное вето нельзя проводить: 1. За год до окончания полномочий парламента. 2. Через год

после его избрания. 3. В последние три месяца каждого года. В течение пятилетней легислатуры парламента народное вето может быть применено только в пределах 2,5 лет. Кроме того, такой референдум не допускается относительно законов о налогах и бюджете, амнистии и помиловании, о ратификации международных договоров.

Можно сказать, что законодательные полномочия итальянского парламента несколько ослаблены возможностью применения «народного вето».

Сегодня институт народной инициативы принят в ряде государств (в отдельных кантонах Швейцарии, некоторых штатов США, в Италии, Латвии и т. д.), и за соответствующими референдумами признается обязательственный характер. В отличие от народного вето, которое влечет референдум по результатам исключительно законодательной деятельности парламента, предметом референдума по национальной инициативе является любой вопрос, который вообще может выноситься на референдум. Круг таких вопросов не всегда установлен конституциями и определяется.

Например, в Швейцарии конституционная процедура народного вето на уровне федерации основывается на передаче законов и парламентских постановлений на референдум по требованию 50 тыс. избирателей или восьми кантонов. Аналогичный порядок введен относительно утверждения международных договоров. Само же народное вето далеко не всегда достигает своей цели. Начиная с 1848 г. соответствующая процедура в масштабах страны была применена около 100 раз, однако лишь в трети случаев голосование привело к отмене законов. В США процедура народного вето признана основными законами 24-х штатов.

В Латвии народное вето служит своеобразным заменителем вето президента, которое не предусмотрено, и применяется к законам, которые не вступили в силу. В то же время в Италии и Швейцарии существуют достаточно жесткие ограничения относительно порядка инициатирующего референдумов, которые отменяют действующие законы. Например, в Италии нельзя инициировать народное вето за год до окончания каденции одной из палат парламента и т. д.

В Беларуси перечень соответствующих вопросов должен быть установлен законом.

В Грузии такие вопросы закрепляются на конституционном уровне и в специальном законе.

В Македонии референдум по народной инициативе может проводиться по вопросам, отнесенным к компетенции парламента.

В Словакии, напротив, в Конституции зафиксирован круг вопросов, по которым не может проводиться референдум: основные права и свободы, налоги и государственный бюджет.

В Федеративной Республике Германия предметом референдума по народной инициативе, который проводится на уровне субъекта федерации, может быть лишь вопрос территориального разграничения между отдельными землями.

В разных странах количество избирателей, которое может инициировать петиционный референдум (референдум, который проводится по требованию определенного, предусмотренного законом количества граждан), является разным: в Македонии – 150 тыс., Грузии – 200 тыс., Туркменистане – 250 тыс., Киргизстане, Литве, – 300 тыс., Словакии – 350 тыс.

В Беларуси референдум по народной инициативе назначается по предложению 450 тыс. граждан, которые имеют избирательные права, включительно 50 тыс. от каждой из областей и столицы. Такие референдумы уполномочены провозглашать или назначать президент – в Беларуси, Грузии, Киргизстане, Словакии – или парламент – в Литве, Македонии. Результаты референдумов считаются действительными, если в них приняли участие большинство граждан, которые имеют право голоса. Решение считается принятым, если за него проголосовало большинство из тех, кто принял участие в голосовании.

В Исландии существует следующий порядок процедуры референдума, который является своеобразным заменителем права президентского вето. Например, если президент не одобряет законопроект, последний все же вступает в силу и в то же время подается на референдум. В случае поддержки его на референдуме соответствующий закон хранит свою силу, в противном случае – отменяется. Основной процедурой проведения следующего референдума является процедура так называемого народного вето.

Анализ конституционного законодательства Российской Федерации позволяет утверждать, что в конституционной системе России определение института «народное вето» отсутствует. Однако избирательным законодательством и законодательством о праве граждан на участие в референдуме предусмотрен аналогичный институт. Так, несколько норм, закрепленных в Федеральном конституционном законе «О референдуме Российской Федерации» от 10 октября 1995 г., содержат прямое указание на возможность вынесения гражданами на референдум вопроса об отмене действующего федерального закона или отдельной его статьи (п. 12 ч. 1 ст. 16; ч. 3 ст. 31; ч. 5 ст. 32). Подобное прямое указание отсутствует в Федеральном законе «Об основных гарантиях избирательных прав граждан и права граждан на референдум» от 19 сентября 1997 г. Однако и данный Закон не исключает возможности постановки гражданами на референдуме РФ, на референдуме субъекта РФ или на местном референдуме вопроса об отмене действующего закона (правового акта органа местного самоуправления) или отдельной его нормы. Законодательство субъектов РФ о референдуме конкретизирует нормы данного Федерального закона по следующим направлениям: отмена путем голосования на референдуме субъекта РФ (местном референдуме) закона субъекта РФ (правового акта органа местного самоуправления) или отдельной его нормы; принятие на референдуме субъекта РФ (местном референдуме) другого правового акта того же вида, который полностью заменяет по предмету регулирования ранее принятый представительным органом правовой акт.

Следует отметить не разработанность в Украине проблемы обеспечения открытости власти путем реализации народной инициативы – «народного вето».

Этот пробел пыталась заполнить украинская ученая И. Жаровская, рассматривая институт народной инициативы как путь к формированию прозрачной власти. Она высказывается за усовершенствование референтной формы народной инициативы на законодательном уровне, но считает проблемным внедрение института «народного вето». И. Жаровская обуславливает это существованием вето Президента Украины, как главы государства, деятельностью Конституционного Суда Украины и недостаточно высоким уровнем правового образования, правосознания и правовой культуры рядовых граждан, которые могут выступать марионетками в руках недемократических элит.

В ст. 38 Конституции Украины закреплено, что граждане имеют право принимать участие в управлении государственными делами, во всеукраинском и местных референдумах, свободно избирать и быть избранными в органы государственной власти и органы местного самоуправления. Однако в данном законе не предусмотрено механизма реализации народной инициативы.

Народная инициатива (франц. *initiative*, от лат. *initium* – начало) – форма непосредственной демократии, содержательно связанная с принятием парламентом соответствующих законодательных актов и внесением изменений в Конституцию, а также проведением референдума. Поэтому народное вето и является, в сущности, разновидностью референтной народной инициативы.

В современной конституционной теории и практике выделяют две основных разновидности народной инициативы: референтная и законодательная. Народная референтная инициатива – это требование определенного количества избирателей, установленного Конституцией, провести в определённой форме референдум (народное голосование).

В ст. 72 Конституции Украины предусмотрено, что всеукраинский референдум провозглашается по народной инициативе по требованию не менее чем 3 млн граждан Украины, которые имеют право голоса, при условии, что подписи относительно назначения референдума собранно не менее как в двух третях областей и не менее как по 100 тыс. подписей в каждой области. Всеукраинский референдум назначается Верховной Радой Украины или Президентом Украины в соответствии с их полномочиями, установленными Конституцией Украины. При этом предмет референдума по национальной инициативе в Конституции Украины не определен. Однако в ст. 3 Закона Украины «О всеукраинском референдуме» закреплено, что:

1. Предметом всеукраинского референдума могут быть любые вопросы за исключением тех, решение которых референдумом не допускается Конституцией и законами Украины.

2. На всеукраинский референдум могут выноситься несколько вопросов по одной проблеме.

3. По предмету всеукраинский референдум может быть: а) об одобрении новой редакции Конституции Украины, внесении изменений в Конституцию Украины, отмене, утрате действия или признании не действующим закона о внесении изменений в Конституцию Украины (конституционный референдум); б) об изменении территории Украины (ратификационный референдум); в) относительно принятия или отмены закона Украины или внесения изменений

в действующий закон Украины (законодательный референдум); г) по любому вопросу за исключением тех, относительно которых референдум не допускается, согласно Конституции Украины (общий референдум).

Статья 21 Общей декларации прав человека, принятая Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций 10 декабря 1948 г., провозглашает, что «1. Каждый человек имеет право принимать участие в управлении своей страной непосредственно или через свободно избранных представителей... 3. Воля народа должна быть основой власти правительства; эта воля должна оказываться в периодических и нефальсифицированных выборах, которые должны осуществляться при общем и равном избирательном праве путем тайного голосования или же через другие подобные формы, которые обеспечивают свободу голосования».

Анализируя практику зарубежных стран относительно применения народного вето, актуальными представляются предложения относительно народной законодательной инициативы, изложенные Президентом Украины В. Януковичем в ежегодном Послании Президента Украины Верховной Раде «О внутренней и внешней политике Украины в 2013 году» от 6 июня 2013 г. В этом Послании глава государства внес предложение предоставить украинцам право законодательной инициативы. Так, Президент Украины считает, что «в последующей работе над обновлением Конституции Украины необходимо рассмотреть возможность уточнения положений разд. 3 «Выборы. Референдум» и 4 «Верховная Рада Украины».

В указанном Послании сказано, что народная законодательная инициатива реализуется способом внесения постатейно разработанного законопроекта на рассмотрение Верховной Рады или всеукраинского референдума. «При этом необходимо предусматривать, что законопроект на рассмотрение парламента может быть внесен по требованию не менее как 80 тыс. избирателей (что является соизмеримым с количеством избирателей, достаточным для избрания народного депутата Украины (субъекта законодательной инициативы) в одномандатном избирательном округе)».

Кроме того, Президент вносит предложение, чтобы изменения к законам, принятые на референдуме, не вносились парламентом в течение пяти лет или это делалось только конституционным большинством. Также предлагается предусмотреть, что, если подается законопроект по народной инициативе и парламент его постановляет, то референдум не проводится. Однако такой закон парламент не может изменять на протяжении пяти лет или делает это конституционным большинством.

Кроме того, Президентом планируется ввести «народное вето» как разновидность народной законодательной инициативы, которая предусматривает возможность отмены на всеукраинском референдуме принятых Верховной Радой законов. При этом референдум не проводится, если парламент самостоятельно отменяет такой закон. Следовательно, согласно внесенным Президентом Украины предложениям, отныне граждане смогут сами вносить законопроекты в ВР или отменять уже принятые законы на референдуме, применяя при этом так называемое «народное вето». При этом важным представляется вопрос

приведения законодательства Украины по рассматриваемым вопросам в соответствии с Конституцией Украины. Обеспечение условий для реализации прав граждан на участие в управлении государственными делами, в частности путем расширения круга субъектов законодательной инициативы в Верховной Раде Украины (народная законодательная инициатива) и установления порядка принятия и отмены законов на всеукраинском референдуме, является предметом обсуждения в комиссиях Конституционной Ассамблеи.

В июне 2013 г. был обнародован проект Концепции новой Конституции Украины. Авторы проекта реформирования Конституции Украины предлагают расширить перечень возможностей граждан в реализации форм непосредственной демократии – ввести институты народной законодательной инициативы и народного вето, позволяющий проводить референдум для отмены принятых законов Верховной Радой Украины. Так, разд. 3 действующей Конституции Украины «Выборы. Референдум» предлагается заменить разделом «Непосредственное народовластие». По мнению авторов концепции, необходимо определить предмет всеукраинского референдума, который проводится по народной инициативе, в частности предусмотреть возможность проведения референдума по вопросам отмены закона, принятого Верховной Радой Украины (институт «народного вето»).

Предвыборные программы таких партий-победительниц парламентских выборов 2012 г., как политической партии Всеукраинское объединение «Родина», политической партии УДАР (Украинский демократический альянс за реформы) В. Кличко, Коммунистической партии Украины, также содержат политические лозунги относительно изменений или уточнений механизмов осуществления власти народом, в том числе по расширению влияния граждан на власть через народную законодательную инициативу или/и референдум (например, «народное вето»). Внесение таких изменений в Конституцию Украины на первом этапе будет нуждаться в консолидации не менее чем двух третей (300 голосов) от конституционного состава Верховной Рады Украины, а на втором этапе – консолидации избирателей на всеукраинском референдуме. Поэтому появляется необходимость учета политических программ политических сил, что за результатами выборов народных депутатов Украины сформировали в Верховной Раде Украины седьмого созыва свои фракции.

Подытоживая вышеизложенное, можно делать вывод, что законодательство зарубежных стран содержит разные варианты реализации права народа на осуществление законодательной инициативы. Условно их можно сгруппировать следующим образом. В одних странах допускается принятие или отмена законов на референдуме по народной инициативе, оформленной в соответствии с требованиями национального законодательства. В других – народная законодательная инициатива реализуется через представительский орган государственной власти – парламент. Конституция же Украины (ст. 72, 74) предусматривает возможность реализации непосредственного народовластия, в том числе через принятие законов по народной инициативе на всеукраинском референдуме.

В настоящее время, согласно ст. 29 Закона Украины «О всеукраинском референдуме», народная инициатива относительно проведения всеукраинского референдума осуществляется участниками всеукраинского референдума путем сбора их подписей под требованием о проведении референдума. Президент Украины обязан провозгласить всеукраинский референдум по народной инициативе, если его вопросы не нарушают требований Конституции Украины, законов Украины и если под требованием о его проведении подписалось не менее 3 млн граждан Украины, которые имеют право голоса, при условии, что подписи под этим требованием собранно не менее как в двух третях областей и не менее как по 100 тыс. подписей в каждой области.

По признанию ученых, «народное вето» является рычагом, с помощью которого деятельность представительного органа корректируется наиболее радикальным способом – путем запрета принимаемого им акта. Учитывая, что в течение длительного временного промежутка от выборов одного состава представительного органа власти до выборов очередного его состава соотношение сил в обществе может существенно измениться, «народное вето» позволяет определить, насколько легитимным является сам представительный орган.

«Народное вето» способствует росту гражданского участия в публично-правовых делах. Оно побуждает граждан больше интересоваться вопросами правотворчества, что служит преодолению правового нигилизма. Также «народное вето» является одним из механизмов преодоления противоречий между обществом и властью. Во всякой конституционной системе вопрос о введении института «народного вето» – это, по существу, вопрос о том, что предпочтительнее – неисполнение гражданами законодательства, попытки уклонения от его исполнения или же отмена правовых актов самими же гражданами в случае, если этого не делает представительный орган. С этой точки зрения, «народное вето» – своего рода юридически отработанный механизм уступок, на которые могут пойти органы власти под давлением граждан.

По нашему мнению, отменяющий референдум – народное вето, в случае его законодательного закрепления и дальнейшего применения в Украине, может быть довольно эффективным элементом механизма легитимации государственной власти в Украине (*Материал подготовлен с использованием таких источников: Конституційно-процесуальне право (<http://radnuk.info>); Жаровська І. М. Інститут народної ініціативи – шлях формування відкритої влади // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту. – 2010. – С. 23; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: міжнародний документ від 31 жовт. 2003 р. (ратифіковано із заявами Законом України від 18 жовт. 2006 р. № 251-V) // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 49; Конституція України // Відом. Верховної Ради України від 23 серп. 1996 р. – 1996. – № 30. – Ст. 141; Про всеукраїнський референдум: Закон України від 6 лист. 2012 р. № 5475VI // Голос України. – 2012. – № 226; Загальна декларація прав людини: Генеральна Асамблея ООН від 10 груд. 1948 р. (Док.ООН/PES/217 А) (<http://www.irs.in.ua>); Народний суверенітет і конституційно-правові засоби прямої демократії (http://www.pravo.vuzlib.org/book_z175_page_17.html); Про внутрішнє та*

зовнішнє становище України в 2013 році: щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України від 06 червня 2013 року (<http://www.president.gov.ua>); Передвиборна програма політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?pt001f01=900&pf7171=52>); Передвиборна програма політичної партії УДАР (Український демократичний альянс за реформи) Віталія Кличка (<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?pt001f01=900&pf7171=55>); Передвиборна програма Комуністичної партії України (<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?pt001f01=900&pf7171=11>); Обнародован проект нової Конституції (http://lb.ua/news/2013/06/21/208090_obnarodovan_proekt_novoju.html); Академик (<http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/16331>); Ковальчук В. Всенародний референдум як одна з форм легітимації державної влади: зарубіжний та вітчизняний досвід (<http://www.info-prensa.com/article-751.html>); Особенности демократического режима в государствах Западной Европы (http://fgpodsobka.narod.ru/democrasy_europe.htm); Современные проблемы конституционного права Российской Федерации (http://mmalikov.ru/spkprf/Razdel_6_3_9.html); Известия.ua (<http://izvestia.kiev.ua/ru/news/20125>); Институты непосредственной демократии (<http://mmkaz.narod.ru/kpzs/lectures/l04.htm>).

Позиція влади, політичних партій, громадських організацій

Парламентские фракции «Батьківщина» и «Свобода» завершили подготовку законопроекта, предусматривающего внесение изменений в раздел Конституции «Правосудие», сообщил народный депутат, секретарь Комитета Верховной Рады по вопросам верховенства права и правосудия П. Петренко («Батьківщина»).

Документ был подготовлен оппозицией в ответ на законопроект Президента В. Януковича, внесенный в парламент 4 июля. Глава государства предложил депутатам внести изменения в Конституцию, согласно которым, в частности, Верховная Рада лишается права назначать и увольнять судей (эти вопросы полностью переходят в компетенцию главы государства) и отменяется пятилетний испытательный срок для судей.

«Наши предложения кардинально отличаются от того законопроекта, который был предложен Президентом. Он сделал попытку узурпировать контроль над судебной ветвью власти, получая право назначать и увольнять судей. Мы, изучив практику Евросоюза и США, предлагаем принципиально новые вещи», – заявил П. Петренко. По словам депутата, оппозиция предлагает ликвидировать Конституционный Суд, «который дискредитировал себя, как судебный орган», и передать его функции Верховному Суду. «Мы предлагаем

сделать совершенно независимым механизм назначения и увольнения судей. Этими вопросами будет заниматься Высший совет юстиции, а Верховная Рада получит право создавать и ликвидировать суды путем принятия законов. Мы также предлагаем ввести институт импичмента судей, в том числе через проведение местного референдума», – рассказал он.

На данный момент оппозиции удалось собрать только 124 подписи парламентариев (ранее пресс-служба «Батьківщини» сообщала о 127 подписях. – Ред.) при 150 необходимых для внесения документа в парламент. В «Батьківщині» и ВО «Свобода» ожидают, что недостающие подписи предоставит фракция УДАР. «Мы еще месяц назад обратились к нашим коллегам из УДАРа, чтобы они предоставили нам свои предложения. Они в свое время критиковали президентский законопроект, и мы надеемся, что наш вариант будет поддержан. Нам нужно получить все 150 подписей, и мы ожидаем решения УДАРа по этому вопросу», – подчеркнул П. Петренко.

В УДАРе объясняют заминку по-разному, но заверяют, что поддержат законопроект оппозиции. «Документ согласован юридическими службами трех фракций. Мы вместе наработали проект, сейчас он находится у руководства на согласовании. Почему так долго, спросите у них», – заявил народный депутат В. Карпунцов (УДАР). «Тут нет никакой проблемы, это должен быть законопроект от трех оппозиционных сил, и мы хотим внести свои правки. Речь идет о том, как правильно сформулировать некоторые технические юридические нюансы, ведь это проект изменений в Конституцию, и нужно, чтобы к нему было как можно меньше замечаний», – сообщил народный депутат Р. Павленко (УДАР), пообещав, что согласование будет завершено в ближайшие дни.

Следует отметить, что сроки подачи альтернативного варианта изменений в Конституцию уже прошли. Статья 143 Закона Украины «О Регламенте Верховной Рады» предусматривает, что альтернативные законопроекты по внесению изменений в Конституцию подаются в парламент только на протяжении 14 дней после основного законопроекта. В оппозиции заверяют, что смогут обойти эту норму. «Мы будем регистрировать его, как отдельный законопроект, а не как альтернативный. Вы посмотрите, сколько в парламент вносится абсолютно одинаковых инициатив, только название чуть-чуть изменяется. Думаю, к сентябрю, когда Верховная Рада будет работать в штатном режиме, все будет согласовано и все подписи будут получены», – сказал народный депутат Л. Емец («Батьківщина»).

В Партии регионов не разделяют оптимизма оппозиции. «Нельзя зарегистрировать законопроект как неальтернативный, если нарушены регламентные нормы. Кроме того, для внесения изменений в Конституцию необходимо получить вывод Венецианской комиссии. У нас, в отличие от них (оппозиции), он есть. Слабость оппозиции состоит в том, что они обвиняют нас в нарушении процедур и сами же их нарушают», – заявил народный депутат В. Олійник (Партия регионов) (*Зеркало недели* (http://zn.ua/POLITICS/oppoziciya-podgotovila-alternativnye-izmeneniya-v-konstituciyu-no-ne-uspela-ih-zaregistrirovat-126366_.html). – 2013. – 26.07).

Депутати із фракції УДАР відмовилися підписувати законопроект про зміни до Конституції, підготовлений фракціями «Батьківщина» і «Свобода». Деякі «ударівці» мали претензії до змісту законодавчих пропозицій колег, які в черговий раз не спромоглися порадитися з партнерами по опозиції. Про це повідомляє «Закон і бізнес» із посиланням на власні джерела.

«І хоча раніше А. Яценюк (голова фракції “Батьківщина”. – Ред.) заявляв про те, що відповідний проект (“Про внесення змін і доповнень до Конституції України щодо формування незалежної судової влади”) передається на реєстрацію до Верховної Ради, утім документа там досі немає», – зазначає видання.

Річ у тому, що згідно зі ст. 154 Конституції України законопроект про внесення змін до Основного закону може бути поданий до парламенту не менше як 150 народними депутатами. При цьому згідно зі ст. 143 Регламенту ВРУ альтернативні законопроекти про внесення змін до Конституції можуть бути подані до ВР лише протягом 14 днів після надання народним депутатам основного законопроекту. Оскільки президентський законопроект № 2522а «Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів» було зареєстровано ще 4 липня, термін подання альтернативних проектів уже сплинув.

Очевидно, майбутня виборча кампанія опозиції будуватиметься на різному баченні її лідерів майбутнього судочинства, зазначає «Закон і бізнес» (*Укрінформ* (http://www.ukrinform.ua/ukr/news/opozitsiya_peresvarilasya_cherez_zmini_do_konstitutsii_zmi_1848076). – 2013. – 25.07).

Лідер «Українського вибору» В. Медведчук заявив, що підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС буде прямим порушенням норм Конституції України. Про це він сказав на Міжнародній конференції «Православно-слов'янські цінності – основа цивілізаційного вибору України», повідомляє прес-служба «Українського вибору».

Він представив учасникам конференції правовий висновок щодо питання відповідності Конституції України проекту Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншого боку, підготовлене за запитом Громадського руху «Український вибір» Незалежним українським центром правових ініціатив і експертиз «Правова держава».

Змістовний аналіз Угоди однозначно говорить, що підписання її Україною неможливе без зміни або виключення ряду положень Конституції України, що визначають принципи незалежності держави, відповідно до яких сувереном і єдиним джерелом влади є народ, визнається і діє принцип верховенства права, а Конституція України має найвищу юридичну силу (ст. 1, 2, 5, 8 розд. I «Загальні положення» Основного закону України).

«На сьогодні, щоб підписати Угоду з ЄС Верховній Раді України необхідно зібрати 300 (триста) голосів для внесення змін до Конституції країни, а в

нинішній ситуації це вкрай проблематично. Якщо Угоду все ж підпишуть, це буде доказом прямого порушення владою основних положень Конституції України», – зазначив В. Медведчук (*Новий погляд* (<http://www.pohlyad.com/news/n/20731>). – 2013. – 27.07).

Конституційна Асамблея (далі – КА) має бути відкритою у своїй діяльності. Залучення ж громадськості до дискусії про зміни до Основного закону є необхідною умовою для цього. Такої думки дійшли політичні та правові експерти, які обговорили на круглому столі в Києві результати першого етапу конституційної реформи й діяльності КА, повідомили «Укрінформу» в прес-службі Фонду сприяння конституційним реформам в Україні.

За словами політолога В. Небоженка, професійні дискусії в межах КА треба обов'язково поширити на широку аудиторію, а конституційну реформу активніше використовувати для запровадження сучасної «політичної мови» в суспільстві. Формування новітніх масових комунікацій у громадському середовищі, вважає експерт, створюватиме значні перешкоди під час можливих порушень Основного закону.

На думку правознавця В. Мельниченка, термін подання пропозицій до КА стосовно майбутніх змін у Конституцію не варто обмежувати визначеною датою 15 вересня – його треба максимально подовжити, інакше «розпливчаті формулювання в Конституції можуть залишитися джерелом конфліктів між владою та суспільством». За словами експерта, КА повинна уважно ознайомитися з громадськими напрацюваннями та врахувати їх у своїх рекомендаціях.

Дискусія в межах конституційного процесу лише тоді стане повноцінною й ефективною, зауважив представник громадської мережі «Друзі Конституції» В. Зоря, коли КА на повну силу залучить зворотний зв'язок, а громадськість побачить, яким чином «больові точки» знайдуть відображення в Конституції. До концепції змін в Основний закон мають увійти передусім гарантії захисту прав і обов'язків не тільки нинішніх громадян, а й прийдешніх поколінь.

Учасники круглого столу передали свої пропозиції в КА (*Укрінформ* (http://www.ukrinform.ua/ukr/news/eksperti_za_nabligennya_gromadskosti_do_diskusiii_v_konstitutsiyniy_asambleii_1849320). – 2013. – 29.07).

Голова Комітету виборців України О. Черненко не виключає, що президентські вибори в 2015 р. будуть зірвані. Про це він заявив у коментарі «Главкому».

«Я не бачу можливості перенесення виборів. Якщо це трапиться, це буде антидемократичний та антиправовий крок, на який навряд чи хтось піде, але в Україні складно щось стверджувати напевно», – визнав він. Серед можливих приводів – розпуск парламенту, референдум, зміна Конституції (наприклад, заради обрання Президента в парламенті).

Ще не так давно про референдум, як про реальну можливість для В. Януковича продовжити владу, говорили чимало. Закон О. Лавриновича включав у себе ряд положень про прийняття нової Конституції і поправок до неї на референдумі в обхід Верховній Раді. Однак натяки європейців, що це «поставить хрест» на можливості підписання Угоди про асоціацію, і розгромний висновок Венеціанської комісії зменшили запал у цьому напрямі. Проте шанси на те, що нинішня Конституція до 2015 р. (уже після можливого підписання Угоди про асоціацію з ЄС) зазнає змін, залишаються. «Можна все повернути за “білоруським” сценарієм. Якщо, припустимо, приймається нова Конституція, то і п’ятирічний відлік терміну Президента може початися з моменту дії нової Конституції, а до того не рахуватися», – зазначає О. Черненко. З розпуском парламенту, на думку експерта, ситуація аналогічна (*Новий погляд* (<http://www.pohlyad.com/news/n/21373>). – 2013. – 6.08).

Екс-міністр освіти професор і доктор педагогічних наук С. Ніколаєнко заявив, що в Конституційній Асамблеї готові відмовитися від обов’язкової середньої освіти. Про це він заявив в інтерв’ю «Главкому».

«Стає тривожно за ст. 53 Конституції України, на яку вже замахнулися в Конституційній Асамблеї», – сказав він. «Як мені стало відомо, там уже йдеться про можливу відмову держави від обов’язкової середньої освіти, комерціалізації вищої школи. На мою думку, це – цивілізаційний відкат, крок назад, на віки», – підкреслив С. Ніколаєнко.

«Сотні тисяч дітей не зможуть отримати повноцінну освіту, особливо з незаможних сімей. Це значить, багато розумних людей не реалізують свого потенціалу в Україні. Це погано», – додав він (*Newsru.Ual* (<http://newsru.ua/ukraine/08aug2013/kanstana.html>). – 2013. – 8.08).

Народный депутат от Партии регионов О. Царев опубликовал на своем сайте правовое заключение по вопросу соответствия норм Конституции Украины положениям проекта Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом.

«Содержательный анализ Соглашения однозначно свидетельствует, что подписание его Украиной невозможно без изменения или исключения ряда положений Конституции Украины, определяющих принципы независимости государства, в соответствии с которыми суверенным и единственным источником власти является народ, признается и действует принцип верховенства права, а Конституция Украины имеет высшую юридическую силу (ст. 1, 2, 5, 8 разд. I “Общие положения” Основного закона Украины)», – отмечается в заключении Независимого украинского центра правовых инициатив и экспертиз «Правовое государство» (*Polemika* (<http://polemika.com.ua/news-124067.html>). – 2013. – 8.08).

Додаток

Определение общего объема компетенции Совета ассоциации и Комитета ассоциации, а также обязательность их правовых решений де-юре и де-факто устанавливают принцип их высшей юридической силы относительно национального украинского законодательства, следовательно возникает необходимость изменять фундаментальные принципы и положения Конституции Украины, определенные разд. I «Общие положения», относительно образования государства.

«Такие положения Соглашения не корреспондируются с предписаниями ст. 17, 115 Конституции Украины и противоречат конституционно закрепленным принципам народного и государственного суверенитета, содержание которых определяется ст. 5 Основного закона Украины», – отмечают авторы заключения.

В заключении также указывается, что, согласно ч. 3 ст. 463 Соглашения, Совет ассоциации вправе вносить поправки в приложения к Соглашению, которые регламентируют, в том числе, вопросы пошлин и импортных квот, транспорта и связи, налогообложения, предпринимательства, социальной политики, здравоохранения и образования. Таким образом, решения по указанным выше вопросам будут приниматься на министерском уровне, поскольку Совет ассоциации состоит из представителей органов исполнительной власти, в то время как ст. 92 Конституции Украины закрепляет, что подобные вопросы определяются или устанавливаются исключительно законами Украины.

По мнению экспертов, кроме того, противоречит Конституции также норма Соглашения, обязывающая к ратификации и имплементации Римского статута Международного уголовного суда 1998 г. и его соответствующих инструментов, так как Конституция не предусматривает дополнений системы национальной юрисдикции международным субъектом уголовной юстиции. Эксперты отмечают, что анализ ст. 22, закрепляющей гарантии прав и свобод граждан, ст. 55 о судебных способах защиты таких прав и ст. 124 Конституции Украины в их совокупности дает основания утверждать, что функционирование Международного уголовного суда как дополнительного института уголовного преследования сужает объем прав и свобод граждан Украины и противоречит конституционным принципам правосудия Украины.

Принимая во внимание то обстоятельство, что Римский статут Международного уголовного суда не ратифицирован Украиной, а его положения противоречат нормам Конституции Украины, Соглашение, обязывающее ратифицировать и имплементировать Римский статут Международного уголовного суда, априори не может быть подписано украинской стороной. Таким образом, предписания положений, которые лежат в основе Соглашения, противоречат ст. 5, 6, 17, 22, 55, 124 и 150 Основного закона Украины, а их реализация «сопряжена с сужением объема прав и свобод граждан Украины», считают эксперты.

«Согласно ч. 2 ст. 9 Основного закона Украины, заключение международных договоров, противоречащих Конституции Украины, возможно только после внесения соответствующих изменений в Конституцию Украины», – подчеркивается в заключении. В то же время эксперты отмечают, что внести изменения в разд. I «Общие положения» Конституции Украины без их утверждения на всеукраинском референдуме невозможно. Таким образом, предписания положений, которые лежат в основе Соглашения, противоречат ст. 5, 6, 17, 22, 55, 124 и 150 Основного закона Украины, а их реализация «сопряжена с сужением объема прав и свобод граждан Украины».

Как сообщалось, ранее О. Царев заявил, что шесть пунктов Соглашения об ассоциации с Европейским Союзом противоречат Конституции Украины (*Polemika* (<http://polemika.com.ua/news-124067.html>). – 2013. – 8.08).

Соглашение об ассоциации с Евросоюзом не противоречит Конституции Украины. Об этом заявил первый Президент, глава Конституционной Ассамблеи Л. Кравчук.

Он напомнил, что Основной закон предусматривает возможность подписания соглашений с другими государствами или международными организациями. «Предусмотрено Конституцией, что государство заключает международные соглашения и эти международные соглашения соглашаются на разных уровнях, в разных инстанциях много, иногда, лет. Поэтому здесь нельзя искать абсолютно никаких оснований и никаких причин для того, чтобы этот вопрос обсуждать» – заявил Л. Кравчук. По его словам, заявление О. Царева нельзя воспринимать серьезно, поскольку оно недостаточно аргументировано. «Я не думаю, что это серьезный разговор господина Царева. Он вообще склонен к разного рода импровизациям. Он пользуется эмоциями голоса, а не аргументами», – считает Л. Кравчук.

Также бывший Президент напомнил, что, согласно нормам международного права, а также украинскому законодательству, международные соглашения имеют большую юридическую силу, чем внутреннее законодательство (*Главком* (<http://glavcom.ua/news/145473.html>). – 2013. – 6.08).

Конституційна Асамблея, яку створив В. Янукович для написання нового Основного закону, на одному з останніх засідань обговорила концепцію змін організації державної влади в Україні. Компроміс, до якого дійшли учасники обговорення, є доволі несподіваним – послаблення президентської влади, натомість посилення ролі парламенту й Кабінету Міністрів. Схоже, країна має всі шанси знову повернутися до парламентсько-президентської держави. І це після того, як В. Янукович пішов на безпрецедентні кроки, щоб стати одноосібним володарем країни. На думку експертів, це може говорити про те, що нинішній Президент після 2015 р. уже не бачить себе на цій посаді, тож готує новий плацдарм – прем'єрський (*Львівська газета* (<http://www.gazeta.lviv.ua/politic/2013/08/02/13572>). – 2013. – 2.08).

Додаток

Переписування Конституції можна назвати новітньою українською традицією. Причому роблять це не задля вдосконалення Основного закону чи, тим паче, поліпшення життя українців, а виходячи з поточного політичного стану. Перша масштабна конституційна реформа, як відомо, відбулася 2004 р. Коли люди вийшли на Помаранчевий майдан, протестуючи проти фальсифікації президентських виборів, вищі державні мужі не придумали нічого кращого для вирішення проблеми, ніж переписати Конституцію. Саме тоді Україна з президентсько-парламентської перетворилася на парламентсько-президентську. В. Ющенко зумів стати президентом, але з «обрізаними» повноваженнями: його фактично було позбавлено права щось вирішувати чи ухвалювати, єдиною реальною функцією стало право вето рішення Кабінету Міністрів. Чим це закінчилося – усім відомо. Протистояння В. Ющенка та Ю. Тимошенко заштопорило країну. Дублювання повноважень, неможливість провести реформи та ухвалювати рішення стало реаліями тих днів і призвело до тотального падіння рейтингу В. Ющенка, розчарування

українців у націонал-демократичних силах і, зрештою, перемоги В. Януковича на виборах 2010 р.

Упродовж перших півроку свого президентства В. Янукович виправляв конституційні несправедливості. Роботу над зміною Основного закону вели двома фронтами. Перший – через Верховну Раду. Як відомо, зміни до Конституції ухвалюють так званою конституційною більшістю – тобто не менш ніж 300 голосами. На момент перемоги у В. Януковича не було в парламенті навіть простої більшості. Саме тоді виникло таке явище як «тушка» – парламент ухвалив рішення, що більшість можуть формувати не лише фракції, а й окремі нардепи, відтак почався процес скуповування депутатів, які масово виходили з націонал-демократичних фракцій. Однак 300 голосів зібрати так і не вдалося. Але спрацював другий план: Конституційний Суд, помудрувавши над реформою 2004 р., визнав її неконституційною і вирішив повернути Конституцію зразка 1996 р. Отож Україна стала знову президентсько-парламентською, В. Янукович сконцентрував усю владу у своїх руках і нині фактично одноосібно керує країною. Здавалося, такий стан речей його цілком задовольняє. Однак останні пропозиції Конституційної Асамблеї свідчать про інше: можливо, Україна знову повернеться до парламентсько-президентської, де функції президента буде максимально врізано, тоді як прем'єра й парламенту – розширено.

«Загалом тенденція така є, – каже в коментарі “Газеті” І. Коліушко, голова правління ГО Центр політико-правових реформ, член КА. – Практика реалізації Конституції засвідчила, що в нас нечітко виписано статус президента й уряду, і це призвело до певних узурпаторських тенденцій з боку президента. Це почалося ще за Л. Кучми, потім у такому ж дусі продовжив В. Ющенко й ще більше поживав ці тенденції В. Янукович. І тому загальна логіка така: нема потреби відходити від змішаної форми правління, але потрібно виправити основний недолік – подвійну відповідальність уряду й перед президентом, і перед парламентом. Уряд повинен бути відповідальним тільки перед парламентом. Це тягне за собою зміну порядку формування уряду, тобто збільшення впливу парламенту. Найкраще, коли визначено кандидатуру прем'єр-міністра, він формує склад уряду й пише програму, а тоді подає у парламент для затвердження».

За словами експерта, прем'єра визначатиме президент на підставі консультацій з фракціями парламенту, але останнє слово – це вотум довіри, який голосують у парламенті. Якщо такого вотуму не буде, президент має право формувати технічний уряд і розпустити парламент.

«Це – негативний момент, який я розцінюю як надмірні повноваження. Якщо парламент з двох спроб не зміг сформувати уряд, тоді логічно, що президент отримує право розпустити парламент і вести країну на повторні вибори. Але при цьому має працювати й попередній уряд, а не формувати якийсь свій, тому що інакше є велика спокуса спеціально блокувати процес формування уряду», – пояснює І. Коліушко.

Щодо повноважень президента, то їх пропонують розмежувати на три види: дискреційні, тобто власні повноваження – їх перелік мав би бути невеликим, але наразі його ще не розкрито; повноваження, які реалізують за поданням прем'єр-міністра чи уряду, і рішення президента, які набувають чинності після контрасигнації прем'єр-міністром. За словами І. Коліушка, у останній частині може бути досить широкий перелік можливостей для президента, тому, якщо президент домовляється з урядом, це означає єдність державної політики, але вони повинні мати легальний механізм реалізації своїх задумів.

Те, що ці пропозиції перегукуються з реформою 2004 р., яку В. Янукович так старанно ліквідував, видно неозброєним оком. Ба більше, Асамблея ще більше обмежує вплив президента на уряд, щоб унеможливити основний недолік попередньої реформи: дублювання повноважень, що призвело до суперництва між президентом і прем'єром.

«Треба виходити з принципу єдності державної політики й не давати президентові повноважень блокувати рішення уряду, але водночас дати йому можливість реалізовувати свої ініціативи. Тоді президенту дали можливість блокувати рішення Кабміну через звернення до Конституційного Суду, і В. Ющенко цим аж занадто користувався. Проте, крім того,

президентові не дали повноважень щось реалізовувати чи ініціювати. Тоді не було можливостей, пов'язаних, наприклад, з контрасигнацією указу, тобто скріплення підписом. В. Ющенко мав добрі ініціативи, пов'язані з відродженням Батурина, створенням "Мистецького арсеналу", але не мав жодних правових повноважень їх реалізовувати, тому мусив вдаватися до неправових дій. Якби було те, що пропонують зараз, – укази набувають чинності після контрасигнації, то він би міг підписати відповідний указ і йти торгуватися з прем'єр-міністром, щоб той контрасигнувався, і тоді уряд, відповідно, включає ці питання в бюджет і починається виконання цих рішень», – каже експерт.

Водночас президент не матиме можливості втручатися у ті питання, які закріплено за урядом, чи замінити собою законодавчий орган. Президент не зможе впливати на бюджет чи економічну політику, це – місія Кабміну. І хоча наразі повноваження президента детально не прописано, вже зараз можна припустити: якщо ці ініціативи буде реалізовано, президентська посада стане радше церемоніальною, без реальних важелів впливу. Це настільки не в'яжеться із персоною В. Януковича і тим, що він робив останні три роки, що можна припустити: в президента змінилися пріоритети. Не в баченні майбутнього країни, а в баченні себе.

Так, існує думка, що такі зміни до Конституції В. Янукович пропустить тільки тоді, якщо не матиме жодної можливості перемогти на президентських виборах 2015 р. Отож як запасний аеродром він готує для себе посаду прем'єр-міністра з широкими повноваженнями при президентові, у якого повноваження буде зведено до мінімуму.

«Це – реальний сценарій, таке цілком може бути, – каже І. Коліушко. – Президент не дає чіткого бачення того, яку реформу хоче. Припускаю, що він ще не визначився. В. Янукович зарядив цю Конституційну Асамблею на майбутнє, тобто на 2015 р., щоб потім, коли нарешті визначиться, протиснути через неї те, що йому потрібно».

Ідея ненова – таким шляхом свого часу пішов В. Путін, ідентичний сценарій пробували реалізувати в Грузії, та й в Україні це вже раз спрацювало. Але чи подіє знову?

Для того, щоб В. Янукович став прем'єр-міністром, йому треба не лише затвердити нову Конституцію, а й провести позачергові парламентські вибори, на яких потрібно перемогти: щоб було кому голосувати за прем'єра В. Януковича. План настільки складний і з такою кількістю нестабільних чинників, що можна припустити: до нього вдадуться тільки у крайньому разі. А поки ще залишатимуться шанси втриматися у президентському кріслі, усі ініціативи зі зміни Основного закону припадуть пиллом у шухлядах, чекаючи свого часу (*Львівська газета* (<http://www.gazeta.lviv.ua/politic/2013/08/02/13572>). – 2013. – 2.08).

Внесение изменений в Конституцию Украины касательно возможности баллотироваться на выборах лицам, которые имеют судимость, рассматривается и в свете того, смогут ли в дальнейшем баллотироваться Ю. Тимошенко и Ю. Луценко. Об этом во вторник, 13 августа, сообщил журналистам политолог В. Фесенко, передает корреспондент НБН.

«Относительно проблемы судимости. Надо понимать, что на сегодняшний день данная проблема имеет некоторую персонификацию. Это проблема связана с тем, смогут ли участвовать в парламентских выборах в дальнейшем Ю. Тимошенко и Ю. Луценко. Эту проблему можно решить даже чисто политически, а не конституционно», – сказал В. Фесенко.

Он выразил убеждение, что в случае политических изменений в Украине, проблему баллотирования для таких лиц можно будет решить и без конституционных изменений. Также политолог выразил согласие с мнением Венецианской комиссии о том, что необходимо снизить такие ограничения.

В то же время эксперт считает, что за тяжкие преступления людей нужно лишать права баллотироваться. «Если речь идет о тяжелых серьезных преступлениях, например, государственных преступлениях или тяжких преступлениях – убийствах, изнасилованиях, то таких людей надо лишать права баллотироваться», – сказал он.

Также он отметил, что уровень политической культуры украинских граждан таков, что часть граждан будет голосовать даже за преступника, если он помогает.

Как сообщал НБН, в Украине может быть частично отменено ограничение на выдвижение кандидатами в народные депутаты или президенты лиц, совершивших преступление.

Ранее были представлены выводы Венецианской комиссии и Бюро демократических институтов и прав относительно проектов законов Украины о повторных выборах народных депутатов. В частности, комиссия предложила Украине разрешить баллотироваться в депутаты лицам с судимостями.

В свою очередь Минюст пока не учел критику относительно смешанной системы выборов и ограничения права быть избранными для лиц с судимостью (*Независимое бюро новостей (<http://nbnews.com.ua/ru/news/96563/>). – 2013. – 13.08*).

Председатель Высшего совета юстиции А. Лавринович заявил, что расширения полномочий ВСЮ в президентском законопроекте об изменениях в Конституцию не предусматривается.

«Законопроект главы государства внесен в парламент, он подготовлен на основе предложений Конституционной ассамблеи. Должен вас огорчить, никакого расширения полномочий ВСЮ не предвидится, они останутся прежними», – сказал он в интервью изданию «КоммерсантЪ-Украина».

При этом А. Лавринович не видит угрозы для независимости судебной власти от грядущих изменений (*LB.ua (http://lb.ua/news/2013/08/27/222230_lavrinovich_otritsaet_gryadushchee.html). – 2013. – 27.08*).

Експертна думка

В. Речицький, конституційний експерт Української Гельсінської Спілки з Прав Людини (УГСПЛ), представник УГСПЛ у Конституційній Асамблеї України

Коментар на «Концепцію внесення змін до Конституції України»

Чергове засідання Конституційної Асамблеї України відбулося 21 червня 2013 р. й завершилося ухваленням проміжного документу – проекту «Концепції внесення змін до Конституції України». Обговорення тексту пройшло у критичній тональності, проте завершилося загальним, хоча й не одноголосним

схваленням. Отже, можна стверджувати, що Україна має оновлену філософію свого конституційного побутування. Оскільки йдеться про стратегічні напрямки конституційних змін, реакція на подію і сам документ навряд чи вимагають спеціального виправдання.

Загальні підходи

Концепція внесення змін до Конституції України (далі – Концепція) починається із констатації «загальнометодологічних підходів». Уже на самому початку в ній стверджується, що оновлений Основний Закон має «впроваджувати кращі сучасні досягнення європейського конституційного доробку». Крім того, оновлена Конституція має стати актом, який «закріплює засади інноваційної моделі суспільного та державного розвитку». У подальшому про інновації в Концепції не згадується. Але якщо Україна дійсно прагне поступу, то обмежитися здобутками європейського конституціоналізму для неї буде недостатньо. Справа в тому, що європейський конституціоналізм є значною мірою лише поміркованим віддзеркаленням більш сміливих американських конституційних підходів.

Навіть якщо не думати про те, що М. Грушевський вважав американський конституціоналізм зразковим для України, можна стверджувати, що сучасний американський конституціоналізм залишається спокусливим для сходу, центру та заходу Європи. Перш за все, йдеться про унікальне ставлення Конституції США до свободи слова і преси (враховуючи пізніші рішення Верховного Суду США – до свободи інтелектуального самовираження в цілому). Північно-американці вивели свободу слова і преси завдяки Першій поправці за межі можливих законодавчих обмежень, чим радикально прислужилися власному поступові. Тим самим вони юридично розділили сфери символічної та предметно-матеріальної (фізичної) реальності. Можна сказати, що вже з 1791 р. у США в сфері інтелектуальної творчості фактично почав діяти постмодерний принцип: anything goes (допустимо все). З тих пір Конгрес США не володіє правом серйозно модифікувати чи оптимізувати через встановлення будь-яких обмежень свободу слова як свободу самовираження сучасної людини.

Що ж стосується європейців, то вони рішуче забороняють на основі ст. 10 Європейської конвенції захисту прав людини та основоположних свобод 1950 р., а також положень Хартії засадничих прав Євросоюзу (2000) накладати обмеження на свободу інтелектуального самовираження лише у сферах літератури, мистецтва та науки. Даний підхід хоча й є близьким до американського, але не тотожним йому. На думку У. Бека, сучасний поступ визначається не парламентською активністю, а вільною хаотично-стохастичною творчою діяльністю творчо налаштованих людей та інститутів [1]. Саме цьому типу активності ідеально пасує заборона будь-яких обмежень свободи слова і преси на законодавчому, а не лише на виконавчому рівні. Не випадково найбільша кількість наукових відкриттів у світі здійснюється у США, а загальне число американських науковців більш як у чотири рази перевищує їх кількість в об'єднаній Європі.

Якщо Конституційна Асамблея України серйозно прагне забезпечити український поступ, то для цього їй також варто було б оголосити про недопустимість обмежень свободи слова і преси референдумом чи законодавчими зборами. Причому розмістити цю заборону необхідно у I розділі Основного Закону. На жаль, у проекті Концепції про таке не йдеться.

Наступне питання стратегічного значення та ваги становить визначення в українській Конституції «найвищої соціальної цінності». Досі такою цінністю (перше місце у відповідному переліку в ст. 3 Основного Закону) вважалося життя людини. Концепція жодним чином не натякає на можливість зміни даного принципу. Єдине, на що наважилися члени Асамблеї – це включити в існуючий перелік соціальних цінностей категорію свободи. Як зазначається в Концепції, «з метою реального забезпечення принципу справедливості та утвердження демократичної, правової, соціально орієнтованої, екологічної держави, у центрі уваги має бути визнання пріоритету загальнолюдських цінностей (життя, здоров'я, честь, гідність, свобода), недоторканність, безпека».

Про необґрунтовану відсутність категорії свободи у переліку найвищих соціальних цінностей Конституції писалося не раз і давно. Однак простого включення фундаментального поняття свободи до ст. 3 чинного Основного Закону замало. Адже, по-перше, дане поняття стоїть у відповідному рейтингу (жодний перелік Основного Закону не є випадковим) цінностей далеко не на першому місці, а, по-друге, даний перелік поєднує в собі цінності з різних смислових реєстрів. Відомо, що Державний Гімн України містить в собі слова П. Чубинського: «Душу й тіло ми положим за нашу свободу», визнаючи тим самим вищу позицію свободи у порівнянні з фізичним життям людини. Прикметним є також те, що життя людини як фізичної істоти не розглядалося в якості вищої соціальної цінності ні християнськими мучениками, ні такими авторитетами древності, як Сократ, Геродот або Софокл. Пізніші історико-філософські уявлення про те, що людське життя є найвищою соціальною цінністю були піддані аргументованій критиці Гегелем, а в наш час – О. Кожевим і Ф. Фукуямою. Тобто не викликає сумніву те, що життя людини становить її найвищу особисту цінність. Проте нації зазвичай відносно легко жертвують життями своїх громадян для збереження суверенітету, політичної свободи та територіальної цілісності своєї країни. Політично незріла, «інфантильна» нація може якийсь час не розрізняти цінностей свободи, з одного боку, і життя громадян, з іншого, але політично досвідчені народи легко складають собі уявлення про те, що є реально доступним для політичного менталітету молодій державі.

Як стверджує Концепція, «основою конституційного регулювання є відносини між людиною і державою, суспільством і державою». Даний підхід нагадує витяг з радянського підручника для юридичного ліцею. Творці Концепції свідомо або підсвідомо проігнорували загальновизнану в євроатлантичному конституціоналізмі тезу про те, що за своїм призначенням будь-яка справжня (органічна) конституція є функціональним обмежувачем будь-якої державної влади. Західні конституції виходять з того, що держава – це потенційно небезпечний суб'єкт, схильний до хронічної екстраполяції своєї

влади. Тобто будь-яка держава – з точки зору призначення конституційного регулювання – є необхідним злом, для вправління з яким слід було винайти конституцію як основний закон громадянського суспільства.

При вирішенні питань стратегічного значення і змісту Концепція мала б виходити з того, що зрілий основний закон є правовим гарантом культурного, політичного та економічного поступу країни. Як це витікає з існуючої доктрини, органічна конституція призначена для того, щоб запобігати «розщепленню атомів свободи, демократії та ринку». Генеральною метою справжньої конституції є поступ – стан, який досягається забезпеченням творчої ініціативи та активності максимальної кількості індивідуальних і колективних суб'єктів. Йдеться про радикальне пришвидшення всіх соціальних трансакцій, стрімке зростання соціального капіталу (довіри до індивіда), зменшення контролюючих, реєструючих і дозвільних інстанцій, гарантування економічної, політичної та особистої свободи людини, невтручання держави в приватну сферу та життя громадянського суспільства в цілому.

Звідси випливає, що оновлення Конституції України має здійснюватися з опорою не стільки на державу, скільки на цивілізований бізнес, науку, освіту, академічну свободу, спонтанну творчість, можливості інформаційного суспільства загалом. З точки зору оновлення Конституції України ринкова економіка має стати таким же втіленням засад економічної свободи, як ліберальна демократія – засад політичної свободи, а недоторканість приватно-сімейної сфери – гарантією особистих свобод індивіда. Усі розумні (не обов'язково помірковані) інтереси фізичних і приватних юридичних осіб мають знаходитися під захистом Основного Закону. З точки зору модерного конституційного дизайну, економічна, політична та особиста свобода народу не можуть бути ніким скасовані. Їх практичне здійснення має підлягати окремим обмеженням лише у випадках, прямо передбачених основним законом.

Підприємницька ініціатива не повинна обмежуватися чи надмірно контролюватися державою. На конституційному рівні це має означати, що Українська держава гарантує на своїх теренах вільний рух осіб, товарів, послуг та капіталу. При цьому розмір державних та місцевих податків і зборів не повинен становити загрозу економічній свободі. Торгівля має бути максимально вільною, а внутрішні та іноземні інвестиції – усіляко заохочуватися. Зовсім не випадково ідея про те, що держава мусить гарантувати вільний рух робочої сили, товарів, послуг і фінансових ресурсів є провідним європейським гаслом. Дана нормативна вимога є ключовим елементом Хартії засадничих прав Євросоюзу та Лісабонського договору в цілому, фактично це основний принцип життєдіяльності Об'єднаної Європи. Як свідчить економічна та політична теорія, а також новітня історія СРСР разом із радянською Україною, якщо державу не обмежувати справжньою конституцією, вона з часом скасує ринкову економіку, замінивши її всеохоплюючим тоталітарним соціалізмом.

Як стверджується також у Концепції, «для забезпечення стабільності конституційного ладу в реформованому Основному Законі України має бути передбачений поділ законів [на] конституційні, органічні, звичайні, закони про ратифікацію міжнародних договорів». При цьому вимагається різна кількість

голосів парламентаріїв – залежно від серйозності предмету регулювання. Такий підхід виглядає дещо легковажним з політичного боку, оскільки дозволяє незрілій українській опозиції блокувати ухвалення якраз найбільш важливих законопроектів. Українська політична опозиція є конструктивною лише на папері. На практиці вона все ще залишається беззастережно упертою, непоступливою. Україна живе без великого Герба України, оскільки на його графічний дизайн не погодилося 300 народних обранців. Якщо в подібному ж стані опиняться «конституційні закони» про вибори, референдум, імпічмент або місцеве самоврядування, країні не позаздриш.

Структура

Загальна пропозиція Концепції щодо структури зводиться до вимоги того, щоб оновлена Конституція складалася з тринадцяти розділів. Перший розділ має призначатися засадам конституційного ладу, другий – правам, свободам і обов'язкам людини і громадянина, третій – безпосередньому народовладдю. Окремими є також розділи, присвячені судовій гілці влади, прокуратурі, територіальному устроєві України, АР Крим, місцевому самоврядуванню і Конституційному Суду України.

З приводу даного поділу хотілося б зазначити таке. По-перше, якщо в оновленому тексті збережуться положення ст. 5 Конституції про народний суверенітет (повновладдя народу), тоді корисно було б розташувати норми про гарантії народовладдя у статтях, присвячених виборам і референдуму. Паралельно назву розділу варто було б замінити на «Народовладдя». По-друге, якщо статус прокуратури України в плані позбавлення її функцій слідства і залишків загального нагляду за законністю суттєво зміниться, тоді логічним буде перемістити відповідні статті про прокуратуру до розділу «Судова влада». Компромісним варіантом може стати: «Судова влада, прокуратура України». По-третє, якщо оновлена Конституція дійсно матиме розділ під назвою «Судова влада», то цілком виправданим буде включити до цього розділу статті про статус Конституційного Суду України. У протилежному випадку можна буде вважати, що формально-юридично орган конституційного контролю до судової гілки влади не належить.

Розділ про територіальний устрій також слід було б розширити, включивши до нього статті з нині існуючого розділу «Автономна Республіка Крим». Йдеться, звісно, не про те, щоб позбавити адміністративну автономію повноважень (вони якраз можуть бути розширені), а про кращу структурно-логічну узгодженість конституційного тексту.

Преамбула і засади конституційного ладу

Як це впливає з Концепції, Конституційна Асамблея пропонує «зберегти ціннісні орієнтири і вихідні цілі, закріплені нині у преамбулі Конституції України». Новелою для преамбули є лише пропозиція «доповнити перелік політико-правових орієнтирів <...> положеннями, пов'язаними зі зміцненням соборності і єдності України та констатацією Української держави як частини світової європейської спільноти, з прагненням розвивати екологічну державу [і]

громадянське суспільство». Асамблея вважає також можливим помістити в преамбулу мету «соціальної справедливості».

Недоліком такого підходу є відсутність у ньому розуміння Основного Закону як стратегічного обмежувача державної влади, а також погано прихований державницький патерналізм. З точки зору своїх генетичних джерел, західний конституціоналізм ґрунтується на ідеї автономності, окремішності політично вільного та свідомого своїх цілей індивіда. Тобто Конституція – це маніфестація не стільки духу єдності та колективізму, скільки здорового індивідуалізму та творчої свободи. Органічний основний закон боронить вільний стан суспільства, а тому інтегрує громадян на основі їх «колективного» прагнення не бути нікому підопічними. На жаль, принаймні поки що, український підхід є суттєво відмінним, Конституція тлумачиться в ньому майже як ленінська «Іскра» – колективний організатор і пропагандист.

Патерналістським у концепції преамбули виглядає також намір «розвивати» громадянське суспільство. Але ж громадянське суспільство, що розвивається за планом, є насправді не громадянським суспільством, а суспільством-асоціацією, для якої підсвідомо існує колективний (державницький) інтерес. Останнє ж становить протиріччя в означенні, оскільки інтегративною рисою громадянського суспільства є саме прагнення його членів зберегти й відстояти (*versus* держава) свою політичну, економічну та особисту свободу. Ніщо інше, як зазначають Дж. Ролз, Джин Д. Коен та Е. Арато, не об'єднує його членів.

Стосовно закріплення в преамбулі прагнення до «соціальної справедливості», то даний намір у контексті України виглядає відверто проблематичним. Що інше, як не прагнення до соціальної справедливості спонукало комуністичний авангард ХХ ст. до розкуркулювань, націоналізації, депортацій та голодомору? На жаль, Україна ще й сьогодні залишається державою незаможних робітників і селян. Ідеал же соціальної справедливості для більшості незаможних – перерозподіл і зрівнялівка... Як зазначалося вище, органічна конституція боронить суспільство від державницького патерналізму, а індивіда – від колективістичних домагань. На цьому тлі гасло соціальної справедливості виглядає як моральний налігач у розпорядженні вітчизняних диктаторів, демагогів і політичних авантюристів.

Як сказано у Концепції, «визначення основ конституційного ладу в чинній Конституції України не є системним, воно не дає уявлення про характер суспільного та державного устрою України». Крім того, у ній «немає єдиного критерію у групуванні окремих положень, що визначають політичні, економічні, соціальні, національні, екологічні та культурні засади суспільного життя в Україні». Але чи справді потрібно, щоб ці параметри нормативно визначалися в Основному Законі? Надмірна раціоналізація права якщо й не веде безпосередньо до авторитаризму й тоталітаризму, але все одно обіцяє якесь дисциплінарно-пригнічене, колективістично-уніфіковане побутування. Конституція СРСР 1936 р. була добре структурованою й ієрархічно організованою. Політико-правовий ідеал доповнювали тексти, що їх з кращими намірами писав В. Лебедев-Кумач, і тематичні полотна О. Дейнеки. «Єдиним критерієм» політичних засад СРСР був демократичний централізм, економічних – держплан, мистецьких –

соціалістичний реалізм. Цікаво, що саме мало б стати, на думку Конституційної Асамблеї, єдиним критерієм аналогічних засад в незалежній Україні? Чи матиме серйозну перспективу на оновлених конституційних теренах України політика у стилі ексцентричного Г. Трумена, філософія – у душі постмодернізму В. Беньяміна, мистецтво – як у М. Ротко та Д. Полока?

Не менш провокативною є констатація у Концепції того, що «...положення частини четвертої ст. 5 Конституції України: “Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповано державою, її органами або посадовими особами” не отримало розвитку в інших статтях Конституції України, <...> залишаючись абстрактною декларацією». Дійсно, якщо не рахувати ухваленого в 2012 р. Закону України «Про всеукраїнський референдум», в Україні не існує конституційного механізму для подолання політичної катастрофи у випадку, якщо б узурпація народного суверенітету державою чи її окремими владними гілками дійсно відбулася.

Чинна Конституція однозначно засуджує захоплення народного суверенітету державою, але мовчить відносно будь-якого легітимного виходу з такої ситуації. Конституції багатьох західних демократій передбачають на цей випадок право народу на легітимне демократичне повстання. У різних формах про можливість народного повстання йдеться у конституціях і конституційних законах Великобританії, ФРН, Литви, США, Чехії, Греції та Естонії. Таким чином, увага Конституційної Асамблеї до гарантій народного суверенітету є вочевидь виправданою. На жаль, зовнішньою увагою в даному випадку все й вичерпується.

Концепція практично не визнає легітимності, демократичної виправданості права українського народу на повстання. З формально-юридичного боку даний підхід є, по-своєму, логічним. Адже в якості найвищої соціально цінності свобода українського народу в чинній Конституції не визнається. А якщо свобода народу – це не вища соціальна цінність, то кому потрібне демократичне повстання? Натомість Концепція часто-густо говорить про принципи «гарантування», «дотримання», «захисту» і «забезпечення» Українською державою прав і свобод людини і громадянина. Подібні декларативні констатації в ділянці прав і свобод вимагають конкретніших пояснень.

Перш за все, звертає на себе увагу той факт, що Концепція вкотре говорить про забезпечення й гарантування суб'єктивних прав і свобод у якомусь патерналістсько-демагогічному стилі. Йдеться, наприклад, про «встановлення обов'язку держави дотримувати і захищати ці права», про «визначення дієвої системи забезпечення та захисту конституційних прав і свобод», про «оптимізацію співвідношення громадянського суспільства і держави» і навіть про поєднання «саморегулювання суспільних процесів в економіці, політиці, духовній та інших сферах життя з державним управлінням у цих сферах». Чого вартий досі був такий підхід, свідчить міжнародна статистика. Закріпивши у якості «найвищої соціальної цінності» життя людини (ст. 3 Конституції), Україна, за даними матеріалів журналу Economist (2013), посідає перше місце в світі за рівнем смертності населення [2]. У своєму прагненні все поєднати й

об'єднати Концепція говорить, з одного боку, про індивідуалістичну «цінність людини і гарантування державою її прав», а, з іншого, – про «принцип єдності державної влади», «конституювання соціального партнерства» та «суспільне значення власності».

Натомість справжнє гарантування державою суб'єктивних прав мало б означати запровадження, насамперед, ринкових відносин як широкої системи вчасного розпізнавання й винагородження людських здібностей і талантів. Сюди ж відноситься повномасштабне визнання власності на землю, а також «абсолютизму» власності взагалі. Нині об'єкти власності можна відібрати у нас за балансовою (не ринковою) вартістю, якщо йдеться про задоволення «суспільних» потреб. Україні не завадило б також скасування внутрішніх паспортів разом із реєстрацією за місцем проживання. Ще більш гостро стоїть в Україні проблема автономії університетів, академічної свободи. Давно на часі запровадження страхової медицини, радикальне звуження вилки бюджетних зарплат, скасування фантастичних пільг і синекур для вищих посадовців.

Права, свободи та обов'язки людини

Даний розділ Концепції виглядає одним із найбільш прийнятних. Певну тривогу викликає лише вимога «збалансованості» прав і свобод людини «з правами й правомірними інтересами інших суб'єктів та й усього суспільства загалом». Неясно, хто має встановлювати чи відновлювати відповідні баланси і як поєднати вимогу балансування прав людини з правами держави і суспільства при вже оголошеній у засадах конституційного ладу пріоритетності суб'єктивних прав? Очевидно позитивним надбанням Концепції є вимога «розширити конституційні можливості організацій громадянського суспільства (насамперед найбільш представницьких об'єднань профспілок і об'єднань правозахисних організацій) впливати на дотримання прав і свобод, а також контролювати їх реалізацію і притягнення посадовців до відповідальності за їх порушення». Крім того, Концепція вказує на необхідність «створення реальних умов для громадських інституцій з прав людини для [здійснення] достатньо широких повноважень у сфері виконання своїх функцій».

Як свідчить науковий аналіз і просто здоровий глузд, оновлення українських підходів до формулювання прав і свобод людини і громадянина мало б ґрунтуватися на таких засадах: а) конституційне визначення суб'єктивних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина має здійснюватися як правовий стандарт для країни, яка потенційно вважає себе членом Євросоюзу. Тобто перетин кордону України транзитерами не повинен призводити до суттєвого пониження гарантій їх суб'єктивних прав. Для цього необхідно запровадити скромний, але надійний національний стандарт захисту прав і свобод; б) права і свободи необхідно подавати у формулюваннях Європейської конвенції 1950 р. та визнаних Україною факультативних протоколів до неї. До українського переліку прав необхідно обов'язково додати також окремі права і свободи з Хартії засадничих прав, на яку посилається Лісабонський договір; в) при визначенні суб'єктивних прав і свобод слід виходити з того, що в Україні постійно збільшується кількість іноземців. Йдеться про осіб, які постійно або тимчасово

проживають в Україні, залишаючись іноземцями чи апатридами. Конституційний кодекс прав і свобод має орієнтуватися на права іноземців в Україні значно більшою мірою, ніж це має місце сьогодні.

При цьому весь комплекс конституційних прав і свобод повинен сприйматися не як сфера деталізованих патерналістських зусиль Української держави, а як простір автономності, «окремленості» індивіда, у якому він справді сам визначає свої пріоритети та спрямованість власних зусиль. Йдеться про сферу, у якій людина самостійно обирає стратегію, тактику своєї поведінки і несе повну відповідальність за свої дії. Цим самим варто було б покінчити з неочевидним, але реально існуючим сприйняттям Конституції як «основного закону для незаможних».

Увесь комплекс конституційних прав і свобод має містити в собі посилання (у якості принципу або якимось інакше) на трискладовий тест, за яким: а) усі можливі обмеження на здійснення прав і свобод повинні передбачатися виключно Конституцією або законом; б) дані обмеження повинні точно відповідати легітимним (передбаченим в самій Конституції) цілям; в) кожен випадок запровадження обмежень на здійснення прав має бути спочатку визнаний необхідним у демократичному суспільстві. Крім того, конституційний кодекс прав і свобод повинен містити в собі презумпцію того, що окремі конституційні права, свободи, а також обов'язки стосуються не лише фізичних, але й юридичних осіб. Тому назву другого розділу Конституції доцільно було б замінити на: «Права, основоположні свободи, обов'язки».

Варто було б також змінити юридичну форму закріплення соціально-економічних прав. Ці права доцільно визначити за юридичною моделлю, яка використовується у Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1966). Тоді соціальні й економічні права сприйматимуться в якості стратегічної мети, програми діяльності уряду на перспективу. Очевидно, що більшість соціально-економічних благ в Україні може забезпечити лише ефективний ринок. І лише у випадку соціально ослабленого стану індивіда не з його власної вини мають включатися реалістичні гарантії від суспільства й держави. Дотримання саме таких, юридично коректних гарантій можна буде вимагати у подальшому в судах.

Як уже зазначалося вище, при формулюванні конкретних суб'єктивних прав слід використовувати не лише Європейську конвенцію захисту прав людини і основоположних свобод (1950), а й підписані від імені України факультативні протоколи до неї. Крім того, необхідно запозичити основоположні норми європейської Хартії засадничих прав, зокрема, про непорушність людської гідності, академічну свободу, права молоді, права людей похилого віку тощо. Якщо досвід використання американської Першої поправки здається нам надто радикальним, варто було б закріпити повну заборону обмежень на здійснення свободи слова (самовираження) у сферах науки, літератури і мистецтва, а також академічну свободу. У якості наріжного каменю всієї конституційної надбудови необхідно визнати принцип вільного переміщення людей, товарів, послуг і капіталу.

У конституційному перелікові суб'єктивних прав і свобод свобода слова і преси (свобода символічного самовираження) мала б визначатися не просто як одне з прав людини першого покоління, а як класичний засіб забезпечення політичної та інтелектуальної свободи – головних підвалин поступу України, каналів реалізації творчого потенціалу українського народу. Сенс даного підходу полягає в тому, що свободу слова і преси (свободу ЗМІ) не можна обмежувати ні парламентською більшістю, ні навіть загальноукраїнським референдумом. З цією метою слід перемістити свободу слова і преси у «перед-політичний» простір України. Така широка гарантія інтелектуальної свободи має міститися у першому (засади конституційного ладу) розділі національного Основного Закону.

У формулюваннях суб'єктивних прав, свобод і обов'язків слід уникати проявів юридичного максималізму на зразок: «будь-яке насильство над дитиною карається за законом», «кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі» (ці формулювання містяться в чинній Конституції України). З іншого боку, замість конституційної заборони виконувати «явно злочинні розпорядження і накази» доцільно було б заборонити виконання «будь-яких злочинних розпоряджень і наказів» тощо. Не кращим в юридичному сенсі є також вказувати на те, що «ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством» (частина перша ст. 19 Конституції). Адже у конституціях, звідки дане положення було нами взято, говориться дещо по-іншому: людину не можна примушувати робити те, що не передбачено законом. Між поняттями ж «законодавство» і «закон» існує принципова різниця.

У кодексі суб'єктивних прав і свобод слід піднести гідність людини, забезпечивши її непорушність реальними гарантіями (відшкодуванням завданих збитків за ринковими, а не балансовими цінами; визнанням власності на землю і «абсолютизму» власності взагалі; запровадженням права добропорядних громадян на придбання зброї). Концепцією передбачається суттєво скоротити також число існуючих обмежень (причин для обмежень) в реалізації суб'єктивних прав і основоположних свобод. Так, свобода слова та інформації (ст. 34 Конституції України) містить в собі більше десятка конституційних обмежень, що є неприпустимим навіть з європейської (не кажучи вже про США) точки зору. Загалом, існуючий у Конституції кодекс суб'єктивних прав і свобод є насправді типовим для соціалістичної країни...

Безпосереднє народовладдя

У розділі Концепції під цією назвою Асамблея пропонує низку покращень юридичного механізму виборів і референдумів, закріплених у третьому розділі чинного Основного Закону. До переліку принципів виборчої системи пропонується додати принцип «періодичності» (регулярності) виборів, а також регулювати весь виборчий процес «конституційним» законом, який вимагає для свого затвердження не менш ніж дві третини від конституційного складу парламенту України. На те, що голосування кваліфікованою більшістю може суттєво гальмувати весь законодавчий процес вже вказувалося вище.

Досить цікавою є пропозиція Асамблеї визначити на конституційному рівні коло питань, стосовно яких референдум є обов'язковим, а також низку питань, вирішення яких шляхом референдуму не допускається. Окремо Концепція пропонує «визначити перелік сфер регулювання законом, щодо яких не допускається проведення референдуму за народною ініціативою». З приводу зазначеного виникає декілька міркувань. Як відомо, 6 листопада 2012 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про всеукраїнський референдум». Це призвело до втрати чинності попереднім Законом «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» 1991 р., який суттєво розходився з Конституцією. За новим законом предметом всеукраїнського референдуму може стати як ухвалення нової редакції Конституції України, так і внесення змін до неї. Референдумом можна також скасовувати будь-який закон про внесення змін до Конституції України. У цей же спосіб можна ухвалювати та скасовувати звичайні закони України, а також внесення змін до них (крім законів про податки, бюджет і амністію).

Усе це створило додаткові стимули для діяльності Конституційної Асамблеї України. Адже до ухвалення закону про референдум запропоновані нею зміни до Основного Закону потрапляли у пряму залежність від Верховної Ради України. Тепер же ухвалення оновленої Конституції може відбутися без участі народних депутатів, тобто виключно народом за його ж ініціативою. Не дивно, що українськими політиками Закон «Про всеукраїнський референдум» сприймається неоднозначно. Але якщо взяти до уваги той факт, що однією з глибинних причин роботи Конституційної Асамблеї є хронічна парламентська недієздатність, то використання референдуму як потенційної загрози для народних депутатів виглядає доцільним. Якщо вітчизняний парламентаризм є невиліковно хворим, то лікарем у даному випадку може виступити лише народ.

Крім того, ухвалення закону про всеукраїнський референдум суттєво поглибило зміст ст. 5 чинної Конституції про повновладдя народу. Як зазначається в частині третій цієї статті, «право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами». З огляду на юридичний сенс даної норми, референдумом (на додачу до вимог Розділу XIII чинної Конституції) мають змінюватися всі норми Основного Закону, які є юридично причетними до визначення параметрів конституційного ладу України. Простіше кажучи, закон про всеукраїнський референдум дозволяє скасовувати внесені Верховною Радою України, але реально невідповідні до інтересів українського народу зміни до Основного Закону. Можна сказати, що даний закон є поміркованим вітчизняним аналогом існуючого у західному конституціоналізмі права народу на демократичне повстання.

Не дивно, що Закон «Про всеукраїнський референдум» викликав гостру реакцію [3]. Зокрема, парламент звинуватили в тому, що він відмовився від власних прерогатив. Йшлося навіть не стільки про парламент, скільки про нібито приховане у такий спосіб бажання Президента взяти під контроль конституційний процес. При цьому мало хто з критиків закону усвідомлював те, що процес внесення змін до Конституції України не повинен обмежуватися

нормами тринадцятого розділу і визначається також ст. 5 Основного Закону, яка досі просто не мала належної конкретизації. Якщо тлумачити зміст даної норми у точній відповідності до її мети (телеологічне тлумачення), то всі закони, які прямо впливають на визначення сутнісних параметрів конституційного ладу України мають ухвалюватися виключно народом. Основний Закон не випадково вживає у ст. 5 слово «виключно», щоб підкреслити, що внесення змін до характеристик конституційного ладу вимагає не затвердження цих змін на референдумі, а саме пряме й первісне народне голосування. Наприклад, у такий спосіб мала б змінюватися у 2004 р. українська форма правління.

Таким чином Закон України «Про всеукраїнський референдум» наповнює змістом поняття гарантій проти узурпації народного суверенітету державою. Очевидно, що в якості державного узурпатора може виступати не лише законодавча, але й виконавча або судова гілки влади, не кажучи вже про Президента. Тобто конституційний референдум можна вважати єдиним в Україні легітимним засобом протидії державному заколотові проти інтересів народу.

Очевидно також, що без підтримки виконавчої гілки влади здійснити референдум за народною ініціативою в Україні непросто. З іншого боку, як писав свого часу Я. Талмон, вже з 1789 р. загрозою політичній свободі народу виступає не стільки деспотизм королів, скільки необмежена парламентська більшість – тоталітарна демократія [4]. Крім того, як вважав ще більш авторитетний в питаннях демократії Т. Джефферсон, народ – це єдиний політичний суб'єкт, якого неможливо корумпувати. З цього приводу доречно також навести слова В. Чамберлайна про те, що інтереси українського народу практично завжди зраджувалися його ж керманічами [5]. За відносно недавнім свідченням А. Квасьневського, Верховна Рада України шостого скликання була найзаможнішим з парламентів Європи за сумарними статками своїх членів. За рівнем же доходів на душу населення Україна в цей час знаходилася на 39-му місці в Європі... [6]

Крім того, у міркуваннях противників референдуму міститься презумпція інфантильності українського народу. Очевидно, що народи, як і парламенти, можуть вчиняти фатальні помилки. Але ніщо не лікує від політичних невдач краще, ніж власний досвід. Розроблена з найліпшими намірами Конституція для Європи була відхилена пересічними громадянами Франції та Нідерландів. Так чи інакше, нагальна проблема для України саме сьогодні – це питання не процедури ухвалення, а змісту і якості конституційних поправок. Дізнатися ж про те, чи готовий український народ для безпосереднього захисту та відновлення своїх інтересів можуть лише самі українські люди. Найкращим виходом із ситуації було б обрання народом спеціального органу для ухвалення нової Конституції України – конституційних чи національних зборів, конгресу, конституанти тощо. Але ця відносно проста ідея українськими політиками вищого рангу чомусь не сприймається.

Корисним додатком до існуючого порядку проведення всеукраїнських референдумів могло б стати правило про самооподаткування народу у випадку здійснення референдуму за народною ініціативою. Що ж стосується національного референдуму як засобу президентського тиску на законодавчу

владу, то він все ж таки може прислужитися в якості механізму розв'язання конституційно-правових конфліктів. Наприклад, у випадку тривалого неприйняття парламентом закону, який визнано особливо важливим для соціального поступу. Виходом із даної ситуації може стати проведення з цього ж питання всеукраїнського референдуму за президентською ініціативою.

Парламент (Верховна Рада України)

У даній частині Концепції рекомендується зменшити обсяг недоторканності народних депутатів, одночасно удосконаливши механізм їх відповідальності за ухвалені парламентом рішення. Серед запропонованих новел – посилення парламентського контролю за виконавчою гілкою, запровадження інтерпеляції (проведення слухань з питань діяльності Кабінету Міністрів України), визнання можливості саморозпуску (двома третинами голосів) парламенту, запровадження «народної» законодавчої ініціативи, закріплення обов'язку вносити проект закону про державний бюджет України виключно за Кабінетом Міністрів України, запровадження поділу законів на конституційні та звичайні.

Ідея щодо запровадження двопалатних законодавчих зборів, актуалізована спочатку Конституційною Асамблеєю, була пізніше відкладена вбік, але не відхилена остаточно. У випадку запровадження верхньої палати (як палати регіонів або сенату), останній мав би уособлювати в собі політичне представництво 24-х областей, АР Крим та окремого столичного округу – м. Київ. Верхня палата повинна була б складатися із senatorів, які обираються безпосередньо населенням або обласними радами, Верховною Радою АР Крим та Київською міською радою. Членами палати регіонів за посадою могли б стати всі колишні президенти України, які залишили свій пост не через імпічмент.

У свою чергу, палату депутатів (нижню палату) доцільно було б обирати дорослими громадянами України у складі 300 депутатів на основі рівного, прямого, загального й таємного виборчого права. Запровадження двопалатного парламенту в Україні могло б прислужитися зниженню рівня конфліктності в механізмі здійснення державної влади, посиленню представницької функції парламенту, підвищенню авторитету місцевого самоврядування, сприяти кращому розвитку регіонів, підтримати політичний курс України на вступ до Євросоюзу. Кількість областей заходу і центру України суттєво перевищує їх число на сході та півдні. І саме на цій території проживає та частина населення, яка беззастережно сприймає ідею входження України до Євросоюзу.

Двопалатний парламент не скасовує соціокультурних відмінностей сходу та заходу України, проте він дозволяє країні розвиватися більш гармонійно. Верхня палата має уособлювати в собі зв'язок законодавчої та виконавчої гілок влади, при цьому вплив заходу та центру України на формування уряду мав би підсилитися. За прикладом сенату Конгресу США, верхня палата в Україні може надавати згоду на призначення Президентом України Прем'єр-міністра та уряду України, суддів Конституційного Суду України тощо.

Загалом, існування двопалатних парламентів в унітарних країнах не становить якогось виключення із правила. Двопалатні парламенти працюють в Польщі, Італії, Японії, Іспанії, Нідерландах, Румунії, Франції, Хорватії, Чехії, на

Філіппінах, в Ірландії. Більшість законодавчих зібрань у старих демократіях є двопалатними незалежно від форми державного устрою (Великобританія, Франція, Італія, США, Швейцарія). Окремі країни мають «неочевидний» двопалатний устрій (ФРН, Норвегія). Верхні та нижні палати розрізняються, як правило, за своїм кількісним складом, порядком формування, компетенцією, статусом тощо. Нижні палати обираються найчастіше населенням на основі загальних, рівних і прямих виборів. З ними пов'язана ідея народного представництва, верховенства легіслатури, наділеної правом ухвалювати бюджет та інші важливі закони.

Що ж стосується верхніх палат, то вони не обов'язково формувалися виборами. У США та Японії верхні палати є виборними, але так було не завжди. Виборність сенату в США була започаткована в 1913 р., у Японії верхня палата стала виборною в 1947 р. На основі непрямих виборів формується верхня палата у Франції. Окремі ознаки того, що верхні палати можуть бути призначуваними, збереглися в Італії. Так або інакше, організація двопалатного парламенту в Україні цілком вписується в європейську традицію. Нині віковий ценз для парламентаріїв світу коливається від 18 до 40 років. Верхні палати можуть обиратися на довший, у порівнянні з нижніми палатами, термін. Виняток становить Італія, де строк повноважень палат є однаковим.

У країнах з двопалатним парламентом (за винятком США) згоду на призначення уряду дають, як правило, нижні або одночасно верхня та нижня (Італія) палати. Більшість двопалатних парламентів виходить із принципу нерівності статусу палат. Українська Концепція могла б стати на аналогічну позицію. Двопалатні парламенти служать ефективним засобом представництва інтересів регіонів. Не менш поширеною є точка зору, відповідно до якої верхні палати є носіями особливого типу знання, глибини політичної думки та здорового консерватизму. Так, входження до верхньої палати в Італії пов'язується з видатними заслугами у соціальній, науковій або мистецькій сферах. Загалом можна стверджувати, що двопалатні парламенти забезпечують більш витончену систему народного представництва, ніж парламенти однопалатні. Вони краще долають законотворчі помилки й ухвалюють більш збалансовані рішення. З аналогічних міркувань варто було б змінити підхід до двопалатного представництва і у Концепції оновлення Конституції України. Представницькі органи мають поєднувати в собі здоровий глузд із глибиною експертних оцінок, що служить сильним аргументом на користь запровадження двопалатного парламенту в Україні.

Президент України

Розділ Концепції, присвячений статусові Президента України, відображає в собі суперечливі прагнення членів Конституційної Асамблеї створити, з одного боку, «належні правові умови для збалансованості та ефективного функціонування змішаної форми державного правління», а, з іншого – зміцнити роль глави держави «у забезпеченні стабільного функціонування державного механізму». З цією метою пропонується... «дозволити Президенту України реалізовувати функції політичного арбітражу». Головний висновок, який можна

зробити на основі даної частини Концепції полягає в тому, що на Президента України, як і раніше, покладається паралельне виконання багатьох функцій.

За чинною Конституцією Президент є главою держави, гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання національної Конституції, а також прав і свобод людини і громадянина. Як це впливає з тексту його присяги, він зобов'язаний «усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі». Для порівняння: президент США, приступаючи до виконання своїх обов'язків, присягається лише в тому, що «буде віддано виконувати обов'язки Президента Сполучених Штатів і буде щосили зберігати, захищати та обороняти Конституцію Сполучених Штатів».

Стилістична відмінність наведених текстів пояснюється, звичайно, не лексичними особливостями української та англійської мов. Йдеться про суттєву відмінність між північноамериканською та українською конституційними парадигмами. У першому випадку ми маємо справу з цивілізацією універсально-ринкового типу, де все ніби «крутиться само по собі», а тому роль президента зводиться до підтримання відповідних процедур («ЯК» на противагу «ЩО»). У другому – йдеться про принципово відмінний політико-правовий стереотип. Держава на чолі з її главою – президентом виступає основним промоутером усіх існуючих і потенційно можливих змін. «Він і б'є, і сіє й носить, він Республіку підносить до нових висот!», – писав свого часу П. Тичина про вітчизняний авіаційний флот. Щось подібне можна сказати й про конституційну роль українського глави держави. Відмінність між американською й українською конституційними формами пояснюється відносно просто: у першому випадку йдеться про реально правову державу, де президент – це ніби круп'є у загальнонаціональному казино, який контролює правила гри, а не розміри виграшів і ставок. У другому – ми бачимо президента-деміурга, який повністю визначає і контролює весь політико-технологічний процес.

З огляду на політичний вибір, задекларований у Концепції, трансформація конституційного статусу президента має відбуватися в бік розширення його арбітражних функцій. У Концепції щодо цього міститься пряма вказівка. Проте з огляду на реалії сьогодення Концепція мала б докладніше пояснити, як саме відбуватиметься трансформація президентської ролі від виконання матеріальних до більшою мірою процесуальних функцій.

Що ж стосується змін у правилах проведення імпічменту Президента, то намічені у Концепції підходи виглядають поки що слабкими. Єдиною причиною примусового позбавлення Президента України свого поста вважається, як і раніше, вчинення ним злочину. Проте злочини можуть суттєво відрізнятися між собою в залежності від того, вчинені вони умисно чи через необережність. Крім того, злочин не становить типової президентської спокуси чи моделі поведінки. Суттєво більший ризик для суспільства містить в собі заподіяння Президентом грубих порушень Конституції України. Якби Конституційна Асамблея

погодились з таким підходом, то певний перелік можливих грубих порушень Конституції можна було б передбачити в тілі Основного Закону. Факультативні ж випадки грубих порушень Конституції слід віднести на розсуд Конституційного Суду.

Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади

Новацією Концепції у сфері модернізації виконавчої гілки влади є запланована в ній передача «вирішальної ролі» у процесі формування Кабінету Міністрів України від Президента до Верховної Ради України. Якщо згадати про те, що Конституційна Асамблея уже в орієнтовному визначенні засад конституційного ладу віддала належне саме президентсько-парламентській формі правління, то виглядає дещо непослідовним підсилення нею парламентської складової в процесі формуванні уряду України. Якщо Президента обирає народ, то автоматично створена цим легітимність має якось знаходити собі продовження на урядовому рівні. Тим більше, що, як зазначається в Концепції, пост Президента «за змістом своїх повноважень» тяжіє до виконавчої гілки влади. Якщо це справді так, то подвоєна – опосередкована через парламент і главу держави легітимація уряду є надмірною.

Особливої уваги заслуговує побіжна згадка в Концепції про необхідність «виокремлення системи органів охорони правопорядку, завданням яких є захист життя, здоров'я, прав і свобод людини, забезпечення її недоторканності й безпеки, охорона національної й громадської безпеки, захист інтересів суспільства та держави від протиправних посягань, запобігання та протидія злочинності». Хоч це й дивно, жодної деталізації подібного «виокремлення» Концепція не пропонує. Йдеться лише про те, щоб закріпити на конституційному рівні принцип деполітизації та позапартійності працівників цих органів, а також визначити на рівні закону параметри дозволеного застосування ними «примусових заходів».

Думається, що після оприлюднення фактів політичної історії України навіть лише такими популярними авторами, як О. Солженіцин, Т. Гунчак, Р. Конквест, Т. Снайдер, С. Єкельчик, П.-Р. Магочій, Дж. Мейс, К. Беркгоф і Д. Гойченко, обмежитися вказаними застереженнями щодо правоохоронних органів не можна. Тобто Концепція і Конституція мали б закріпити повномасштабний парламентський контроль за правоохоронними органами (повне парламентське розслідування, неможливість відмови від надання інформації парламентським комісіям навіть для вищих посадовців тощо); запровадити контроль громадських правозахисних організацій за правоохоронною діяльністю; надати право українському омбудсману призупиняти на 48 год. дію або акт будь-якої (включно з міністром) посадової особи Міністерства внутрішніх справ і пенітенціарної системи України.

Судова влада, прокуратура

У розділі Концепції під назвою «Судова влада» Асамблея виходила з того, що до останнього часу в Україні не було «створено ефективних та прозорих механізмів, які б з одного боку забезпечили захист суддівської незалежності, а з

іншого – дозволили б судовій системі звільнитися від недостатньо компетентних та таких, які принижують гідність і авторитет органів судової влади, суддів». Крім того, як зазначається в документі, Україні взагалі бракує високого авторитету судової влади. Саме ця гілка «характеризується високим індексом сприйняття корупції» тощо.

Основним завданням конституційної реформи в судовій сфері Концепція називає «посилення гарантій незалежності судів і суддів», проте насправді варто було б починати з підвищення рівня освіти й інтелігентності суддівського корпусу України. Йдеться про загальну якість «людського капіталу» у вітчизняній юридичній сфері. Існуючий брак довіри до судів і суддів пов'язаний також з браком поваги до людської гідності в цілому. Студенти-юристи університетів навіть четвертого (найвищого) рівня акредитації виховуються в атмосфері жорсткого реалізму й прагматизму. Даний процес нагадує не стільки виховання, скільки «дресирування для суспільства», про яке раніше писав російський філософ К. Кавелін [7]. На все інтелектуально складне, високе й постмодерне у них просто не залишається місця.

За задумом складачів Концепції, призначення суддів на посаду Президентом України за поданням оновленої Вищої ради юстиції дозволить знизити політичну заангажованість та ідеологічну залежність суддів. Для цього на посаду судді планується призначати більш зрілих за віком (30 років) і стажем (п'ять років) роботи професіоналів. Цікаво, що українські практикуючі судді ключовим моментом судової реформи вважають не крашу освіти й віковий ценз, а встановлення такого порядку заміщення посади голови суду, який передбачав би таємне рейтингове голосування по його кандидатурі самими ж суддями. Якщо посада голови суду буде заміщатися шляхом таємних виборів його ж колегами, справа поліпшиться не тільки в морально-етичному сенсі. Якщо ж і надалі залишатиметься адміністративно-зверхне призначення голови суду горішніми структурами, модернізувати суди по-справжньому не вдасться.

Що ж стосується статусу прокуратури України, то дана проблема поки що не знаходить в Концепції чіткого розв'язання. Прокуратура є традиційно прив'язаною до захисту державно централізованого інтересу. Будучи оснащена правом порушувати, розслідувати та передавати в суд кримінальні справи, прокуратура традиційно виконувала в Україні функцію владного батога. Очевидно, що знайти дієвий шлях модернізації цієї «класичної» структури буде непросто. Поки що лише на інтуїтивному рівні вимальовується підхід, за яким прокуратура мала б здійснювати контроль за дотриманням Конституції і законів України лише у тих державних органах й інститутах, у яких людина найбільше ризикує опинитися в соціально ослабленому, залежному, без реальної свободи вибору стані.

Йдеться, насамперед, про структури міліції (поліції) і служби безпеки України, розгалужену сферу установ виконання покарань, підрозділи Збройних Сил України та інші військові чи воєнізовані формування. Не виключено, що на оновлену прокуратуру України доцільно було б покласти виконання, перш за все, таких повноважень: а) кримінальне переслідування особи, висунення обвинувачення і складання обвинувального акту; б) підтримання державного

обвинувачення в суді; в) представництво інтересів людини і держави в суді у випадках, визначених законом; г) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; д) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням свободи людини; е) нагляд за додержанням прав людини та основоположних свобод у діяльності органів виконавчої влади, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів владних повноважень; ж) нагляд за додержанням прав людини та основоположних свобод у підрозділах Збройних Сил України, інших військових і збройних формуваннях.

Підрозділи Збройних Сил України, інших військових і збройних формувань є особливими ланками державного механізму. Прикметною рисою їх правового і фактичного статусу є можливість неконтрольованого застосування сили або іншого (фізичного, психічного, ідеологічного) примусу або тиску в умовах обмеженої свободи індивіда. Це стосується, наприклад, громадян, які проходять обов'язкову чи контрактну військову службу тощо.

Територіальний устрій, Автономна Республіка Крим, місцеве самоврядування

Розглянуті в Концепції питання територіального устрою України зводяться, головним чином, до того, що в Україні досі не існує закону про територіальний устрій та про м. Севастополь, а також не визначено на законодавчому рівні порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою. У якості корисних новел запропоновано поширити юрисдикцію територіальних громад та їх об'єднань на землі населених пунктів, а також прилеглі до них землі для розвитку їх економічної, соціальної, транспортної та іншої інфраструктури. Пропонується також створити нову адміністративно-територіальну одиницю – громаду, після чого територіальний устрій України має бути представлений на трьох рівнях: регіони (АР Крим, області, міста Київ і Севастополь); райони; громади. Передбачається можливість формування також спеціалізованих (медичних, соціальних, освітніх, статистичних та ін.) округів. При цьому пропонується офіційно визнати те, що «система органів влади АР Крим становить самостійну підсистему органів публічної влади».

Не всі запропоновані Концепцією зміни територіального плану виглядають переконливими. Зокрема, залишається незрозумілим, чому на додачу до існуючих не можна визнати існування громад (у нинішньому їх розумінні) на рівні районів великих міст, а також на рівні існуючих в Україні областей. Адже жителі цих адміністративно-територіальних одиниць мають рельєфно окреслене почуття спільності долі. Усвідомлення ними своєї окремішності не поступається усвідомленню такої ж окремішності жителями українського села чи міста. Якщо ми визнаємо юридичне існування громади м. Черкаси, то чому не можемо визнати так само *de facto* існуючу громаду Черкаської області? Адже в основі даного визнання лежить усвідомлення населенням певної території «почуття ліктя».

Що ж стосується надання органам влади АР Крим статусу «самостійної підсистеми органів публічної влади», то дана пропозиція виглядає привабливою лише теоретично. Тут йдеться не стільки про розширення або обмеження повноважень автономії, скільки про понятійно-категоріальну ясність. Якщо АР Крим і далі залишатиметься територіальною автономією адміністративного типу, то надання її органам «публічного» (проміжного між державним і самоврядним?) статусу є недостатньо виправданим. Подібний крок може призвести до плутанини не лише у відносинах Сімферополя і Києва, але й взагалі закаламутити відносини в системі самоврядування й народовладдя. Оптимальним виходом із даної ситуації могло б стати наділення органів влади Криму статусом посиленого (кваліфікованого) самоврядування. При цьому реальний обсяг повноважень даних органів можна було б розширити.

Що ж стосується модернізації місцевого самоврядування в цілому, то тут з пропозиціями Концепції у більшості випадків можна погодитися. Актуальним в Україні є приведення конституційно-правової основи місцевого самоврядування у відповідність до вимог Ради Європи і Євросоюзу (Європейської хартії місцевого самоврядування (1985 р.) та окремих протоколів до неї). Закріплення на конституційному рівні потребує принцип повноти повноважень місцевого самоврядування, визнання за місцевими радами права самостійно визначати систему та структуру своїх виконавчих органів, загальну чисельність апарату, а також обсяг видатків на його утримання в межах місцевого бюджету. Підтримки заслуговує й пропозиція надати обласним та районним радам право утворювати власні виконавчі органи.

Можна також вітати закріплену у Концепції пропозицію надати органам місцевого самоврядування право безпосередньо звертатися до Конституційного Суду України з поданнями відносно перевірки на конституційність законів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради АР Крим з питань місцевого самоврядування, захисту прав та інтересів територіальних громад. Позитивно сприймається також запропоноване Концепцією позбавлення місцевих державних адміністрацій функцій самоврядування з одночасним перетворенням їх на контрольно-наглядові органи з підпорядкуванням вищим органам виконавчої влади. З іншого боку, хоча Концепція й пропонує підпорядкувати місцеві державні адміністрації безпосередньо Президенту України, кращим варіантом видається їх непряме підпорядкування Президенту за посередництвом Кабінету Міністрів.

Конституційний Суд України

Згідно з Концепцією статус Конституційного Суду України суттєвих змін не зазнав. Новели стосуються лише окремих аспектів діяльності Суду й зводяться, головним чином, до нового порядку призначення конституційних суддів на посаду, позбавлення Конституційного Суду права тлумачити зміст законів України, доручення Судові перевіряти на конституційність проекти законів, які виносяться на всеукраїнський референдум.

Зміна порядку призначення суддів на посаду передбачає передачу таких призначень Президенту України. У свою чергу, кандидатури на посаду судді

мають попередньо одержати рекомендації від з'їзду суддів України, Національної академії правових наук, а також Міністерства юстиції України. Якби Україна мала двопалатний парламент, то призначення конституційних суддів на посаду могло б здійснюватися Президентом України за поданням його верхньої палати. Подібний порядок призначення суддів діє в США. Як показує досвід, набуття повноважень судді одночасно від двох владних гілок робить суд відносно незалежним в політичному сенсі. Ще більш важливим є те, що розгляд кандидатур суддів у верхній палаті робить процес добору суддів суттєво вимогливішим і публічним (прозорим).

Однак ще більш важливим для України залишається загальне переосмислення в ній ролі єдиного органу конституційної юрисдикції. Адже на відміну від загальних судів, які закликані боронити, головним чином, законність і правопорядок, конституційні суди покликані захищати стан свободи суверенного народу. Враховуючи традиційний лаконізм конституційних текстів, захист громадянської свободи вимагає від суддів справді високого рівня освіченості й культури. Адже боронити свободу є набагато важчою і відповідальнішою справою, ніж захищати позитивну рутинність повсякдення. У правовій державі конституція – це абстрактний регулятор, який стоїть над уособленою в живих людях владою. Суспільство є динамічним і успішним переважно тому, що має реальну можливість грати своїми творчими силами та амбіціями. Забезпечити вільну гру людських пристрастей та енергій якраз і покликані конституційні судді... *(Права людини в Україні (http://www.khpg.org/index.php?id=1375187114). – 2013. – 30.07).*

[1] Див. : Beck U. Risk Society. – London: Sage Publications, 1997. – P. 214.

[2] Див.: Світ у цифрах. – К.: Тиждень, 2013. – С. 82.

[3] Див., наприклад: Коліушко І., Кириченко Ю. Парламент схвалив неконституційний порядок зміни Конституції України // Юридичний вісник України, № 46(907), 17–23 лист. 2012.

[4] Talmon J. Political Messianism. – London: Secker and Warburg, 1960. – P. 318.

[5] Chamberlin W. The Ukraine. A Submerged Nation. – N.-Y.: The Macmillan Company, 1944. – P. 6–7.

[6] Див. електронний ресурс: www.epravda.com.ua/news/2010/10/18/252448/.

[7] Див.: Кавелин К. Наш умственный строй. – М.: Правда, 1989. – С. 485.

Конституційні процеси зарубіжних країн

Японія

Премьер-министр С. Абэ еще раз заявил о своей решимости пересмотреть Конституцию Японии. По словам премьера, это его историческая миссия, передает NHK

С. Абэ сделал заявление в беседе со сторонниками в своем родном городе Нагато в префектуре Ямагути на западе страны.

Он также пообещал работать над возрождением системы образования и создать страну, которой дети могли бы гордиться.

С. Абэ сказал, что его правительство этой осенью будет решать множество проблем. Он упомянул соглашение о свободной торговле в рамках Транс-Тихоокеанского партнерства и повышение потребительского налога.

С. Абэ добавил, что порой премьер-министр должен принимать решения, невзирая на критику (*Азиатский репортёр* (<http://asiareport.ru/index.php/news/33853-premer-yaponii-xochet-peresmotret-polozheniya-konstituczii.html>). – 2013. – 13.08).

Додаток:

Японська громадська дипломатія з одного боку виглядає абсурдно, а з іншого – не віщує нічого доброго. В останні місяці країна постійно здійснює недоречні вчинки в рамках своєї зовнішньої політики, які, як здається, спрямовані на те, щоб якомога сильніше образити азійських сусідів і при цьому збентежити західних союзників. Ось приклад з недавнього минулого. Японія представила найбільший військовий корабель, побудований в країні з часів Другої світової війни. Номінально це есмінець, проте, фактично, корабель є авіаносцем. Цілком можливо, що посилення японського флоту – це закономірна відповідь на нарощування озброєння в Китаї. Однак враховуючи наростаючу напругу в азійських морях, Японії потрібно діяти обережно. І який розумник здогадався назвати новий корабель «Ізумі» – так само, як називався японський військовий корабель, який брав участь у нападі на Китай у 1930-х роках. Китай негайно звинуватив Японію у свідомій провокації. Таке звинувачення можна було б легко відмести, якби вибір назви «Ізумі» був одиничним випадком. Але всього за кілька днів до цього Т. Асо, заступник прем'єр-міністра, висловив припущення про те, що у нацистів можна було б запозичити відповідну модель для перегляду пацифістської конституції Японії. «Ми повинні діяти без зайвого шуму, – розмірковував пан Асо. Одного разу люди усвідомили, що ваймарська конституція перетворилася на нацистську. Ніхто й не помітив, як це сталося. Чому б нам не взяти на замітку цей підхід?» Ці зауваження були зустрінуті гнівними протестами, що змусило офіційного представника внести деякі роз'яснення: «Адміністрація С. Абе негативно ставиться до нацистської Німеччини».

Усього за пару місяців до цього недоречний образливий вчинок зробив сам С. Абе. Японського прем'єр-міністра сфотографували з піднятим догори великим пальцем в кабіні навчально-тренувального літака під номером 731, який був намальований збоку на видному місці. Але 731 – це номер підрозділу японської імперської армії, відомого тим, що він проводив біологічні та хімічні експерименти на людях. «Я був у Південній Кореї, коли в травні з'явилася ця фотографія, – і майже кожен кореєць, з яким я розмовляв, був переконаний, що це свідомо провокація. У той момент я вважав подібну думку параноєю. Але зараз я не так в цьому впевнений» – виправдовується С. Абе. Після цього новий президент Кореї Пак Кин Хе демонстративно відвідала Пекін з державним візитом перш, ніж відправитися в Токіо – порушивши прецедент, встановлений чотирма її попередниками. Ставлення японського уряду до військового минулого країни буде знову перевірено на цьому тижні: 15 серпня консерватори часто відвідують храм Ясукуні в Токіо, щоб віддати данину пам'яті японцям, загиблим у війнах. У храмі поховані останки 14 військових злочинців, тому ці візити свідомо є серйозною образою для решти країн Азії. Судячи з усього, у цьому році пан Абе і найбільш високопоставлені члени кабінету міністрів утримаються від спокуси відвідати Ясукуні, хоча багато молодших членів уряду, швидше за все, поїдуть туди.

Однак відносне обмеження щодо Ясукуні не може відшкодувати вже завдані збитки. Західні друзі Японії стривожені. Один житель Токіо, який має зв'язки в уряді, називає його

«самим націоналістичним урядом з 1945 р.». Він додає, що деякі люди з оточення пана Абе створюють враження, що «єдиний негативний чинник, пов'язаний з Другою світовою війною, – поразка Японії». Подібні думки відштовхують не лише Китай, а й Штати – на захист яких покладається Японія. Насправді високопоставлені американські чиновники, судячи з усього, зараз стурбовані японським націоналізмом так само, як і китайським різноманіттям. У недавній статті К. Кемпбелл, який був помічником держсекретаря США з Азії під час першого президентства Б. Обами, висловив стурбованість з приводу небезпеки виникнення війни в Тихоокеанському регіоні і зазначив, що «і Токіо, і Пекін мають намір підігрівати внутрішні націоналістичні настрої». Катастрофічна громадська дипломатія уряду С. Абе, мабуть, вселяє жах у багатьох компетентних дипломатів країни, так як вони намагаються захищати інтереси Японії в регіоні, який стає все більш небезпечним. Це викликає загальний жаль, тому що деякі ідеї пана Абе, що стосуються відродження нації, мають правильний напрямок. «Абеноміка» – це ризикований, але давно назрілий проект боротьби з японською дефляцією. Навіть наводиться гідний аргумент на користь перегляду післявоєнної конституції Японії, щоб країна могла більше зробити для свого захисту.

В умовах нарощування могутності Китаю, Японія – третя за рахунком найбільша економіка в світі – знаходиться в аномальному стані: вона занадто сильно залежить від США в питаннях власної безпеки. Існуючі умови накладають обмеження і на Японію, і на Америку. У результаті Японія нервує і розсерджена масштабом залежності від Штатів. А американці стривожені тим, що японський уряд може втягнути їх у війну з Китаєм. Більш збалансована розстановка сил призвела б до зменшення американських гарантій безпеки для Японії, щоб незначні територіальні суперечки в Східно-Китайському морі більше не загрожували початком світової війни. У свою чергу Японії було б дозволено створювати власні військові сили, причому їй би навіть надали в цьому підтримку. Будь-яка подібна зміна балансу стратегічних сил в Азії напевно змусила б затремтіти від хвилювання багато азійських країн, включаючи Пекін і Сеул. У результаті для врегулювання ситуації довелося б використовувати все дипломатичне мистецтво таї проявити максимальну делікатність. Навпаки, міністри, які засідають у Токіо, роблять неконструктивні двозначні заяви з приводу імперського минулого Японії і дивні зауваження щодо нацистів і військових загонів, що піддавали людей тортурам. Це було б смішно, якби не було так сумно – і так небезпечно (*Finance.ua* (<http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2013/08/16/307374>). – 2013. – 16.08).

Японский парламент предлагает пересмотреть ст. 9 национальной Конституции и тем самым ликвидировать мирную Конституцию страны, которая запрещает применение военной силы в качестве решения международных споров. Епископат Японии называет данную статью Конституции «сокровищем, которое необходимо защитить».

Президент Конференции католических епископов Японии архиепископ Петер Такэо Окада заявил, что Конституция, которая была принята в 1946 г. и вступила в силу в 1947 г., «является мировым сокровищем, которым Япония должна гордиться».

Конституция была разработана во время военной оккупации Японии Союзниками во Вторую Мировую Войны и заменила раннее существовавшую имперскую систему либеральной демократией.

Это строгая Конституция, и в нее не вносились изменения с момента принятия. Сейчас же правительство Японии поддерживает возможность пересмотра основного закона страны.

Согласно заявлению премьер-министра Японии С. Абэ, процесс изменения Конституции начнется с 96 ст., которая позволяет внесение поправок в Конституцию (*Katolik.ru* (<http://katolik.ru/mir/116211-episkopat-yaponii-protiv-peresmotra-konstitutsii-kotoryj-pozvolit-reshat-mezhdunarodnye-spory-voennym-putem.html>). – 2013. – 27.08).

Израиль

Министр юстиции Ц. Ливни на церемонии открытия нового сезона в судах заявила: «В противостоянии закона с галахой я всегда буду на стороне закона. Закон один для всех и распространяется на всех граждан Израиля». О заявлениях Ц. Ливни сообщает Г. Гроссман на сайте Walla.co.il.

Сайт Walla.co.il уже второй год подряд является спонсором Юридической конференции коллегии адвокатов Тель-Авива. В этом году конференция завершилась торжественным открытием сезона в судах, на котором в числе других гостей выступала министр юстиции. В своей речи Ц. Ливни подчеркнула, что Израилю необходима конституция, которая четко обозначит характер еврейского и демократического государства (*NEWSru.co.il* (http://newsru.co.il/israel/26aug2013/livny_502.html). – 2013. – 26.08).

Румыния, Молдова

Президент Румынии Т. Бэеску заявил, что желает, чтобы Румыния объединилась с Молдовой, сообщает УНН со ссылкой на молдавские СМИ.

Глава государства сообщил, что во время прошлого визита в Кишинев заверил и президента Н. Тимофти и премьера Ю. Лянкэ, что если они будут требовать объединения, то получат его. Т. Бэеску заявил, что единственной преградой на пути слияния двух государств является Конституция Молдовы, которая определяет статус молдаван и молдавского языка.

Также президент Румынии выразил надежду, что и Украина скоро активно начнет интегрироваться в ЕС и все румыны из Молдавии, Украины, Сербии и других стран встретятся в Европейском Союзе.

Ранее сообщалось, что румынские активисты начали сбор подписей за переименование Румынии в Дакию, как называли страну в античные времена (*Подробности* (<http://podrobnosti.ua/power/2013/08/12/923296.html>). – 2013. – 12.08).

12 сентября Конституционный суд страны даст объяснение ст. 13 Конституции – о названии государственного языка. Этот вопрос будет рассмотрен в связи с обращением депутата парламента А. Гуцу, сообщает издание ТРИБУНА.

А. Гуцу требует, чтобы Конституционный Суд уточнил ответ на следующий вопрос: «Можно ли семантически уравнивать синтагму ст. 13 Конституции Республики Молдова “молдавский язык, функционирующий на основе латинской графики” с синтагмой “румынский язык”, раз синтагма “румынский язык” совершенно пригодна с научной точки зрения, что доказано современными лингвистическими изысканиями и без исключения применяется в образовательных и научных реалиях РМ?»

По мнению парламентария, «Необходимость толкования ст. 13 Конституции РМ объясняется тем, что с научной точки зрения соответствующая статья не имеет силы. Синтагма “молдавский язык, функционирующий на основе латинской графики” не встречается ни в одном научном определении, данном в авторитетных лингвистических источниках. Такую синтагму можно объяснить только с политической и конъюнктурной точки зрения, поскольку в 1994 г., когда была принята Конституция РМ, аграрно-коммунистическое парламентское большинство отличалось зачаточным уровнем интеллекта (вспомним, что для политической элиты, правившей в то время, окружность круга делилась на 380°, Молдова занимала целый земной шар, а слово “speaker” происходило от слова “spic”, что переводится на русский как “колос”)), – комментирует свой требование А. Гуцу.

Если Конституционный Суд поддержит парламентария, то это позволило бы, как считает автор запроса, «избавиться от позорного использования во всех бюрократических документах синтагмы “государственный язык” в качестве мнимого предлога для того, чтобы не “нарушать конституционную норму”, и фарисейского ухищрения для того, чтобы не использовать синтагму “румынский язык”» (*Svodka.net* (<http://svodka.net/poslednie-svodki/svodki/848642>)). – 2013. – 14.08).

Додаток:

Молдавия – Румыния: «Пришло время Молдавии доносить за старшим братом недоношенного ею президента»

Когда президент Румынии Т. Бэеску заявил, что по истечении срока его второго мандата в 2014 г., он намерен получить молдавское гражданство, многие восприняли это как очередную глупую шутку политика, которого в его собственной стране девять из десяти граждан считают клоуном, пишет «Панорама». Но если Т. Бэеску выполнит это свое обещание и на очередных выборах в парламент Молдавии в 2015 г. возглавит один из предвыборных списков, он может полностью перевернуть молдавскую политику и драматическим образом приблизить объединение Бессарабии с Румынией. Если на правом берегу П. Бэеску – буффон, фигляр и лунатик, то на левом берегу он – национальный герой. Он был переизбран на второй срок благодаря голосам диаспоры, не в последнюю очередь, бессарабских румын. Так они отблагодарили человека, раздавшего бессарабцам сотни тысяч румынских, а значит, евросоюзовских паспортов, которые сделали явью главную мечту молдаван – свободно ездить в шенгенскую зону без виз.

Прецеденты движения по противоположной полосе, то есть предоставления гражданства Молдавии гражданам Румынии, уже есть, продолжает «Панорама». В частности, лидер Либеральной партии М. Гимпу в бытность и. о. президента Молдавии предоставил молдавское гражданство своему советнику, директору Института международных отношений Румынской академии наук Д. Дунгачиу. Если М. Гимпу дал гражданство Д. Дунгачиу, то можно не сомневаться, что и президент Н. Тимофти предоставит гражданство Т. Бэеску (тем самым

Н. Тимофти хотя бы частично реабилитируется за то, что в бытность советским судьей отправлял людей в психушку за то, что они называли себя румынами).

Если Т. Бэеску вступает в молдавскую политику, он однозначно становится ее главным действующим лицом, пишет «Панорама». На фоне местных политиканствующих лилипутов он будет просто Гулливером европейского разлива. Сегодня политический спектр Молдавии условно делится на три сегмента: 30–35 % – правые (либерально-демократические, прорумынские) силы, 45–50 % – левые (прокоммунистические, пророссийские) силы, 15–20 % – центристское болото. Если в молдавской политике появляется Т. Бэеску, то он сразу же подминает под себя весь правый и правоцентристский спектр. Приход Т. Бэеску в молдавскую политику будет означать смерть таких политиков, как В. Филат и В. Плахотнюк. Они окажутся просто никому не нужными. Зачем избирателям посредники? Зачем голосовать за В. Филата или В. Плахотнюка, если можно проголосовать сразу за Т. Бэеску? В. Филат и В. Плахотнюк должны быть меньше всего заинтересованы в том, чтобы Т. Бэеску получил молдавское гражданство, но они ведь не могут открыто выступить против своих бухарестских патронов. Если Т. Бэеску возглавит объединенный предвыборный список Либеральной партии, Либерально-демократической партии, Демократической партии, партий В. Павличенко, С. Мокану, Н. Киртоакэ, А. Олейника и других формирований правого и правоцентристского толка, то такой блок, назовем его условно «За объединение через евроинтеграцию», не оставит оппозиционной Партии коммунистов никаких шансов, продолжает «Панорама». Т. Бэеску никогда не скрывал, что он выступает за присоединение Бессарабии к Румынии. На этот счет среди всех бухарестских политиков существует полное единодушие. Они могут ругаться между собой по внутрирумынским проблемам, но когда речь заходит об «унире» (молд. «объединение»; в молдавском политическом дискурсе употребляется в контексте объединения Молдавии с Румынией, – прим. ИА REGNUM), наступает всеобщий консенсус. Официальная политика Румынии заключается в том, что она не признает существование молдаван как народа, отказывается подписывать с Молдавией базовый двусторонний договор и договор о границе. Т. Бэеску постоянно повторяет, что за Прутом находится «море из четырех миллионов румун» (согласно сегодняшней официальной позиции Румынии, разделяемой также бессарабскими сторонниками румыноунионизма, Молдавия является «вторым румынским государством», молдаване – «румунами», молдавский язык – «румынским». При этом, согласно официальным данным переписи 2004 г., обнаруженным Национальным бюро статистики Молдавии, румынами себя назвали 2,2 % жителей страны, молдаванами – 75,8 %, 78,4 % молдаван родным языком указали молдавский язык, 18,8 % – румынский. В то же время сама постановка Бухарестом вопроса о молдавских и украинских «румунках» искусственна, поскольку, помимо того, что румынская идентичность исторически вторична по отношению к молдавской, формирование румын как нации происходило на части территории современной Румынии – в Валахии и Молдавии – во второй половине XIX в., когда Бессарабия уже была в составе Российской империи, а Буковина – в составе Австро-Венгрии. Однако факты оккупации этих территорий с 1918 по 1940 гг. и с 1941 по 1944 гг. до сих пор служат для Бухареста поводом объявлять молдавское население этих территорий «румунками» и претендовать на ту или иную степень своего влияния и присутствия в регионе, – прим. ИА REGNUM).

Бухарестские политики и эксперты признают, что сама доктрина молдовенизма – это угроза национальной безопасности Румынии, пишет «Панорама». И тут они правы. Если бы за Прутом было создано жизнеспособное, эффективное, демократическое, благополучное, реинтегрированное молдавское государство, оно, безусловно, стало бы серьезным конкурентом для Румынии, и уже самим фактом своего существования несло бы ей угрозу. Бухарест делает все, и очень успешно, чтобы эту угрозу купировать. Ему хватает венгерского ирредентизма в Трансильвании. Если возглавляемый Т. Бэеску блок «За объединение через евроинтеграцию» придет к власти в Молдавии, это изменит вообще все.

Политологи в Румынии, а с некоторых пор и в Польше, которая вместе со Швецией придумала «Восточное партнерство» как санитарный кордон вдоль западной границы России,

открыто говорят, что Молдавия должна отказаться от Приднестровья ради европейской перспективы, продолжает «Панорама». Это логичный призыв: если Приднестровье мешает движению Молдавии в Европу, а само хочет двигаться в сторону России, надо такое Приднестровье отсечь (будет забавно наблюдать, как некоторые кишиневские политологи, которые с пеной у рта убеждают, что Транснистрию (румынское название Приднестровья, – прим. ИА REGNUM) надо любой ценой сохранить в составе Молдавии, развернутся на 180°, когда их западные работодатели скажут, что от Приднестровья надо отказаться, а саму Молдавию следует перевести под управление Румынии).

После прихода к власти в Кишиневе унионистского блока Т. Бэеску Приднестровье будет потеряно окончательно, пишет «Панорама». Россия наверняка признает его независимость и, по аналогии с соглашением об «ассоциированном членстве» (в уставных документах ЕС такое понятие отсутствует – прим. ИА REGNUM) между ЕС и РМ, тоже заключит с Тирасполем ассиметричное соглашение о «членской ассоциации». ЕС будет пытаться дожимать Приднестровье с помощью проевропейской Украины, в результате чего Тирасполь превратится во второй Калининград. Конечно, Украина не будет сбивать российские самолеты и пускать под откос российские поезда, направляющиеся в Приднестровье, но напряженность в регионе резко возрастет. Т. Бэеску будет довольно потирать руки: и территории вернул, и демографию подправил, и Украине с Россией насолил, и перед американцами выслужился.

Формально Молдавия может еще какое-то время считаться независимым государством, ассоциированным с ЕС, продолжает «Панорама». Здесь могут кривляться и гримасничать ряженные депутаты с министрами, бутафорский президент, паяцы-судьи из КС, но фактически Бессарабия станет частью Румынии, а восточная граница ЕС и НАТО переместится на Днестр. Новые власти будут выкручивать руки архиереям и священникам Молдавской митрополии Русской православной церкви, чтобы они массово переходили в Бессарабскую митрополию (раскольническая неканоническая структура, – прим. ИА REGNUM) Румынской православной церкви. Судя по тому, как легко даже нынешним кишиневским политикам удалось заткнуть молдавским священникам рот в связи с принятием закона о защите прав сексменьшинств, будущим румынским властям Бессарабии будет столь же легко убедить епископов и настоятелей храмов перейти из РПЦ в РумПЦ. Церковный раскол усугубится, но разве счастье брюссельской бюрократии состоит не в том, чтобы гнобить христианство? Молдавских деятелей науки и культуры даже не надо будет уговаривать сделать свою Академию наук и творческие союзы филиалами бухарестских. Эти будут сами бежать впереди паровоза. Интеллигенции, первой предавшей свой народ, к таким упражнениям не привыкать.

Американцы, если не поддержат, то будут равнодушно взирать на такое развитие событий, в результате которого НАТО продвинется еще на 50 миль на Восток, а Россия и ЕС, как кажется американцам, станут слабее, пишет «Панорама». Москва, которая, судя по всему, и сегодня уже считает, что в Кишиневе в политическом плане разговаривать не с кем, окончательно окопается в Приднестровье, и возможно, разместит там свои ракеты в ответ на американскую ПРО в Румынии. ЕС, то есть немцам, заниматься Бессарабией будет некогда. Они перепоручат это дело румынам. О том, что будут делать здесь румыны, уже сейчас можно судить по результатам работы мэра Кишинева: Д. Киртоакэ превратил молдавскую столицу в помойку, а король Румынии наградил его орденом. Задача превращения Бессарабии в *tabula rasa* будет решаться ударными темпами. Нынешняя оппозиция в подполье не уйдет, восстания не поднимет, но присоединит свои пару голосов к жидкому хору таких же маргинальных левых депутатов в Европарламенте. Евроинтеграция, однако.

Все эти исторические и геополитические потрясения, как это ни странно, меньше всего могут возбудить самих молдаван, продолжает «Панорама». Как показывает жизнь, у них нет ни силы, ни воли, чтобы обустроить свое собственное государство. Должно произойти какое-то чудо, чтобы у молдаван получилось. Но какое чудо может произойти в современной Европе, у которой, в условиях концептуальной пустоты, вымирания политиков-титанов и торжества суррогатной власти бюрократов-антилидеров, осталась, по словам З. Бжезинского,

одна цель – превратить ЕС в самый комфортный на земле дом престарелых, подводит итог издание.

Вчера это казалось шуткой, теперь же становится ясно, что в каждой шутке по поводу Молдавии есть доля «главного адвоката» в лице Румынии, пишет «Пульс». Принять присягу государства, которое не желаешь признавать, с которым за столько лет не подписал ни базового договора, ни договора о границе – хохма та ещё. Но на что не пойдёшь, чтобы сохранить себя в политике.

Те, чьё детство прошло в советское время, или хотя бы в 90-ые годы прошлого столетия, хорошо знают, что такое «донашивать за старшим братом», продолжает «Пульс». Старший брат будет в торжественной обстановке передавать свои уже ненужные вещи – от детских игрушек до штанов и курток, в которые самим уже не влезть, но которые ещё не доносили. И вот, наконец, пришло время Молдавии доносить за Старшим братом недоношенного ею президента.

Т. Бэеску – уже не политик в масштабах Румынии, пишет «Пульс». Он потерял все перспективы остаться на виду в Бухаресте. Его оппоненты доминируют в парламенте и правительстве, а союзники предпочли с ним расстаться. Он не просто хромая утка, а утка хромая на обе ноги, оба крыла и клюв. Рейтинг Т. Бэеску в Румынии находится на одном порядке с рейтингом Н. Тимофти в Молдавии. И вот теперь это чудо без перьев, этот гибрид Н. Хрущева и Р. Рейгана может стать чем-то вроде общего тотема для правых и правоцентристских политических сил Молдавии. До какого же уровня упали правые молдавские политики, возглавлявшие страну в последние годы, если политологи всерьез рассматривают сценарий объединения молдавского правого флага под эгидой будущего гражданина Республики Молдова Т. Бэеску? В. Филат и так уже убил свой рейтинг и рейтинг своей партии, улёгшись под В. Плахотнюка. В. Плахотнюк убил рейтинг своей партии своим существованием в принципе. Т. Бэеску для них – та соломинка, за которую остаётся хвататься. Так же как для Т. Бэеску соломинкой выступает его бессарабская мечта. По-другому в политике ему сохраниться негде.

В случае, если Т. Бэеску всё-таки успеют нарисовать «бессарабскую» родословную и выписать молдавское гражданство, можно будет сказать с уверенностью: Молдавия продолжит исчезать с политической карты мира самым идиотским, шутовским, шулерским способом, само использование которого – оскорбление идеи независимости, подводит итог издание.

Геополитика: «Москве проигрывать в Молдавии не впервой. Последние пятнадцать лет она здесь только этим и занимается»

С приближением саммита «Восточного партнерства» у властей Молдавии множатся проблемы, пишет «Коммерсантъ-Молдова». Коммунисты обещают «бархатную революцию», в Гагаузии говорят о выходе из Молдавии, в Приднестровье заявляют, что два берега объединит только идея евразийства. Недавно молдавским вином заинтересовался Роспотребнадзор – и это еще один тревожный звонок. Одни эксперты и политики уверены, что давление России на Кишинев нарастает, другие считают, что на пресловутую «руку Москвы» власти пеняют, чтобы оправдать провалы.

Чем ближе саммит «Восточного партнерства» в Вильнюсе, тем чаще власти Молдавии говорят о том, что им мешают нормально работать на благо страны, продолжает «Коммерсантъ-Молдова». О том, что противники проевропейского курса Молдавии реализуют сценарий по дестабилизации ситуации в стране, заявляли президент Н. Тимофти, премьер Ю. Лянкэ, спикер И. Корман, лидер либерал-демократов В. Филат. «Так как мы очень близки к подписанию соглашения об ассоциации с Евросоюзом, возникают провокации со стороны сил, которые не желают добра Республике Молдова», – отметил президент Н. Тимофти. Называть эти всемогущие силы президент не стал, пишет «Коммерсантъ-Молдова». За него это с удовольствием сделал покинувший правящую коалицию лидер либералов М. Гимпу: «Это результат недовольства Российской Федерации нашим европейским вектором. У них есть кнопки, которые они нажимают в Тирасполе, Комрате и даже в Кишиневе». Господин

Гимпу известен тем, что склонен видеть козни зловещей «руки Москвы» буквально во всем. Между тем проблемы, с которыми сейчас столкнулись молдавские власти, так или иначе связаны с Россией.

На прошлой неделе у Роспотребнадзора, возглавляемого давним «другом» виноделов Молдавии Г. Онищенко, снова появились вопросы к качеству молдавского вина, продолжает «Коммерсантъ-Молдова». Ведомство вдруг выступило с резкой критикой молдавских властей, обвинив их в несоблюдении взятых на себя обязательств. Г. Онищенко даже не исключил, что Россия может вновь ограничить поставки молдавской винодельческой продукции. И хотя о запрете поставок речи пока не идет, господин Онищенко пригрозил «целым рядом шагов, которые повернут вспять так трудно достигнутые успехи в допуске всей палитры молдавской винодельческой продукции на российский рынок».

Все прежние проблемы у молдавского вина на российском рынке совпадали с периодами ухудшения российско-молдавских отношений, пишет «Коммерсантъ-Молдова». В 2006 г., к примеру, Роспотребнадзор нашел в молдавских винах пестициды и тяжелые металлы и полностью приостановил их импорт в РФ. Поставки возобновились только в ноябре 2007 г. после длительных переговоров, однако винодельческая область Молдавии понесла тяжелейшие потери, от которых не оправилась по сей день. У власти в Молдавии тогда находился коммунист В. Воронин, тремя годами ранее очень сильно огорчивший Москву и лично президента РФ В. Путина отказом подписать «меморандум Козака».

Возвращение Роспотребнадзора в ряд факторов большой геополитики произошло, когда ведомство Г. Онищенко запретило ввоз на территорию России украинской кондитерской продукции компании Roshen, обнаружив в нем запрещенное вещество бензапирен, продолжает «Коммерсантъ-Молдова». Украинские аналитики в один голос назвали решение России «экономическим давлением» с целью отвадить Украину от интеграции с ЕС и принудить ее к вступлению в курируемый Москвой Таможенный союз. Теперь тревожный «звоночек» от Роспотребнадзора получил и Кишинев.

Крупнейшая оппозиционная партия страны – Партия коммунистов – давно анонсировала жаркую политическую осень, пишет «Коммерсантъ-Молдова». Коммунисты, превратившиеся из горячих сторонников евроинтеграции в активных пропагандистов евразийского проекта, жестко критикуют власть и называют ее незаконной. Лидер компартии В. Воронин поставил перед соратниками задачу организовать «бархатную революцию» и до конца осени – то есть до ноябрьского саммита «Восточного партнерства» – добиться отставки правительства Ю. Лянкэ. Сейчас региональным отделениям партии приказано подготовить достаточное количество сторонников, готовых в «час X» прибыть в столицу и «стоять до победы».

В новом евразийском и революционном амплуа господин В. Воронин, похоже, сумел вернуть себе расположение Москвы, которого лишился в 2003 г., сорвав подписание «меморандума Козака», продолжает «Коммерсантъ-Молдова». По крайней мере, в ходе организованных Россией в Кишиневе в этом году грандиозных празднований Дня Победы вице-премьер РФ Д. Рогозин и другие российские гости охотно демонстрировали поддержку лидеру молдавских коммунистов. О том, что господин В. Воронин прощен, говорит и факт его появления на российском госканале «Россия-24» в июне. В своем интервью он обрушился с беспощадной критикой не только на «бандитскую» проевропейскую коалицию в РМ, но и на «курирующих» ее еврочиновников.

Случайно или нет, но с приближением вильнюсского саммита стали портиться отношения Кишинева с властями регионов, не скрывающими пророссийских настроений, пишет «Коммерсантъ-Молдова». В частности, с руководством Гагаузской автономии. На протяжении нескольких месяцев на юге не утихают громкие скандалы. Дошло до того, что в Комрате зазвучали заявления о необходимости выхода из состава Республики Молдова. В поддержку идеи проведения соответствующего референдума уже собрано более 6000 подписей. В последнее время Гагаузия взяла курс на создание полностью автономной от Кишинева собственной системы государственной власти, включая свой ЦИК и спецслужбы. И хотя высшее руководство автономии не перестает повторять, что вне Молдавии гагаузы себя

не видят, крайнее недовольство положением автономии и курсом Кишинева на евроинтеграцию в Комрате не скрывают.

Башкан Гагаузии М. Формузал не раз заявлял, что не видит будущего Гагаузии в ЕС, продолжает «Коммерсантъ-Молдова». При этом высшие гагаузские чиновники являются завсегдатаями конференций и круглых столов на тему евразийской интеграции. На одном из последних таких мероприятий замглавы Гагаузии В. Яниогло прямо заявил, что Комрат не намерен «безвольно соглашаться» с процессами сближения Молдавии и Евросоюза. По мнению чиновника, такая интеграция грозит крахом экономики, развалом основ Гагаузской автономии и даже исчезновением гагаузского народа.

Отдельная история с Приднестровьем, которое является давним элементом геополитической игры России на молдавском поле, пишет «Коммерсантъ-Молдова». Новое руководство непризнанной республики, пришедшее к власти в конце 2011 г., оказалось еще более послушным исполнителем установок Москвы, чем прежний лидер И. Смирнов. В минувшем году евразийская интеграция была провозглашена Тирасполем национальной идеей и официально закреплена в качестве главного приоритета в новой концепции внешней политики. Затем приднестровский МИД объявил о создании «евразийского региона Приднестровье». С подачи российского МИДа авторы проекта заявили, что в состав новой геополитической структуры могут войти и отдельные регионы правобережной Молдавии и даже Украины.

Москва, в свою очередь, через своих эмиссаров не раз транслировала идею, что разрешение приднестровского конфликта возможно лишь в рамках евразийских интеграционных проектов, продолжает «Коммерсантъ-Молдова». Первым об этом публично объявил Д. Рогозин. «Идея безоглядного побега в Брюссель не сработала. И она никогда не сработает», – заявил вице-премьер РФ 9 мая в Тирасполе. По его словам, национальным интересам Молдавии отвечает ее сближение с Россией, Таможенным и Евразийским союзами: «Это сближение выстрадано людьми, и рано или поздно оно случится, потому что это естественный ход истории. У наших стран одна история, и мы должны быть вместе. Надо двигаться только в этом направлении».

В официальной позиции МИД РФ данное положение постепенно утвердилось в дипломатической формуле «сбалансированной внешнеполитической ориентации» Молдавии, ставшей неотъемлемой частью риторики российских дипломатов в контексте урегулирования ситуации на Днестре, пишет «Коммерсантъ-Молдова». Приднестровский лидер Е. Шевчук выражается менее дипломатично. В одном из интервью на вопрос, возможно ли объединение двух берегов Днестра, он ответил: «Если Молдавия станет частью РФ, то гипотетически можно обсудить такие вопросы».

Затем в Кишиневе прошла масштабная презентация Евразийской экономической комиссии (ЕЭК) и будущего Евразийского союза, продолжает «Коммерсантъ-Молдова». Участники организованного при поддержке посольства РФ форума постарались донести до Кишинева, чем несуществующий пока Евразийский союз лучше и полезнее давно оформившегося Евросоюза и какими проблемами грозит Молдавии неучастие в интеграционных процессах на Востоке.

Эксперты не склонны считать перечисленные выше события случайным совпадением, пишет «Коммерсантъ-Молдова». «Очевидно, что кто-то где-то дергает ниточки, – говорит политолог О. Нантой. – Наиболее эффективным и желанным для России сценарием были бы досрочные парламентские выборы в начале ноября, приход коммунистов к власти и демонстрация ЕС в Вильнюсе путинского кукиша на предмет партнерства с Молдавией. Именно поэтому некто Д. Рогозин приезжал 9 мая поднимать рейтинг В. Воронину». После провала этого сценария, по его словам, в игру вступили Тирасполь и Комрат, а коммунисты провозгласили свою «бархатную революцию». В то же время господин Нантой уверен, что ни «бархатная революция», ни другие сценарии дестабилизации не достигнут своих целей. «Все это несерьезно. Ибо и молдавскому обществу, и молдавской власти можно плевать в лицо до бесконечности, а они все никак не хотят “дестабилизироваться”. Поэтому, если не пойдут в

ход другие методы, покруче – после Вильнюса кому-то вставят пистон за проваленное задание», – полагает эксперт. Между тем в самом Вильнюсе, уверен он, ничего необратимого для Молдавии не произойдет, «поэтому все дрыганья местечковых паяцев, скорее всего, рассчитаны на следующие парламентские выборы».

Политический аналитик Б. Цырдя уверен, что постоянные заклинания о кознях России нужны молдавским властям для оправдания собственных неудач: «Им нужен новый враг, на которого можно было бы списать все свои неудачи. Именно он станет козлом отпущения». Между тем, уверен эксперт, Россия в действительности куда больше сконцентрирована на Украине. Да и подписание договоров об ассоциации вопреки заявлениям официального Кишинева отнюдь не является необратимым шагом на пути евроинтеграции, которая продлится не менее 20–25 лет. А геополитический выбор Молдавии будет определяться вовсе не в Вильнюсе, а на ближайших парламентских выборах, убежден эксперт.

Президент молдавской Ассоциации международного права А. Буриан полагает, что вокруг дальнейшего внешнеполитического курса Молдавии полным ходом идет информационная война, продолжает «Коммерсантъ-Молдова». «С одной стороны пугают, что соглашения с ЕС так привяжут Молдавию к “загнивающему Евросоюзу”, что молдаванам мало не покажется. С другой – страшат “русским медведем”, который вот-вот сорвется с цепи», – заявил эксперт. По его мнению, перед руководством Молдавии стоит непростая задача – «отделить зерна от плевел» и сохранить внешнеполитический баланс: «Нельзя сворачивать с курса евроинтеграции. Но этот курс придется скорректировать. Оптимальным вариантом было бы начало переговоров об ассоциации и с Евразийским союзом. Этим мы бы подтвердили наше стремление к независимости и нейтралитету».

Россия начала «репетировать» на своей границе ужесточение таможенных правил, которые могут быть введены в действие в случае подписания Украиной Соглашения об ассоциации с ЕС, пишет «Панорама». Министр иностранных дел Швеции К. Бильдт сказал, что возможная торговая война между Россией и Украиной – «это очень серьезно», а советник президента России С. Глазьев назвал возможное подписание Украиной соглашения о свободной торговле с ЕС «самоубийственным» для украинской экономики.

Молдавия пока что не попала под действие российских санкций, хотя главный санитарный врач РФ Г. Онищенко уже дал понять, что возможен новый запрет на поставку молдавских вин, продолжает «Панорама». На фоне действий Румынии, которая под видом евроинтеграции хочет фактически присоединить к себе Бессарабию, неизбежна окончательная утрата Молдавией Приднестровья. Надвигающиеся выборы, очередные или внеочередные, приведут к дестабилизации внутривнутриполитической обстановки на самом правом берегу.

Очевидно, что обстановка нагнетается, и, в самом худшем варианте, вместо зоны стабильности и процветания, которую ЕС намеревался создать на своих восточных границах, он получит еще один регион нестабильности, хаоса, экономического провала и массовой миграции, пишет «Панорама». Евроинтеграция восточных соседей ЕС, которая проводится на автопилоте и без прогнозирования ее последствий, может закончиться очень жесткой посадкой. Дай Бог, чтобы не полной катастрофой, включая гражданскую войну, как в странах-партнерах ЕС в южном и восточном Средиземноморье. Благими намерениями выложена дорога в ад. Может, в этом и состоит генеральный план? – подводит итог издание.

Приближение вильнюсского саммита «Восточного партнерства» выявило серьезную проблему – отсутствие правильного и эффективного информирования насчет этой крайне важной для Республики Молдова темы, пишет Tribuna. Не располагая достоверной информацией, наши сограждане спешат выступать с самыми разными заявлениями и прогнозами, питая нереальные ожидания, которые впоследствии обернутся бумерангом и сильно ударят по нашему государству. Складывается впечатление, что правительство, Министерство иностранных дел и европейской интеграции, Министерство экономики, другие государственные учреждения превратили вильнюсский саммит во внутриведомственный вопрос и даже не пытаются придать ему тот статус, которого он действительно достоин – вопрос национальной важности.

Время от времени из пресс-релизов по итогам заседаний и встреч, из интервью официальных лиц и различных политиков, из телепередач мы узнаем, что в Вильнюсе должно произойти нечто важное для Республики Молдова, но совсем неясно, что именно, продолжает Tribuna. По словам некоторых, в Вильнюсе Молдавия навсегда порвет со своим советским, коммунистическим прошлым, подпишет Соглашение об ассоциации с Европейским союзом. Другие утверждают, что о подписании и речи быть не может, и что самое большее на что мы можем рассчитывать, это парафирование соглашения, да еще неизвестно подпадет ли весь текст документа под парафирование либо только отдельные его части. Третья категория заявляет о «четкой перспективе присоединения», которую ЕС предоставит Республике Молдова на саммите. Четвертая категория делает упор на Соглашение о всеобъемлющей и углубленной зоне свободной торговли, «вырезая» его из текста Соглашения об ассоциации и представляя его в качестве отдельного документа.

Но и в данном случае мнения четко разделяются: в то время как кто-то дает весьма и весьма положительные оценки и указывает на перспективы, которые получит молдавская экономика после внедрения этого Соглашения, другие утверждают, что его вступление в силу нанесет смертельный удар отечественным товаропроизводителям, пишет Tribuna. Пятая категория комментирует Соглашение о либерализации визового режима между Республикой Молдова и Европейским союзом. Некоторые утверждают, что в Вильнюсе наши сограждане де-факто получают принципиальный «зеленый свет» для безвизовых поездок в Европу и что практически данный процесс начнется в 2014 г. Другие уверяют, что на саммите вопрос о либерализации визового режима для молдавских граждан даже не будет затронут, что это отдельный процесс, который ни в коем случае не следует затрагивать «одним пакетом» с Соглашением об ассоциации и с Соглашением о всеобъемлющей и углубленной зоне свободной торговли. Другими словами, Молдавия «кипит», все чего-то ждут, но мало кто знает, что должно на самом деле произойти в Вильнюсе.

Поскольку не проводится четкая кампания, нет налаженного информирования на основе стратегии, значительно увеличилось число политических спекулянтов и фактов политической спекуляции, продолжает Tribuna. В то время как сторонники евразийской интеграции пытаются «демонизировать» идею предстоящего саммита, внушить избирателям ужасные сценарии об «апокалипсисе», который обязательно случится после данного события, другие создают чрезмерные ожидания и продвигают неверную идею о том, что в Вильнюсе произойдет чудо. Некоторые уже прогнозируют, что Молдавия навсегда потеряет Приднестровье, которое никогда не согласится, чтобы наша страна необратимо ступила на путь европейской интеграции. Другие обращают внимание на происходящее в Гагаузии и тесно увязывают усиливающуюся на юге страны напряженность с предстоящим в Вильнюсе саммитом. В таких условиях все чаще возникает вопрос: а нужен ли нам этот саммит, раз цена, которую мы заплатим за новый шаг по интеграционному пути, предполагает потерю части территории и новый виток внутренней напряженности? И никто, абсолютно никто, не пытается развенчать эти апокалипсические сценарии, разъяснить людям, что Вильнюсе не произойдет, да и не может произойти ничего, что поставило бы под угрозу территориальную целостность Республики Молдова!

Коммунисты, социалисты, приднестровцы, гагаузы и т. д. и т. п. ходят по улицам и по телевизионным студиям, проводят конференции, выступают с заявлениями, пытаются убедить людей в том, что самое большое зло, которое может произойти с Республикой Молдова – вильнюсский саммит и решения, которые будут приняты в его ходе, пишет Tribuna. А в это время, официальные лица, представители власти сидят в своих кабинетах, откуда время от времени поступают свехоптимистичные пресс-релизы о «великом событии, которое навсегда изменит судьбу Республики Молдова». Люди сбиты с толку, они уже не знают, кому и чему верить. Общее состояние можно назвать как коллективное или поголовное наркотическое опьянение, которое у всех проявляется по-разному. У некоторых наркотик, который называется европейская интеграция, вызывает страх и тревогу, у других – необоснованное состояние эйфории. Но самое главное, что итог будет одним для всех –

вильнюсский саммит пройдет, и все будут страдать от жестокой головной боли, у всех останется горький привкус из-за того, что не произошло ничего из того, что они ожидали. А иначе и быть не может, поскольку все связанные с этим саммитом ожидания (и пессимистичные, и оптимистичные) неверные. Они просто не могут сбыться и дать то чувство удовлетворения, о котором многие мечтают!

В следующие несколько месяцев, почти несомненно, Республика Молдова превратится в огромное поле боя, продолжает Tribuna. Общество разделится на два лагеря – сторонники евроинтеграции и оппоненты этой идеи. Будут вестись серьезные «сражения», поскольку это будет главной темой дискуссий и самым горячим политическим вопросом. Но самое главное, что победителей в этой борьбе не будет. Более того, уже на нынешнем этапе можно утверждать, что все будут считать себя проигравшими. Те, кто ожидает, что после вильнюсского саммита в Республике Молдова начнут течь молочные реки с кисельными берегами, останутся глубоко разочарованными, а те, кто ожидает, что после этого саммита Молдавия практически превратится в колонию Брюсселя, поймут, что не так страшен черт, как его малюют, и что все приложенные огромные усилия того не стоили. Каждый вернется к своим привычным делам и поймет, что политическая борьба, в которую он включился, была ложной, и что в итоге Республика Молдова только потеряла. Каждый гражданин потерял. А все потому, что у каждого была своя собственная правда, каждый верил в свою собственную версию, у каждого были свои собственные ожидания.

В такой ситуации возможно стоит вернуться теперь, пока не поздно, к проблеме эффективного информирования насчет предстоящего в Вильнюсе саммита и его предполагаемых результатов для Республики Молдова, пишет Tribuna. Может следует вывести тему вильнюсского саммита из кабинетов чиновников и сделать ее темой, которая представляла бы общенациональный интерес? Ведь только таким образом можно будет разрядить обстановку и предвосхитить нежелательное развитие внутренней ситуации в Республике Молдова, подводит итог издание.

Правящий Альянс-3 (имеется в виду Коалиция за проевропейское правление, – прим. ИА REGNUM) все взоры устремил в Вильнюс, где скоро состоится саммит «Восточного партнёрства», пишет «Пульс». Именно этим саммитом его лидеры, во многом, и объясняют «необходимость» сохранения нынешнего прозападного курса страны, равно как и сохранения у власти коалиции, больше напоминающей клубок змей, каждая из которых рада бы ужалить соседку, да не может. В то время, как румынские эксперты «в теме» признаются: на саммите не будет принято ни одного практического решения. Всё, на что может рассчитывать нынешняя молдавская власть – это что добрые дяди-европейцы погладят её по головке, обзовут «историей успеха», приведут в пример «нерадивым» украинцам-белорусам, да и отпустят восвояси, пожелав новых демократических свершений в деле развития гей-парадов.

Конечно, ни правительство Ю. Лянкэ, ни парламент В. Плахотнюка, ни штат прикормленных «аналитиков» признавать подобного не хочет, продолжает «Пульс». Им бы всё уповать на чудо и какие-то ими самими выдуманные особые связи. Но не выходит. Назвал вещи своими именами даже человек, являвшийся одним из негласных идеологов Альянса в последние годы – румынский политолог, румынский ястреб и советник бывшего врио президента Д. Дунгачиу. По его словам, максимум, на который может рассчитывать Молдавия – парафирование соглашения об ассоциации с ЕС. Сам Д. Дунгачиу и объясняет: парафирование – это признание того, что обе стороны в принципе согласны с текстом потенциального договора, и не более того. Ни о каком фактическом подписании даже речи не идёт. Альянс-3 сделает вид, будто с Европой всё хорошо, еврокомиссары же выставят себя за заботливых родителей. И все разойдутся.

Можно было бы, конечно, пофантазировать, что парафирование соглашения – это только первый шаг, что после него и само подписание договора об ассоциации станет для Молдавии вопросом ближайшего времени, пишет «Пульс». Наверное, такую позицию займёт тот же Ю. Лянкэ, который каждый год обещает привести Молдавию в ЕС, а затем переносит сроки снова и снова. Но вот тот же Д. Дунгачиу уверен – ничего за этим не последует. Всего одна

цитата из его интервью, которая стоит многого: «Есть ряд государств, которые верят, что четкая перспектива присоединения к ЕС нарушила бы сущность “Восточного партнерства”, которое было создано для соседей Европы, а не для кандидатов на евроинтеграцию».

Даже самые одиозные западники понимают, что Вильнюс ничего не даст, кроме отдаления Приднестровья и дальнейшего затягивания Молдавии в западную и антироссийскую орбиту влияния, продолжает «Пульс». Что, конечно, не отменяет того простого факта, что отдельные европейские представители будут и дальше пользоваться податливых молдавских лидеров по своему усмотрению. Зато Молдавии за «поддержку западных партнёров» предстоит расплатиться многим. Будущий саммит в Вильнюсе, если что-то из себя представляет – то не больше, чем изъятие верноподданничества крепостных, на которых будут благосклонно поглядывать бары, подводит итог издание.

В Кишиневе состоялось заседание круглого стола на тему «Молдавия и Евразийский союз. Реалии и перспективы», открыл которое председатель Лиги русской молодежи в РМ, руководитель общественного движения «Родина – Евразийский союз» И. Тулянец, пишет «НИКА-пресс». Он призвал всех отечественных сторонников евразийской интеграции страны к объединению и предложил приступить к малым практическим делам, способным недвусмысленно показать восточные настроения молдавского общества. Так, докладчик напомнил, что в Молдавии, не являющейся членом ЕС, наблюдается обилие евросоюзных флагов, хотя почти нигде, в том числе и в официальных учреждениях, нет флагов Содружества независимых государств, членом которого РМ является уже много лет. По его словам, все, кто считает данное положение вещей, как минимум, несоответствующим местным реалиям, а также те, кто равнодушен к евразийской идее, должны использовать все возможности, чтобы восстановить справедливость в соотношениях символов, имеющих глубокое политическое содержание.

Замечание лидера «Родины...» следует считать поддержанным участниками круглого стола, поскольку предложения усилить и пропаганду евразийства и агитацию за восточный внешнеполитический курс Молдавии здесь звучали не единожды, продолжает «НИКА-пресс». Что же до практических дел, которые бы способствовали зримой смене курса, то, похоже, предложить, кроме «флажного присутствия» двух соперничающих направлений, пока нечего. Между тем, в стане большинства партийных, общественных, и региональных сторонников ТС и ЕврАзЭС все заметнее становится определенное недовольство: побольше бы практики и поменьше слов.

В самом деле, разговоры о преимуществах восточного пути Молдавии много и им, активным, безусловно, и исполненным различными московскими писателями-романтиками (А. Проханов), почти неземными философами-мечтателями (А. Дугин) и множеством чиновников средней (и ниже) руки, более двух лет, пишет «НИКА-пресс». Все они действуют по принципу «наскок-отскок». Налетели, растревожили беспокойные (в основном оппозиционно-партийные) души молдаван – и обратно. Пока эти говорят и рисуют пальцами в небе перспективы, называют суммы и раскрывают замыслы своих европейских оппонентов и противников, ЕС засылает в Молдавию немногословных чиновников. Они больше делают. Например, приводят в Молдавию денег. Да, разворует Кишинев, да, заныкают на черный день, но часть-то останется и обретет облик каких-нибудь медицинских железок и приборов, фундамента какого-нибудь цеха или двух-трех километров дороги... Крестьянское сознание Молдавии знает цену слова и цену того, что можно пощупать и уволочь на свое подворье, поэтому не надо сильно обижаться на молдаван, когда они делают свой выбор – слушать или брать.

Евразийские соловьи, конечно, неладное чувствуют, продолжает «НИКА-пресс». А тактику поведения и тональность своих песен менять не в состоянии. Или жадничают? Они говорят. И разоблачают. Да так, будто держали свечку... Вот один из текстов, появившихся недавно в российских СМИ о молдавской действительности. Жуть, куда катимся, куда податься бедному молдаванину, нет в жизни счастья... «Победа казалась близкой (это о воронинцах, по всему давно видно, обещавших отдельным товарищам из Москвы скорую

гибель Альянса и новую победу ПКРМ), однако европейские дипломаты и сотрудники западных спецслужб, работающие с ведущими молдавскими политиками, смогли угрозами, уговорами и взятками заставить руководителей распавшейся было коалиции договориться о новом формате сотрудничества. Более того, Западу удалось заменить местных “политических баронов”, которые не всегда выполняли команды из Брюсселя, на новых, абсолютно ручных...».

Не исключено, что все именно так и было, пишет «НИКА-пресс». Кишиневские евразийские политики готовы поверить, и даже кое о чем таком шпионско-заговорческом, происходящем под каждым молдавским забором, в каждом кабинете и почти в каждой партии знают из первых рук. А веря, они и вправе спросить у авторов, в частности, и у Москвы: а вы-то сами, что, не можете «силами, угрозами, взятками» и набором спецслужбовских приемчиков создать под себя проевразийскую коалицию, послушно выполняющую команды из неевропейского, а евразийского далека? Пусть вопрос в лоб, почти провокация, но он был бы не праздным и пожалуй самым первостепенным для судьбы молдавского евразийства. И чем дольше будет ожидание ответа, тем смешнее и смешнее будет предложение тыкать во все молдавские места флагами Содружества, которое, как мы все недавно узнали, создавалось для «цивилизованного раз вода» бывший друживших многонациональной дружбой народов СССР. Конечно, флаги – это дешево и почти легко выполнимо. И исполнителей найти нетрудно. Да толку не будет никакого. Впрочем, Москве проигрывать в Молдавии не впервой. Последние пятнадцать лет она здесь только этим и занимается, подводит итог издание.

Политика: Цель «бархатной революции» Партии коммунистов – не допустить признания Приднестровья

Партия коммунистов объявила, что осенью планирует совершить «бархатную революцию», пишет «Пульс». Причем сделала это совершенно открыто, не скрывая своих планов. Скрывать тут особенно нечего. Во-первых, у оппозиции отобрали такое важное средство доставки в общество идей и призывов, как телеканал НIT. А без него в предельно сжатые сроки мобилизовать людей на революцию довольно сложно. Так что заблаговременное объявление этой темы само по себе – информационный ресурс. Сегодня информацию у готовящейся «бархатной революции» на правах очевидной информационной сенсации распространяют по всей стране, как нанятые, телеканалы, принадлежащие личностям, против которых вообще-то и направлена революция.

Во-вторых, главная задача, которую официально ставит перед собой ПКРМ – добиться проведения досрочных парламентских выборов, продолжает «Пульс». Между тем недавний политический кризис, из которого, как казалось, нет иного выхода, кроме выборов, продемонстрировал, что действующую власть до поры до времени западные кураторы намерены удерживать во что бы то ни стало. Вопреки даже их собственному желанию, ибо самим себе они сегодня полностью не принадлежат. Говорить о хоть какой-то принадлежности данных политиков к молдавскому народу и вовсе не приходится. И значит, единственная возможность так убедительно попросить этих господ разойтись – сделать это так громко, чтобы у них просто не осталось иного выхода. В конце концов, ни Д. Шубель, ни Ш. Фюле, ни Эштон, ни даже М. Маковей (румынский европарламентарий, сопредседатель комитета по сотрудничеству РМ – ЕС, – прим. ИА REGNUM) не побегут защищать их своими впалыми европейскими грудями. А ведь они единственный источник легитимности нынешнего правления!

Ну и, наконец, максимально широкое обсуждение грядущей революции как на обывательском, так и экспертном уровне позволяет замерить общественный «градус идеи», а кроме того – под влиянием различных, часто диаметральных мнений выработать оптимальную тактику ее осуществления, пишет «Пульс». Представители правящего политического класса реагируют на сообщения об осенней «бархатной революции» с хорошо наигранной вялостью. Говорящей о чем угодно, только не о спокойствии. Что-то их выдавало, как шпиона – стропы парашюта. А если уж быть до конца откровенным, то мы видим исключительно страх-трах-трах в их глазах, диссонирующий с напускным вербальным скепсисом. Проще говоря, чем

равнодушнее они об этом говорят, тем очевиднее, что боятся. Ответственные за страх представителей власти структуры косвенно это подтверждают. И прокуратура, и СИБ вдруг встрепенулись, заявив по очереди, что внимательно отслеживают ситуацию. Что именно они отслеживают – остается загадкой. Скорее всего, продолжают прослушивать телефоны представителей оппозиции, чем они не прекращали заниматься ни на секунду. Других рьяных и ретивых противников идеи «бархатной революции» в Молдавии обнаружить пока не удалось.

Это неудивительно – ни малейшей внутренней легитимности у нынешней власти нет, продолжает «Пульс». Никому и в голову не придет заявить: это моя власть, и я пойду ее защищать. В свое время тогда еще премьер с неограниченным административным ресурсом В. Филат объявил об организации 20-тысячного митинга в поддержку правительства и был вынужден позорно отменить его. Не нашлось столько искренних сторонников. Сейчас ситуация значительно хуже: население все беднее и беднее, уровень коррупции все выше и выше, школы закрываются, больницы приватизируются, рейдерство и контрабанда процветают. И все это называют «европеизацией».

Так что аргумент – нас пытаются свернуть с курса на евроинтеграцию – не очень-то работает, поскольку ни один нормальный человек в Молдавии не в состоянии сегодня ответить, в чем именно заключается этот курс и что хорошего он несет лично ему, пишет «Пульс». Безвизовый въезд на 90 дней в страны ЕС, который сулят власти в качестве очевидного бонуса евроинтеграции, отодвигается на неопределенный срок. А тот факт, что Соглашение о либерализации визового режима должны ратифицировать все 28 стран ЕС, и вовсе делает перспективу вступления в силу этого документа весьма и весьма призрачной: сразу в нескольких влиятельнейших странах Евросоюза, сильно уставших от наплыва нелегальных мигрантов, это решение наверняка встретит мощную политическую и общественную оппозицию. К тому же постепенно приходит понимание, что облегчение визового режима напрямую связано с подписанием еще одного документа – о реадмиссии, то есть высылке на родину всех граждан Молдавии, которые находятся в государствах ЕС незаконно. А таковых – десятки тысяч. Плюс к тому высока опасность, что одним из результатов этого процесса станет введение визового режима с Россией, а там, в этой враждебной нынешнему режиму стране, трудятся, высылая домой около 1 млрд 300 млн дол. в год, сотни тысяч молдавских граждан. И от этого в Молдавии вряд ли придут в восторг. Ну и, в конце концов, при «легализованном» визовом режиме в Европу не поедешь трудоустроившись. Этот режим – для туризма и бизнеса, а много ли у нас таких? Иными словами, единственное, что власть могла бы записать себе в актив, во-первых, малодостижимо, а во-вторых, не столь уж привлекательно для подавляющего большинства населения. И значит, в лице этой власти людям просто нечего защищать!

Особо высоколобые эксперты начинают припоминать работы классиков марксизма-ленинизма, продолжает «Пульс». Ну и на основании этих студенческих воспоминаний выражать свой скепсис относительно успеха заявленной коммунистами революции. Мол, должны возникнуть и обостриться до состояния антагонизма противоречия; у революции должна быть движущая сила или иначе – революционный класс. Давайте по порядку. Главное противоречие – низы не хотят жить с такими верхами, а верхи не могут ничего с собой поделать – очевидно. Думается, мало кого убедила и настроила на миролюбивый в лад произведенная смена декораций. Ю. Лянкэ ничем не лучше В. Филата, разве что выглядит бледнее. В. Плахотнюк, покинувший президиум парламента, не утратил ни навыков, ни административных возможностей Кукловода. Коллективный М. Гимпу в лице И. Хадыркэ, А. Гуцу, В. Маринуцы ничем не лучше оригинала. Да и вообще, после избрания Н. Тимофти в качестве универсальной панацеи от политического кризиса народ успел осознать: одно только перемещение фигур по политической шахматной доске без радикальной смены стратегии не сулит ничего хорошего. Неоднократно доказано: каждый следующий альянс хуже предыдущего. Так что противоречия между властью и обществом не только никуда не делись, но и продолжают нарастать.

С движущей силой революции, которым классики считали рабочий класс, – на первый взгляд и вправду проблемы, пишет «Пульс». С уничтожением промышленности фактически исчез пролетариат. Однако до 86 % населения по опросам общественного мнения считают, что власть ведет страну в неправильном направлении. Надо же было так опостылеть людям! Это и есть движущая сила революции, каковой в нынешних условиях становится практически все молдавское общество. Когда процент недовольных деятельностью властей настолько высок, нет смысла статистически выводить какие-то закономерности. И так понятно, что в число потенциальных революционеров можно смело записывать людей любой национальности, возраста, вероисповедания, профессии и квалификации.

Очевидны и цели, продолжает «Пульс». Не допустить раскола Молдавии по Днестру, который ползучим гадским образом осуществляется властью (очевидно, имеются в виду устанавливаемые Молдавией по требованию ЕС погранично-миграционные посты на границе с Приднестровской Молдавской Республикой, на территорию которой претендует Кишинев, – прим. ИА REGNUM). Остановить политику, ведущую исключительно к социальной деградации, обнищанию и общественной безнадеге. Предотвратить ликвидацию молдавской государственности. Каждой из этих целей самой по себе вполне хватает для революционной мотивации. Вместе же они дают кумулятивный эффект.

Власти нагоняют на граждан обывательские страхи, пишет «Пульс». Мол, революция – это насильственный захват власти и, значит, всегда кровь. Но в том-то и дело, что в данном случае ни о каком захвате власти речи не идет. Смысл заявленной «бархатной революции» в том, чтобы принудить парламент отправить в отставку правительство и, следовательно, создать необходимые предпосылки для организации досрочных выборов, которые и расставят все по своим местам. Не более того! Эта цель не требует никаких насильственных действий. Так что к революции, намеченной на осень, следует относиться не с тревогой, а с предвкушением, подводит итог издание.

Объявленное коммунистами намерение организовать осенью «бархатную революцию» в Республике Молдова, однако, по всей видимости, не сильно обеспокоило ни находящиеся у власти партии, ни другие политические формирования и государственные учреждения, пишет *Tribuna*. За исключением членов Совета по объединению с Румынией, которые потребовали от Генеральной прокуратуры отреагировать по собственной инициативе на сделанные коммунистами заявления, а также социалистов, подтрунивавших над своими конкурентами на левом фланге политического поля и их очередными намерениями. Остальные политики предпочли обойти вниманием сей факт – это молчание можно понять, и тому существует целый ряд объяснений.

Коммунисты сами виноваты в том, что их призыв, который по логике должен был встревожить политический класс и прессу, никто не воспринял всерьез, продолжает *Tribuna*. Это произошло, потому что ПКРМ и ранее выступала с подобными угрозами и даже организовала целый ряд «революционных» мероприятий, но их результат был практически нулевой. Чего стоят только кампания гражданского неповиновения, кампания по продвижению «исторического флага» Молдавии вместо триколора (в 2012 г. по инициативе Партии коммунистов в ряде населенных пунктов Молдавии городские советы приняли решение о присвоении официального статуса красно-синему знамени с гербом Молдавского княжества. В свою очередь Национальная комиссия по геральдике Молдавии расценила это как «надругательство над государственным знаменем» и отказалась регистрировать новый флаг. Со своей стороны Генпрокуратура заявила, что данные действия противоречат конституции и могут преследоваться в уголовном порядке. А Партия социалистов Молдавии предложила провести референдум о смене символики с румынской на традиционно молдавскую, однако так и не продвинулась в этом вопросе. Принятый в 1990 г. государственный флаг Молдавии представляет собой сине-желто-красный триколор, скопированный у Румынии, единственным отличием которого является то, что на флаге Молдавии размещен герб страны – изображение орла-крестоносца, скопированного в свою очередь с герба Румынии, и щит с изображением головы зубра, – прим. ИА REGNUM),

еженедельные акции протеста, организованные в начале 2012 г., бойкотирование заседаний парламента или марши под названием «Социальная акция»... Все они начинались с большой шумихи, так же шумно проходили, а потом вдруг исчезали, словно мыльные пузыри. Поэтому изучив не столь далекое прошлое ПКРМ и действия этого политформирования, никто не воспринимает всерьез угрозы представителей ПКРМ.

Невооруженным глазом видно, что остальные политические партии даже с некоторым пониманием относятся к заявлениям и действиям коммунистов и, тем самым, намекают, что такое поведение обусловлено конкретной ситуацией, в которой находится это формирование, пишет Tribuna. Впрочем, определенная логика в том, что намекают некоторые политики, все же существует, ведь оппозиционной партии и особенно партии с таким потенциалом как у ПКРМ, периодически нужны акции, которые позволили бы ей сплотить свои ряды и укрепить позиции на политическом поле. Члены партии должны верить в потенциал партии и ее лидера, а также в шанс вернуться во власть, в противном же случае существует риск, что внутренняя дисциплина ухудшится, а последствия могут быть пренеприятнейшими. Выступая с воинственными заявлениями, проводя различные акции протеста, коммунисты пытаются улучшить настрой в рядах членов партии и не дать им отчаяться, заставить поверить, что все будет хорошо. Каким-то образом лидеры ПКРМ понимают, что, прибегая к подобным действиям, они питают своих членов и сторонников иллюзиями, но в такой ситуации иного выхода попросту не существует.

Далее, политическая программа грядущей осени достаточно важная, и коммунисты не могут позволить себе роскошь не отреагировать, остаться «за бортом», «проглотить» темы, предложенные властью обществу, продолжает Tribuna. Несомненно, заметно повлияет на нынешнюю политическую осень Вильнюсский саммит, на котором возможно будет парафировано Соглашение об ассоциации между Республикой Молдова и Европейским союзом, включающее и Соглашение об углубленной и всеобъемлющей зоне свободной торговли. Также не исключена вероятность парафирования Соглашения о либерализации визового режима. Это еще больше сблизит Молдавию с Евросоюзом, укрепит позиции правящих проевропейских партий, и коммунисты отлично понимают, что в итоге придерживающийся левых взглядов пророссийский электорат может остаться несколько разочарованным. Апатичность, которая может охватить часть электората Партии коммунистов, преодолима только энергичными, даже воинственными и революционными действиями. И руководители, и идеологи ПКРМ, наверняка, это понимают.

Коммунисты могут позволить себе рассчитывать и на вероятное ослабление единства правящей коалиции, пишет Tribuna. Не секрет, что время от времени отношения между основными составляющими коалиции ухудшаются и, если коммунистам удастся вмешаться в нужный момент, они нередко получают серьезные политические дивиденды. К примеру, именно таким образом ПКРМ удалось добиться отставки генерального прокурора В. Зубко и отставки правительства В. Филата. Пока отношения между компонентами правящей коалиции достаточно хорошие, но никто не может наверняка сказать, что будет осенью. Вот почему коммунисты правильно поступают и пытаются предугадать определенную ситуацию и даже порой перегибают палку.

По всей видимости, ПКРМ усвоила уроки своего не столько далекого прошлого и пытается быть более сдержанной в обещаниях и заявлениях, осознавая, что их несоблюдение может серьезно подорвать ее имидж, продолжает Tribuna. Если ранее они обещали проводить протесты, пока не добьются отставки всего состава власти, бойкотировать заседания парламента до его роспуска и назначения даты досрочных выборов и т. д. и т. п. (этих целей им не удалось добиться), то теперь они обещают лишь «бархатную революцию». А это предполагает мирные акции, но никак не действия, которые отдельные политики и аналитики уже спешат представить как элементы гражданской войны. Многих ввело в заблуждение слово «революция», и они совсем не обратили внимание на слово «бархатная», которое коренным образом меняет данные проблемы. Вместе с тем, существует достаточно фактов, указывающих на то, что ПКРМ умышленно продвигает это недоразумение, которое, по крайней мере, на

нынешнем этапе дает коммунистам преимущество. Ведь они обеспечивают воинственные настроения в обществе, которые их практически ни к чему не обязывают. Однако это самое большое недоразумение осенью может сыграть с коммунистами злую шутку, ведь как раз эти настроения постепенно переходят в состояние сильного ожидания, прежде всего, среди их же сторонников. И чем сильнее окажется это ожидание, тем серьезнее будет давление на коммунистов и дальнейшее разочарование электората этого политформирования. Вот почему ПКРМ необходимо срочно подкорректировать свое политическое воззвание, иначе в противном случае терять придется самим же коммунистам, поскольку обещанная ПКРМ «молдавская осень», возможно, станет великим разочарованием для сторонников соответствующей партии, подводит итог издание.

Партия коммунистов объявила на осень революцию, пишет «Панорама». Вся страна и мировая прогрессивная общественность замерли в тревожном ожидании. Но не верится, что у них это получится. Не верится, что они собираются делать эту самую революцию всерьез. Думается, что они просто валяют дурака. Революция – это фундаментальные изменения в развитии общества, которые, в отличие от эволюции, происходят за короткий промежуток времени и могут затрагивать разные стороны жизни людей. Сегодня представители ПКРМ говорят о политической революции, которая призвана сменить действующую власть, причем они подчеркивают, что речь идет о «бархатной», то есть о ненасильственной, бескровной, в рамках действующего законодательства, революции.

Коммунисты не собираются делать никакой революции, продолжает «Панорама». В лучшем случае они сделают демонстрацию революции, изобразят ее посредством ряда ритуальных действий. Проведут перформанс. Организуют инсталляцию. Но до реальной революции дело не дойдет. Кишка тонка. Тому есть объективные причины. Главная из них заключается в том, что вожди ПКРМ по своей психологии – мелкие буржуа, которые выступают против «антинародного режима» не потому, что он несправедливый, а потому, что они перестали его возглавлять в 2009 г. и хотят любой ценой вернуться к власти. Эти лидеры – постмодернисты, которые не собираются ничего менять и развивать. Развитие, в том числе революционное, осталось в прошлом, XX-ом в. В веке нынешнем уже не надо ничего делать, достаточно просто жить и пользоваться благами власти. Занятие весьма бесцельное и оппортунистическое, но ведь весь цивилизованный мир занят именно этим. Чтобы достичь желаемого, и надо бороться за власть, чем вожди ПКРМ и заняты.

Политическая борьба в Молдавии – это не революционная борьба за развитие, это толкание вокруг властной кормушки, и ПКРМ – активный участник этого пихания, пишет «Панорама». То, что цель ПКРМ – не революция, не развитие, убедительно подтверждает история восьмилетнего пребывания самой этой партии у власти. У них было конституционное большинство, и они могли провести любые преобразования, но ничего революционного они не сделали. Они уже тогда занимались демонстрацией революции, выдавая за нее вполне обычные вещи, например реконструкцию монастырей или строительство колодцев. Они были банальными имитаторами, точно так же, как нынешняя власть имитирует европейскую интеграцию, выдавая за нее такие обычные вещи, как ремонт дорог или наведение порядка в судебной системе. Любое правительство в любой стране, хоть в Европе, хоть в Азии, должно строить дороги и бороться с коррупцией, но выдавать это за какую-то интеграцию – просто обман.

Контроль над судами придумала не нынешняя власть, он был прекрасно отлажен при В. Воронине, продолжает «Панорама». Тогда самые важные судебные решения утверждались в администрации президента, сегодня в каком-нибудь пятизвездочном отеле или партийном офисе – но народу-то какая разница? Экспорт/импорт «в одно окно», контроль над телеканалами и многие другие «инновации» были обкатаны при В. Воронине, нынешняя власть просто приняла у него эстафетную палочку. В конце концов, сама евроинтеграция – это наше все – детище В. Воронина. Многие люди убеждены в том, что главную ответственность за нынешнее положение дел несет именно В. Воронин. Не М. Гимпу, не Д. Киртоакэ, не В. Плахотнюк, не В. Филат, и не все остальные – а В. Воронин. Как же нужно было

наруководить за восемь лет, чтобы и. о. президента стал М. Гимпу, мэром Кишинева – Д. Киртоакэ, а правительство превратилось в воровскую малину? Как же нужно было расколоть общество и всех достать, чтобы при тебе случилось 7 апреля – вот то был реальный переворот, а не анонсированная ПКРМ смена режима, напоминающая сюжет мультфильма «Ограбление по-итальянски».

Если бы ПКРМ не разыгрывала шута горохового, а хотя бы попыталась разработать какую-то концепцию, не говоря уже о том, чтобы ее реализовать, она должна была бы сделать несколько простых, но понятных вещей, вспомнив другой завет В. Ленина: «Честность в политике есть результат силы, лицемерие – результат слабости». Навскидку можно назвать три такие вещи. Первое: убрать из устава партии пункт о том, что «ПКРМ выступает за евроинтеграцию». Сегодня правительство Ю. Лянкэ просто продолжает курс на евроинтеграцию, провозглашенный В. Ворониным. И пока в уставе ПКРМ содержится такой пункт, коммунисты не вправе критиковать Коалицию проевропейского правления (КПП) за то, что она продвигает эту самую евроинтеграцию. Разговоры о том, что это какая-то неправильная евроинтеграция, что на самом деле ее проводить надо, но по-другому, правильно, а как правильно, знают только коммунисты – все это чушь. Если еврокомиссары хвалят нынешнюю власть за то, что она проводит именно такой курс, значит, это и есть евроинтеграция, и не молдавским коммунистам учить еврокомиссаров евроинтеграции. И если все делается за спиной у народа, в секрете, значит, это тоже суть европейские ценности и принципы.

Второе: инициировать отмену закона 2005 г. о принципах урегулирования приднестровского конфликта (22 июля 2005 г., в период пребывания у власти Компартии В. Воронина, парламент Молдавии в одностороннем порядке принял закон «Об основных положениях статуса некоторых населенных пунктов левобережья Днестра». Закон устанавливает статус Приднестровья как «особого автономно-территориального образования, являющегося неотъемлемой составной частью Республики Молдова», которое «в пределах полномочий, определенных Конституцией и законами Республики Молдова, решает вопросы, отнесенные к его ведению». Как Приднестровье, так и Россия неоднократно отмечали, что этот, принятый в одностороннем порядке закон является главным препятствием для урегулирования молдавско-приднестровского конфликта, – прим. ИА REGNUM), продолжает «Панорама». Коммунисты написали и провели через парламент этот закон, дело их чести – отменить его. Да, это органический закон, для его отмены нужно большинство в 52 голоса, которого у ПКРМ сейчас нет. Но вынести на обсуждение парламента соответствующий законопроект, а после его отклонения правящей коалицией твердо пообещать, что в случае победы на выборах коммунисты все же отменят закон «о неурегулировании» приднестровской проблемы хотя бы в новом парламенте – сделать все это ПКРМ никто не мешает. Было бы желание.

Третье: ответить на вопрос, собираются ли коммунисты менять буржуазную либерально-демократическую систему, которая во многом укрепилась как раз во времена правления В. Воронина, пишет «Панорама». Либеральная демократия – это власть воров, которые убеждены в том, что все продается и все покупается. Может быть, где-то в Англии или Германии дела обстоят по-другому, но в Молдавии они обстоят именно так. Если мы признаем эту реальность, то многие вещи становятся понятными.

Большинство нормальных людей в здравом уме убеждены, что та система, которая создана и продолжает действовать в Молдавии – неправильная и ненормальная, продолжает «Панорама». Насчет «неправильная» спорить не приходится – конечно, неправильная. Но насчет «нормальности» можно поспорить. То, что мы видим – воров и олигархи у власти, отсутствие государства, коррупция, повсеместный бардак, демагогия и манипуляция, наплевательское отношение к людям, ложь, обман – все это и есть норма либерально-демократического режима в его молдавском, а если шире, постсоветском варианте. И другим этот режим быть не может.

Лидеры ПКРМ объявляют себя наследниками большевиков, но они не готовы действовать по заветам В. Ленина, пишет «Панорама». И тут сплошной перформанс. Люди нутром чувствуют, что В. Воронин – такой же, как В. Плахотнюк, В. Филат и М. Гимпу, и поэтому у коммунистов не получится поднять народ на революцию, результатом которой должно стать возвращение В. Воронина и его камарильи к властной кормушке – не более того. Какая разница, чья банда верховодит на зоне? ПКРМ не собирается менять существующую либерально-демократическую систему. Она просто хочет заменить в рамках этой же системы тех, кто ею управляет после 2009 г. Эксплуатируя ностальгию людей по советской цивилизации, по утраченной справедливости и равенству, ПКРМ не намерена отказываться от антисоветского по своей сути процесса евроинтеграции, от курса на окончательное превращение Молдавии в колонию нового рейха, где роль генерал-губернаторов выполняют брюссельские комиссары. Клеймя власть за намерение установить границу по Днестру, коммунисты поддерживают курс на сближение с ЕС, то есть на объединение с Румынией, который логически предполагает отдаление от России и отделение от Приднестровья. Вы уж или крестик снимите, или трусы наденьте. Нужно быть полным идиотом, чтобы соглашаться с тем, что делает КПП, чтобы верить в рассказы этих аферистов о том, что они ведут страну правильным курсом, которому нет альтернативы, продолжает «Панорама». Реальность совсем другая. Она состоит в том, что молдавский народ просто рискует исчезнуть. Сегодня Молдавское государство напоминает человека в состоянии комы, с утратой сознания, с нарушением жизненно важных функций организма. Чтобы вывести страну и народ из этого состояния, действительно нужна революция. Жаль, что некому ее организовать. Единственная равновеликая КПП сила, которая могла бы это сделать – ПКРМ. Но молдавские «красне» не готовы идти на красный свет. Наверное, ждут зеленого сигнала, но кто же им его просто так даст?

Осенью вожди ПКРМ в сопровождении своих сторонников выйдут на площадь, покажут правительству кулак, язык или какую-то другую часть тела, помахают флагами и покричат «Долой», пишет «Панорама». На этом все и сдуется. Потому что они авангардисты либеральной демократии – но не авангард революции, которая обеспечила бы спасение народа, развитие страны и справедливое общественное устройство, подводит итог издание.

Справка ИА REGNUM: Партия коммунистов, придя к власти в Молдавии в 2001 г. с обещанием придать русскому языку статус второго государственного и вступить в Союзное государство России и Белоруссии, уже в том же году отказалась от исполнения этих обещаний. Впоследствии коммунисты, напротив, проводили политику, направленную на сужение сфер использования русского языка. Что касается обещания Партии коммунистов разрешить конфликт с Приднестровской Молдавской Республикой, то в 2003 г. лидер ПКРМ В. Воронин по указанию Запада сорвал подписание уже парафированного сторонами «меморандума Козака» по урегулированию молдавско-приднестровского конфликта. После этого политика ПКРМ приобрела еще более ярко выраженные антироссийские черты, и на выборы 2005 г. В. Воронин шел при поддержке Т. Бэеску, В. Ющенко и М. Саакашвили, заключив при этом в парламенте политический союз с русофобской Христианско-демократической народной партией Ю. Рошки. В ходе второго президентского срока В. Воронина Молдавия резко интенсифицировала сотрудничество с НАТО, подписав в 2006 г. Индивидуальный план действий Молдавия – НАТО (IPAP) и заявив устами тогдашнего спикера парламента от ПКРМ М. Лупу о намерении стать частью пространства НАТО, а устами министра иностранных дел и европейской интеграции А. Стратана – о желании видеть НАТО посредником в урегулировании молдавско-приднестровского конфликта и о необходимости вывода российских «оккупационных» войск из Приднестровья. На резкую антироссийскую риторику и политику коммунистического Кишинева Россия ответила запретом на поставки молдавских вин на российский рынок, что нанесло существенный урон экономике Молдавии. Потеряв власть в 2009 г., Партия коммунистов опять вернулась к пророссийской риторике, снова заявив о планах интеграции на постсоветском пространстве, на этот раз – в рамках Таможенного союза. В то же время на встрече с избирателями в

Гагаузии накануне досрочных парламентских выборов, состоявшихся 28 ноября 2010 г., лидер ПКРМ В. Воронин однозначно высказался против повышения статуса русского языка в Молдавии до уровня второго государственного, заявив, что в Молдавии может быть только один государственный язык – молдавский. В марте 2013 г. лидер ПКРМ В. Воронин вернулся к «евроинтеграционной» риторике, заявив, что курс страны на «европейскую интеграцию» «не обсуждается» и будет продолжен и в случае возвращения коммунистов к власти. В то же время вопрос о присоединении к Таможенному союзу России-Белоруссии-Казахстана, по его словам, может быть решен только в ходе всенародного референдума (*ИА REGNUM* (<http://regnum.ru/news/russia/1697888.html#ixzz2dF1Oj58E>). – 2013. – 22.08).

Казахстан

Е. Онгарбаев, декан юридического факультета ЕНУ им. Л. Гумилева, заслуженный деятель РК: Конституция Республики Казахстан отдает приоритет общечеловеческим ценностям.

30 августа 1995 г. ныне действующая Конституция Республики Казахстан была принята на республиканском референдуме. 7 октября 1998 г. и 21 мая 2007 г. были приняты законы РК «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан», которые внесли существенный вклад в конституционное реформирование. Это позволило установить нормы, соответствующие изменяющимся общественным отношениям.

Второй раздел Конституции, насчитывающий 30 статей, посвящен человеку и гражданину. Конституция Республики Казахстан отдает приоритет общечеловеческим ценностям. В ст. 1 Основного закона провозглашается: «Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы».

Одним из основополагающих прав человека является право на жизнь. Отдельная проблема в связи с этим – право государства на применение смертной казни в качестве исключительной меры наказания к лицам, совершившим особо тяжкие преступления.

В Уголовном кодексе Казахской ССР, действовавшем до 31 декабря 1997 г., предусматривалось 28 составов преступлений (в том числе 17 воинских), за совершение которых могла быть применена смертная казнь. Следует заметить, что ранее в Казахской ССР была предусмотрена возможность назначения смертной казни за изготовление и сбыт поддельных денег или ценных бумаг; нарушение правил о валютных операциях и с валютными ценностями; хищение государственного или общественного имущества в особо крупном размере.

В первоначальной редакции Уголовного кодекса Казахстана предусматривалось, что смертная казнь может быть установлена только за особо тяжкие преступления, посягающие на жизнь человека. А также за совершаемые в военное время или в боевой обстановке государственную измену, преступления против мира и безопасности человечества и особо тяжкие воинские преступления. Таких составов в УК РК содержалось 18 (в том числе 9 воинских).

Конституционная реформа 2007 г. сократила и ограничила сферу применения смертной казни исключительно террористическими преступлениями, сопряженными с гибелью людей и особо тяжкими преступлениями, совершенными в военное время.

Это привело к фактической отмене смертной казни. Тем более, в стране действует до сих пор Указ Президента Республики Казахстан от 17 декабря 2003 г. «О введении в Республике Казахстан моратория на смертную казнь», что позитивно оценивается международной общественностью. Действия моратория на применение смертной казни не привели к ухудшению криминогенной ситуации (*Докладніше див. Додаток*).

Додаток:

Следует отметить, что в ст. 12 Конституции РК гарантируется абсолютность и неотчуждаемость прав и свобод человека, в п. 1 ст. 15 Основного закона провозглашается, что каждый имеет право на жизнь, а в п. 3 ст. 39 указывается, что право на жизнь ни в каких случаях не подлежит ограничению.

Из 56 государств – участников ОБСЕ только в трех государствах – Казахстане, Беларуси и Таджикистане – на законодательном уровне предусмотрено применение смертной казни (в Таджикистане, как и в нашей стране, введен мораторий на применение смертной казни).

Вышеизложенное позволяет сделать вывод, что в Казахстане созданы все условия для полной отмены смертной казни.

Право на справедливое судопроизводство является фундаментальным правом человека. Оно установлено во Всеобщей декларации прав человека и Международном пакте о гражданских и политических правах.

В стране принимаются меры по развитию судебной системы, соответствующей международному законодательству. Проведена передача санкционирования ареста от органов прокуратуры в судебные органы, введен институт суда присяжных заседателей, созданы административные и ювенальные суды. Все это способствует более эффективной защите конституционных прав и свобод человека и гражданина.

В то же время есть вопросы, которые требуют своего решения. Суды по-прежнему продолжают в большом количестве осуждать обвиняемых и выносить в отношении них меру наказания в виде лишения свободы. Это подтверждается статистическими данными.

В 2012 г. окончено 43 695 уголовных дел, что ниже показателей 2011 г. на 10,2 % (48 638), из них с вынесением приговора рассмотрено 18 230 дел, по которым осуждены 22 922 лица, оправданы 400 лиц (в 2011 г. с вынесением приговора рассмотрено 22 012 дел, осуждены 27 380 лиц, оправданы 482 лица).

Доля осужденных к лишению свободы в 2012 г. составила 41,6 % от общего числа осужденных, доля осужденных условно – 19,1 % (в 2011 г. доля осужденных к лишению свободы составила 40 %, доля осужденных условно составляла 25,3 %).

Другая картина в судебной практике европейских стран. Например, в ФРГ к лишению свободы приговаривается менее 10 % осужденных. Подавляющее большинство осуждаются к штрафу и общественным работам.

В исправительных учреждениях и СИЗО, по состоянию на 1 января 2013 г., содержались 48 684 человека, или 338 человек на 100 тыс. населения. В международной практике вызывающей озабоченность считается цифра, где коэффициент составляет выше 150 человек на 100 тыс. населения.

Что сделать для изменения данной ситуации? На наш взгляд, необходимо законодательно пересмотреть максимальные сроки лишения свободы в сторону их уменьшения, провести широкую депенализацию санкций, создать условия для более широкого применения штрафа и

общественных работ. Данные рекомендации должны быть учтены в новом Уголовном кодексе, подготовка которого сейчас активно ведется.

Согласно ст. 11 Всеобщей декларации прав человека и Конституции РК (п.п. 1 п. 3 ст. 77), лицо считается невиновным в совершении преступления, пока его виновность не будет признана вступившим в законную силу приговором суда. В Уголовном кодексе РК по весьма значительному количеству уголовных дел законодатель делегирует отправление правосудия внесудебным органам и должностным лицам правоохранительных органов. Представляется, что такое положение в демократическом правовом государстве, по крайней мере, спорно и требует своего законодательного разрешения. В проекте УК РК при классификации преступлений выделяются уголовные проступки. Таким образом можно будет решить вышеуказанную проблему. Это позволило бы упростить конструкцию многих институтов уголовного права и уточнить основание их применения.

Кроме того, одинаково оценивать действия лиц, совершивших такие общественно опасные деяния, как оскорбление и убийство, самоуправство и бандитизм, нельзя. Немаловажно и то, что статистические данные в таком случае стали бы реально отражать состояние преступности, ее динамику и структуру. Выделение уголовного проступка будет иметь уголовно-процессуальное значение, в частности, расследование и рассмотрение последнего в суде будет осуществляться на основании применяемого только к проступкам процессуального порядка.

Хотелось бы еще раз отметить, что действующая Конституция действительно является Основным законом народа Казахстана, в котором закрепляются нормы, обеспечивающие реальные гарантии защиты прав и свобод человека (*Казахстанская правда* (<http://kazpravda.kz/?p=4798>). – 2013. – 27.08).

Киргизстан

Б. Борубашев, политолог, автор проекта новой Конституции:

– Конституция Кыргызской Республики как базовый идеологический документ государства не отвечает требованиям общества. Интересы общества поставлены ниже интересов отдельного человека. Государственная собственность и вопросы власти лишь в малой степени стали работать в интересах людей.

Принятая 27 июня 2010 г. Конституция – это новая редакция Основного закона 1993 г., приспособленная к личным взглядам и интересам некоторых людей во власти. Поэтому остановимся на некоторых недостатках Конституции:

1. Ни один орган государственной власти не является гарантом защиты и сохранения Конституции.

2. В Конституции не представлен орган власти, определяющий основные направления государственной внутренней и внешней политики. Этот вопрос относится к самым главным обязанностям государственной власти в регулировании общественных отношений, неисполнение этого властью можем понимать как ее самоустранение от своей основной работы.

3. В Конституции не принят предложенный народом проект, обладающий правом общественного контроля – Институт народного курултая. Народный курултай как единственная форма власти кыргызского народа служил обществу на протяжении веков.

4. Не вошли пункты о политико-правовой ответственности государственных органов, органов местного самоуправления, их служащих, пришедших к власти партий.

5. Общеизвестно, основной работой любого государства является сохранение национальной безопасности, для этого создается специальный Совет безопасности. Вопросы безопасности включают в себя вопросы экономики, экологии, продовольствия, здравоохранения нации и другие вопросы. Необходимая вещь – создание специального государственного конституционного органа, ведущего эту работу. В Конституции нет этого государственного органа, вместо него начали делать дурные выходки: мы создали Совет обороны, как в годы войны.

6. По Конституции президент идет на общенародные выборы, получает свой мандат, следовательно, он является представителем народа, он должен выполнять волю народа и соблюдать его интересы. Права президента, являющегося представителем народа, чрезмерно ограничены, он отстранен от инициативы внесения законов, а это считается ограничением власти народа.

7. На выборах по партийным спискам избирательным правом обладает лишь малое количество людей – члены политических партий, а большие массы народа лишены этого права. Таким образом, нарушается демократический принцип конституционного строя.

8. По ст. 4 Конституции в Кыргызской Республике запрещается «слияние государственных, муниципальных и партийных институтов; образование и деятельность партийных организаций в государственных и муниципальных учреждениях и организациях; осуществление государственными и муниципальными служащими партийной работы, за исключением случаев, когда такая работа осуществляется вне служебной деятельности». После таких запретов каким образом можно обеспечить работу созданных по партийным спискам Ж. Кенеша, партийных фракций, членов партий в парламенте, правительстве и других государственных и муниципальных органах?

В Конституции имеют место внутренние противоречия, не отвечающие требованиям времени пункты, не предусмотрено уравнивание ветвей государственной власти, а также взаимный контроль и ответственность. Это еще раз доказывает то, что Кыргызстан не готов к парламентской форме управления государством, основанной на политической партии. Вот почему необходимо изменить Конституцию, дополнить и заново переработать.

Семейно-клановая система заменена на систему партийной вотчины, в стране сохраняются остатки авторитарного режима. Невиданно вырос политический волюнтаризм. Это подтверждается примерами поспешного перехода к конституционной реформе, навязывания народу спущенного сверху проекта, непринятия во внимание мнения общества. До этого все конституционные реформы направлялись на решение только одного вопроса, говоря точнее, они ограничивались лишь распределением полномочных прав между органами государственной власти. Последняя конституционная реформа тоже совершена в этом направлении, по этой причине в политико-правовой

системе не произошло изменений, в практической жизни остались невыполненными демократические принципы.

Парламентские выборы прошли на основе избирательного закона, приспособленного под авторитарный режим. Участвовавшие в выборах политические партии не могут выполнять свои обязанности, предоставить свои политические программы по улучшению социально-экономического, политико-правового развития общества. Они поднимают вопросы, не относящиеся к политическим партиям, раздают пустые обещания. Не происходит конкуренции идей, политических программ в выборной кампании, а совершается только гонка денежных средств, разных культурных мероприятий с участием артистов.

Сплошное критическое положение в последние 20 лет подтверждает необходимость в новой концепции развития общества. По этой причине мы предлагаем проект Конституции для решения вышеуказанных очень проблемных вопросов.

– *Чем отличается проект от действующей Конституции?*

– Институт народного курултая вошел вместе с контролирующими функциями. Обеспечена правовая норма, ставящая высоко общественные и государственные права и интересы над правами граждан и политических партий. Поставлен вопрос усиления ответственности руководства страны и органов государственной власти перед законом и народом. Предусмотрено проведение мер люстрации к чиновникам, участвовавшим в установлении авторитарного политического режима в результате разрушения экономики Кыргызстана и действий против демократии. Есть также необходимость не допускать незаконное обогащение. Сохранится государственный контроль над основными стратегическими отраслями. Стратегические отрасли экономики должны пополниться механизмами государственного рыночного регулирования.

В сельскохозяйственном производстве всесторонне развивать акционерно-кооперативные, частные формы. Пройдет полномасштабная инвентаризация всей экономики Кыргызстана. Незаконно приватизированные, разграбленные, украденные предприятия и промышленные объекты будут возвращены государству.

Не будет допускаться политический волюнтаризм. В проекте Конституции имеются вопросы, решающие подобные проблемы.

– *Как мы можем выйти из этой ситуации?*

– Чрезвычайно необходимо обеспечить проведение реформ на основе научных исследований всех сфер общественной жизни; восстановление институтов народовластия; принятие демократического управления; прогрессивной избирательной системы; реальная независимость судебной власти от других ветвей власти и ее ответственность. Считаю, это даст обществу и гражданам гарантированные конституционные права.

Для достижения этих целей необходимо реализовать нижеследующие обязательства:

1. Предложить национальную идеологию, разработанную на основе идей демократии, социализма и традиционных национальных ценностей. Разработка государственной идеологии на основе национальной идеологии стала

требованием времени. На базе государственной идеологии можно восстановить социально-экономические, политико-правовые и духовные основы общества. Разработка концепции развития общества и государственного развития, проведение социальных реформ, обеспечивающих всестороннее развитие страны.

2. Реализация конституционной реформы, соответствующей историческому опыту кыргызского народа, учитывающей менталитет, отвечающей требованиям сегодняшней жизни и интересам всего общества. Следует заново пересмотреть нормативно-правовые акты на основе демократических принципов.

3. Посредством установления разных форм народовластия (курултай, референдум, мажилис, айыльные кенеш и др.) сменить авторитарный политический режим на демократический. Усилить ответственность руководства страны и органов государственной власти перед законом и народом. Провести меры люстрации по отношению к политической элите. Создание органов государственной власти и органов местного самоуправления на принципе народной власти.

4. Не причинять вреда частному обществу, но оно должно работать для всеобщего блага. Сельскохозяйственным производителям всесторонне развивать акционерно-кооперативные, частные формы. Нельзя допускать незаконного обогащения. Главные стратегические отрасли, полезные ископаемые на месторождениях, водно-энергетические комплексы будут в государственной собственности. Стратегические отрасли экономики должны пополняться механизмами рыночного регулирования. Проведение полномасштабной инвентаризации всей экономики Кыргызстана. Вернуть государству незаконно приватизированные, украденные и разграбленные предприятия и промышленные объекты. Установить устойчивую финансовую и банковскую систему с развитием финансовых инструментов малого и среднего бизнеса. Обеспечить бизнес-сообщество Кыргызстана и иностранных инвесторов защитой на государственном уровне. Развивать конкурентоспособную, высокотехнологичную, опирающуюся на науку экономику.

5. Обеспечить равные права граждан в получении образования, медицинского обслуживания и др. Прекратить расслоение общества по социальным признакам. Обеспечить граждан работой.

Речь идет о том, что сегодня перед гражданами Кыргызстана стоит выбор светлого будущего для себя и страны. Для этого у нас появились реальные возможности. Если мы сможем своевременно и результативно воспользоваться этими возможностями, то для страны возникнут обширные возможности расти и развиваться.

Необходимо ввести конституционно-правовую и политическую ответственность политических партий и должностных лиц, участвующих в реализации общественной власти. Необходимо принять законы о политико-правовой ответственности государственной власти и должностных лиц и о люстрации. «Отцы» Конституции тоже должны дать ответ перед народом (*«Арена.kg» № 21 от 14.08.2013 / стр. 15 (<http://www.gezitter.org>*

/interviews/22870_bekbosun_borubashev_politolog_ottsyi_konstitutsii_toje_doljni_otvetit_pered_narodom/). – 2013. – 19.08).

Туніс

Політична криза в Тунісі загрожує обернутися новою революцією. На тлі масових протестів призупинила роботу на невизначений термін Національна Конституційна Асамблея.

Біля будівлі парламенту зібралися десятки тисяч людей, які вимагають відставки коаліції на чолі з ісламістами.

Правляча партія «Ан-Нахда» відмовилася поступитися цим вимогам і оголосила те, що відбувається в столиці державним переворотом.

Туніська опозиція окрім відставки уряду помірних ісламістів вимагає також розпуску Конституційної Асамблеї, яка зараз пише основний закон країни.

Прем'єр-міністр А. Лараєд, утім, відкинув можливість відставки уряду, а один з лідерів правлячої партії «Ан-Нахда» Н. Мрад заявив, що вимоги опозиції та припинення роботи парламенту сприймаються як «саботаж і спроба держперевороту».

А. Лараєд наполягає на тому, що нові вибори повинні пройти тільки після того, як буде завершена робота над Конституцією. Це станеться, за його розрахунками, не раніше грудня.

Обіцянка провести референдум про збереження владних структур, встановлених у 2011 р. після повалення президента Зін аль-Абідіна бен Алі, залишається поки єдиною поступкою учасникам протестів, що йдуть вже більше двох тижнів, проте воно не задовольнило протестувальників.

Антиурядові демонстрації почалися в Тунісі після події в кінці липня вбивства лідера світської опозиції Мохаммеда аль-Брахмі, у якому його прихильники звинуватили правлячу партію (*Ipress.Ua* (http://ipress.ua/video/tuniskyu_parlament_zayavyv_pro_kapitulyatsiyu_25204.html)). – 2013. – 7.08).

Єгипет

В проект новой конституции Египта может быть включен запрет на создание политических партий по религиозному признаку.

«Более 400 политических, экономических и социальных учреждений» обратились к комитету по внесению изменений в конституцию с просьбой ввести подобный запрет в Конституцию для «защиты Египта от исламистских группировок пытающихся изменить гражданский характер страны и превратить ее в религиозную олигархию». Об этом сообщает Ahram Online со ссылкой на неназванные источники.

Как сообщил глава конституционного комитета и юридический советник временного президента Египта Адли Мансура Али Авад Салех поправки в

конституцию 2012 г., как ожидается, будет представлены 21 августа. Ранее Салех заявил, что ст. 2 конституции 2012 г., которая гласит, что исламский шариат является основным источником законодательства, будет всегда оставаться в тексте основного закона «чтобы подчеркнуть исламскую идентичность Египта». Сохранение данной статьи необходимо для того, чтобы предотвратить бойкот новой конституции со стороны исламистских партий и группировок, сообщил источник.

Другие изменения в конституции предусматривают ликвидацию верхней палаты парламента Египта, которая была распущена в начале июля, и положения, касающиеся деятельности Верховного конституционного суда и средств массовой информации. Кроме того, по данным источника, будет аннулирована статья в конституции 2012 г., запрещающая деятелям партии свергнутого в 2011 г. президента Х. Мубарака занимать политические посты (*ИА REGNUM (<http://regnum.ru/news/fd-abroad/1697093.html>). – 2013. – 20.08*).

Проект новой конституции Египта передан на рассмотрение временному президенту страны.

Техническая комиссия, созданная около месяца назад для внесения поправок в конституцию Египта, завершила свою работу и передала сегодня проект обновленного основного закона страны временному президенту АРЕ А. Мансуру. Об этом сообщает информационный портал «Аль-Ахрам онлайн».

Как ожидается, текст конституции будет обсуждаться при участии специального комитета из 50 человек, представляющих различные слои египетского общества. Состав комитета должен быть обнародован уже на этой неделе.

По утверждению «Аль-Ахрам онлайн», в обновленном проекте сохранится пункт второй прежней конституции, согласно которому ислам является государственный религией, арабский – официальным языком, а шариат – главным источником законодательства.

Еще одной важной поправкой, сообщает инфопортал, может стать «введение запрета на создание политических партий, основанных по религиозному принципу и по принципу половой дискриминации». По мнению ряда комментаторов, новые власти тем самым хотят «оградить Египет от исламистских сил, стремящихся изменить светскую сущность страны и превратить ее в религиозную олигархию» (*Euronews (<http://ru.euronews.com/newswires/2079808-newswire/>). – 2013. – 20.08*).

Временное правительство Египта не собирается исключать ассоциацию «Братья-мусульмане» из политического процесса в стране, заявил вице-президент переходных властей в Каире Мухаммед аль-Барадеи в интервью Washington Post.

По его словам, вооруженные силы Египта, отстранившие в начале июля от власти президента-исламиста М. Мурси, пытаются не допустить дальнейшего кровопролития в собственной стране.

«Что мы должны сделать сейчас прежде всего, так это, конечно, остановить насилие».

«Именно этого мы хотим избежать. Жесткость – это не решение. Что мы должны сделать сейчас прежде всего, так это, конечно, остановить насилие», – заявил аль-Барадеи.

«Как только мы этого добьемся, – отметил он, – мы немедленно должны будем вступить в диалог, чтобы гарантировать понимание “братьями” того, что Мурси не оправдал надежд».

«Однако это не означает, что “братьями” должны быть тем или иным образом исключены (из процесса урегулирования внутривосточного кризиса в Египте). Они должны оставаться частью политического процесса, участвовать в изменении конституции, в парламентских и президентских выборах. Им необходим иммунитет, им необходимо чувствовать, что они не исключены (из процесса политического урегулирования). И мы готовы это обеспечить», – подчеркнул аль-Барадеи.

Как он в связи с этим заверил, министр обороны Египта А. Фаттах ас-Сиси разделяет такие взгляды, передает ИТАР-ТАСС.

«Он понимает, что должно быть политическое решение. Тем не менее, на нем, разумеется, лежит ответственность за защиту страны в плане безопасности. А армия (сейчас) находится на взводе», – отметил аль-Барадеи.

Он допустил, что «не замешанное в серьезных преступлениях» руководство ассоциации «Братья-мусульмане», которое было задержано вместе с М. Мурси, будет позднее освобождено без предъявления обвинений.

Вместе с тем, вице-президент признал, что другие политические силы Египта выступают за то, чтобы применить всю необходимую силу против «Братьев-мусульман» и их сторонников. «Я держу форт, но долго это делать не смогу. Я – совершенно не единственный. Но мы не в большинстве», – сообщил аль-Барадеи.

В соответствии с его прогнозами, в Египте теперь будет сначала переписана конституция, а затем организованы парламентские и президентские выборы.

«Я надеюсь, что на весь этот процесс уйдет не больше девяти месяцев или года», – сказал бывший генеральный директор Международного агентства по атомной энергии, лауреат Нобелевской премии мира.

Он категорически отверг возможность собственного участия в президентских выборах в Египте, сказав, что его роль будет исчерпана «с завершением процесса возвращения страны на правильную колею».

Аль-Барадеи также не согласился с тем, что в Египте имел место военный переворот. Вооруженным силам пришлось вмешаться во внутривосточный кризис, «чтобы предотвратить гражданскую войну», убежден политик. По его оценке, армия лишь обеспечила «поддержку всенародному восстанию».

Между тем, американское правительство объявило, что с новым визитом в Каир прибыл уже побывавший там недавно первый заместитель госсекретаря США У. Бернс.

Он планирует в очередной раз изложить египетским лидерам позицию Вашингтона, которая заключается в том, что необходимо «избегать насилия и содействовать становлению мирного и включающего все категории населения политического процесса», уточнило внешнеполитическое ведомство США.

Оно добавило, что вместе с У. Бернсом встречи с должностными лицами Египта проведут эмиссары Европейского союза и ряда ближневосточных стран. (VZ.ru (<http://vz.ru/news/2013/8/2/644008.html>). – 2013. – 2.08).

Фіджі

Уряд Фіджі 22 серпня представив текст нової Конституції. Вона має прийти на зміну Основному закону 1997 р., дія котрого була призупинена владою чотири роки тому.

Як ідеться в офіційному повідомленні, нова Конституції має сприяти проведенню демократичних виборів у вересні 2014 р.

Нова Конституція стане четвертим Основним законом з моменту здобуття незалежності країни від архіпелагу в 1970 р. У її тексті, який складається з кількох сотень сторінок, акцент робиться на понятті рівності громадян незалежно від їх етнічного походження.

«Конституція подібна до конституцій деяких з найбільш ліберальних демократій у світі. Це забезпечує основу для розвитку сучасної та прогресивної держави», – наголошується в заяві уряду.

У такому ж дусі Конституція підтверджує назву «Фіджійські» для всіх громадян архіпелагу, незалежно від їх етнічної приналежності.

Раніше цей термін вживався стосовно корінних меланезійських Фіджі.

Інші розділи присвячені визнанню та захисту основних прав (охорона здоров'я, освіта, транспорт, безпека), соціальним та економічним аспектам.

Однією з найбільш суттєвих новацій стало скасування колишніх виборчих округів, які формувались за етнічною ознакою, і створення замість них єдиного загальнонаціонального округу Фіджі. Усі фіджійці, старші 18 років, отримують право голосу, а підсумки виборів підбиватимуться без урахування етнічної приналежності виборців, які проголосували, за принципом: одна людина – один голос.

Вибори до парламенту проводитимуться кожні чотири роки, за їх результатами формуватиметься однопалатний парламент у складі 50 депутатів. Партія, що отримала на виборах більшість, пропонуватиме і затверджуватиме склад уряду, а її лідер стане прем'єр-міністром держави.

Коментуючи положення нової конституції країни, генеральний прокурор і міністр юстиції Айяз Сайєд-Хайюм підкреслив, що Фіджі була проголошена світською державою із захистом релігійної свободи в країні, де, незважаючи на панування християнської релігії, співіснують іслам і індуїзм.

Конституція також містить положення, що стосуються свободи преси та вираження думок, асоціацій та рухів (*Повний текст статті «Le gouvernement fidjien dévoile sa Constitution» // TAHITI-INFOS (http://www.tahiti-infos.com/Le-gouvernement-fidjien-devoile-sa-Constitution_a81638.html). – 2013. – 22.08 (Докладно див. Додатку).*

Додаток

Le gouvernement des îles Fidji a présenté jeudi le texte de la nouvelle Constitution qu'il entend faire appliquer en guise de lever de rideau pour des élections annoncées pour septembre 2014.

Cette Constitution, qui est la quatrième depuis l'indépendance de cet archipel en 1970, qui a aussi connu quatre coups d'État, est ramassée dans un texte d'une petite centaine de pages, dans lesquelles l'accent est mis en particulier sur les notions d'égalité des citoyens nonobstant leur origine ethnique.

«(Cette Constitution) est semblable aux Constitutions de certaines des démocraties les plus libérales de la planète. Elle fournit le cadre pour le développement d'un État moderne et progressiste», souligne le gouvernement dans un communiqué.

Dans le même esprit, la Constitution confirme l'appellation de « Fidjien » pour tous les citoyens de l'archipel, quelle que soit leur appartenance ethnique. Auparavant, ce terme était réservé, de manière implicite, aux Fidjien mélanésien indigènes, désormais appelés «I-Taukei».

Certaines minorités de l'archipel, spécifiquement celles des îles Banaba (peuplées par des populations déplacées à Fidji des anciennes îles britanniques Gilbert, devenues depuis Kiribati, lors des essais nucléaires au cours des années 1950) et de l'île de Rotuma (population polynésienne et influente) sont, pour la première fois mentionnées au chapitre de leurs droits à la reconnaissance et à la propriété foncière.

D'autres articles sont consacrés à la reconnaissance et à la protection des droits fondamentaux (santé, éducation, transport, sécurité), sociaux et économiques. La précédente Constitution (entrée en vigueur en 1997 et abrogée en avril 2009 par le gouvernement actuel, issu du putsch de décembre 2006), ainsi que les précédentes, entérinaient un système communautaire selon lequel les deux principales ethnies de Fidji (les Fidjiens indigènes et les citoyens d'origine indienne) faisaient l'objet de circonscriptions et de sièges «réservés» au sein du Parlement.

Un précédent projet de Constitution, élaboré par une commission dirigée par l'universitaire et constitutionnaliste kenyan Yash Ghai, avait été retoqué début 2013 par le pouvoir, qui a ensuite annoncé une nouvelle mouture, préparée par les soins de ses services juridiques. Dans ce nouveau texte, l'âge légal de vote est abaissé de 21 à 18 ans et le Parlement devrait être constitué de 50 sièges, renouvelables par législatives tous les quatre ans via un système de représentation proportionnelle.

Dans ce système, le Premier ministre est celui qui dirige le parti ayant obtenu la majorité des sièges au Parlement.

Aiyaz Sayed-Khaiyum, Attorney General et numéro deux du gouvernement dirigé par le Contre-amiral Franck Bainimarama, qui tenait conférence de presse jeudi, a aussi insisté sur le fait que certaines dispositions de ce document (pour lequel des consultations ont été tenues et des soumissions reçues) protégeaient, pour la première fois, les droits des communautés ethniques indigènes, notamment en matière de perception de royalties sur des sites d'exploitation de ressources naturelles.

Il a aussi insisté sur le fait que Fidji est proclamé État laïc et protégeant la liberté du culte, dans un pays où, malgré la domination des religions chrétiennes (et en particulier de l'église Méthodiste), cohabitent aussi l'Islam et l'Hindouisme.

Cette constitution contient aussi des dispositions concernant la liberté de la presse et d'expression, de mouvement et d'association. Le texte confirme aussi la reconnaissance de la double nationalité, notion introduite à partir d'avril 2009.

Par contre, tout candidat à la députation devra obligatoirement être citoyen de Fidji sans autre nationalité.

Ce document conserve aussi des dispositions relatives à l'immunité et à l'amnistie, notamment pour les personnes ayant participé dans le passé à des actes assimilés à des coups d'État.

Par ailleurs, il est prévu dans ce texte que le pouvoir actuel, d'ici aux élections de septembre 2014, ne cède pas la place à un gouvernement de transition et ne s'effacera que lorsqu'un gouvernement aura été élu sous le nouveau système. La notion de protection du bien-être et de la sécurité de l'État est toujours mise en avant et est dévolue à l'armée.

Cette Constitution devrait aussi être distribuée et publiée dans les médias locaux, mais aussi sur Internet, à la fois en langue anglaise, fidjienne et hindoustani. Le gouvernement a annoncé jeudi que le Président de la République, Ratu Epeli Nailatikau, devrait promulguer cette nouvelle Constitution el 6 septembre 2013.

D'ici là, le public est une nouvelle fois invité à réagir, a précisé le gouvernement. Jeudi, les quatre partis constituant ce qu'ils appellent un « front uni » regroupant d'anciens partis au pouvoir jusqu'en 2006) avaient annoncé par avancé qu'ils n'assisteraient pas à cette présentation.

Ils estiment en substance que le processus d'élaboration de cette Constitution a manqué de transparence et par conséquent de crédibilité.

Le gouvernement, dans un communiqué plus tard dans la journée, a officiellement estimé que cette attitude était «regrettable» (*Le gouvernement fidjien dévoile sa Constitution // TAHITI-INFOS* (http://www.tahiti-infos.com/Le-gouvernement-fidjien-devoile-sa-Constitution_a81638.html). – 2013. – 22.08).

3 фондів НБУВ

Т. Добко, заввідділу НБУВ, канд. істор. наук,
Н. Моїсеєнко, наук. співроб. НБУВ,
Є. Коновалова, провідний бібліограф НБУВ

Конституційне (державне) право України: поняття, характеристика, система, предмет та інститути (1993–2012)

(Бібліографічний список. Продовження в наступному випуску)

Україна

Монографії, автореферати дисертацій, дисертації

1. Авсеєвич В. П. Верховна Рада у конституційному процесі в Україні. 1990–1996 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. П. Авсеєвич ; Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2002. – 19 с.

Ра318615

2. Авсеєвич В. П. Верховна Рада у конституційному процесі в Україні. 1990–1996 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Авсеєвич Владислав Петрович ; Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2002. – 222 арк.
Дс75120

3. Адамович Н. М. Суспільно-політичні чинники конституційного процесу в Україні (90-ті рр. XX ст.–початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Н. М. Адамович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 17 с.
Ра356463

4. Адамович Н. М. Суспільно-політичні чинники конституційного процесу в Україні (90-ті рр. XX ст.–початок XXI ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Адамович Наталія Миколаївна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 328 арк.
Дс103827

5. Алексеєнко І. Г. Система джерел судового конституційного права і процесу / І. Г. Алексеєнко // Проблеми права на зламі тисячоліть : матеріали міжнар. наук. конф. м. Дніпропетровськ, 13–14 лют. 2001 р. / Дніпропетров. нац. ун-т. – Д., 2001. – С. 70–76.
Со24349

6. Антошкіна В. К. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: проблеми теорії та практики : навч. посіб. / В. К. Антошкіна, О. А. Мурзіна. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 252 с.

Наведено характеристику Конституційного Суду як єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні. Висвітлено теоретичні та практичні аспекти онтології тлумачення норм права. Наведено результати історіографічного аналізу діяльності Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції. Обґрунтовано методологічні засади сучасних підходів до тлумачення норм права. Розглянуто об'єктивні властивості норм Конституції України як мовно-логічного феномену, що створюють проблеми у пізнавальному процесі їх інтерпретації. Проаналізовано методи тлумачення Конституції в аспекті герменевтики. Досліджено процес тлумачення права та проблему ефективності юридичної (судової) процедури розгляду справ у контексті герменевтики. Розкрито сутність тлумачення Конституції Конституційним Судом України як засобу реалізації принципів її верховенства та прямої дії у сфері юридичної практики. Обґрунтовано юридичне значення актів тлумачення (рішень і висновків) Конституційного Суду України.

Ва719112

7. Бисага Ю. М. Конституційно-процесуальне право України / Ю. М. Бисага, В. В. Гомонай, В. І. Чечерський ; Ужгород. нац. ун-т. Ін-т держави і права країн Європи. Юрид. фак. Каф. конституц. права та порівнял.

правознавства. – Вид. 5-е, доп. та вдосконалене. – Ужгород : Ліра, 2008. – 307 с. – (Навчально-методична серія «Бібліотека успішного юриста»).

Ва701496

8. Бисага Ю. М. Конституційно-процесуальне право України : підруч. / Ю. М. Бисага, В. В. Гомонай, В. І. Чечерський ; Ужгород. нац. ун-т, Ін-т держави і права країн Європи. – 6-те вид., доповн. – Ужгород : Ліра, 2011. – 358 с. – (Бібліотека успішного юриста).

Висвітлено методи конституційно-процесуального права (КПП) України у контексті його взаємозв'язку з іншими галузями права. Описано систему КПП України, особливості, властивості та класифікацію конституційно-процесуальних норм. Розкрито порядок проведення виборів народних депутатів України, організацію роботи Верховної Ради України, особливості формування її органів, обрання, призначення та відкликання посадових осіб, призначення та звільнення суддів, розгляду та прийняття рішень за спеціальними процедурами, порядок призначення та форми реагування уповноваженого з прав людини.

Ва745131

9. Введение в украинское право / С. В. Кивалов, Ю. М. Оборотов, П. П. Музыченко [и др.] ; Одес. нац. юрид. акад. – О. : Юрид. лит., 2005. – 616 с.

Освещены основы правовой системы Украины, вопросы истории её становления и перспективы дальнейшего развития. Раскрыты содержание конституционализма в стране, специфика фундаментальных и профилирующих отраслей украинского права.

Ва685814

10. Введение в украинское право / С. В. Кивалов, П. П. Музыченко, Н. В. Ефремова [и др.] ; Одес. нац. юрид. акад. – 2-е изд., перераб. и доп. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – 768 с.

Рассмотрены особенности, история становления и перспективы развития украинской правовой системы. Раскрыто содержание конституционализма в Украине.

Ва714916

11. Волвенко П. В. Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / П. В. Волвенко ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2006. – 24 с.

Проаналізовано комунікативні фактори, які обумовлюють необхідність тлумачення норм Конституції та законодавства і визначають онтологію повноважень КСУ у даному процесі. Уточнено мету тлумачення правової норми з урахуванням структури правовідносин та поняття норми права. Узагальнено мовно-логічні функції актів тлумачення КСУ в контексті поняття належної правової комунікації. Розглянуто специфічні мовно-логічні характеристики норм Конституції, які створюють труднощі їх емпіричної інтерпретації. Узагальнено існуючі стратегії інтерпретації норм Конституції.

Ра344897

12. Волвенко П. В. Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Волвенко Павло Вікторович ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2006. – 226 арк.

ДС92255

13. Горова О. Б. Конституційні громадянські права людини в Україні і їх забезпечення міліцією (роль міжнародно-правових норм у цьому процесі) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. Б. Горова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 16 с.

Ра307933

14. Горова О. Б. Конституційні громадянські права людини в Україні і їх забезпечення міліцією (роль міжнародно-правових норм в цьому процесі) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Горова Оксана Борисівна ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2000. – 170 с.

Дс62923

15. Гусарев С. Д. Конституционные основы формирования в Украине правового государства и совершенствование деятельности милиции : дис. ... канд. юрид. наук / С. Д. Гусарев ; Укр. акад. внутр. дел. – [Б. м.], [Б. г.]. – 203 с.

Дс44671

16. Євсєєв О. П. Процедури в конституційному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. П. Євсєєв ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 19 с.

Ра361750

17. Євсєєв О. П. Процедури в конституційному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Євсєєв Олександр Петрович. – Х., 2008. –

Дс110281

18. Євсєєв О. П. Процедури в конституційному праві України : монографія / О. П. Євсєєв ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х. : ФІНН, 2010. – 180 с. – (Бібліотека юриста).

Наведено результати дослідження процедур у конституційному праві України. Сформульовано загальне поняття юридичних процедур, визначено їх специфіку в конституційному праві, наведено відповідну класифікацію. Розкрито вимоги до конституційно-правових процедур, розроблено основи вчення щодо їх дефектності. Увагу приділено правовому аналізу системного взаємозв'язку конституційних процедур і дискреційних повноважень. Розглянуто окремі види конституційно-правових процедур, наведено рекомендації щодо їх подальшого вдосконалення.

Ва734280

1. Єзеров А. А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / А. А. Єзеров ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2007. – 18 с.

Ра352898

2. Єзеров А. А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Єзеров Альберт Анатолійович ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2007. – 227 арк.

Дс103560

3. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : монографія / Одес. нац. юрид. акад. / А.Єзеров. – О. : Юрид. л-ра, 2008. – 240 с.

Ва694639

4. Журавльова Г. С. Конституційні засади становлення і розвитку парламентаризму в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г. С. Журавльова ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 1999. – 19 с.

Ра304196

5. Коваленко А. А. Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні: питання теорії та практики / А. А. Коваленко ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Довіра, 1997. – 131 с.

Ва581130

6. Конституційний процес в Україні (2005–2008) / Харків. правозахисна гр. ; художн.-оформлювач Б. Є. Захаров. – Х. : Права людини, 2009. – 320 с.

Ва712849

7. Конституційний референдум: єдність чи розкол України: Експертна оцінка / С. Кудряшов, С. Одарич, Ю. Оробець, М. Томенко ; Фонд «Укр. Перспектива». – К., 1996. – 11 с.

Р79645

8. Конституція України – основа реформування суспільства / В. Я. Тацій, Ю. П. Бітяк, Ю. М. Грошовий, М. В. Цвік ; Акад. прав. наук України. – Х.: Право, 1996. – 95 с.

Ва569739

9. Конституція України та права народу / Укр. наук. асоц., Незалеж. прав. наук. центр. – К., 1995. – Ч. 1. – 36 с.

В341712

10. Куненко І. С. Конституційний процес в Україні: актуальні питання правового забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / І. С. Куненко ; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К., 2011. – 20 с. – укр.

Визначено поняття «конституційний процес». Розглянуто різні наукові підходи щодо його визначення. Проаналізовано співвідношення з близькими явищами суспільного життя, такими як законодавчий процес, політичний процес, конституційна реформа. Визначено види конституційного процесу. Розглянуто в порівняльному аспекті конституційно-правове регулювання конституційного процесу в зарубіжних країнах та Україні. Виявлено проблеми правового регулювання та здійснення конституційного процесу, напрями вдосконалення його законодавчого забезпечення в Україні. Обґрунтовано положення, що як правове явище, конституційний процес являє собою законодавчу діяльність, спрямовану на вироблення, прийняття, введення в дію та змінення владним повноважним суб'єктом, громадянами, іншими уповноваженими суб'єктами Основного закону держави. Такий підхід дозволяє відмежувати конституційний процес від близьких до нього явищ і процесів суспільного життя, більш чітко визначити та розкрити його поняття.

Ра382000

11. Малишко М. І. Конституція суверенної України та її розвиток : конспект лекцій / М. І. Малишко ; Укр. наук. асоц., Незалеж. прав. наук. центр. – К., 1996. – 22 с.

Р81766

12. Мамонтова Е. В. Преса в конституційному процесі України (1994–1998) / Е. В. Мамонтова. – О. : АстроПринт, 1999. – 44 с.

Проаналізовано вплив преси на хід закономірного конституційного процесу, формування громадської думки і консолідацію прогресивних сил суспільства на участь у розробці та прийнятті демократичної Конституції України.

Р89228

13. Мамонтова Е. В. Фактор преси у конституційному процесі в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Е. В. Мамонтова ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2000. – 20 с.

Ра310263

14. Мамонтова Е. В. Фактор преси у конституційному процесі в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Мамонтова Елла Вікторівна ; Одес. держ. політехн. ун-т. Каф. історії та етнографії України. – О., 2000. – 241 арк.

Дс66960

15. Марцеляк О. В. Контрольно-наглядові органи в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав і свобод громадян України :

автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Марцеляк ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 1997. – 22 с.

Ра295860

16. Марцеляк О. В. Контрольно-наглядові органи в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав і свобод громадян України : дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Марцеляк ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 1997. – 218 с.

Дс54895

17. Матеріали науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні питання реалізації Конституції України: проблеми, досвід, перспективи», 25 черв. 1997 р., Київ / упоряд. Ю. М. Грошевий ; Акад. прав. наук України. – Х. : Право, 1998. – 231 с.

Ва586029

18. Медведчук В. В. Конституційний процес в Україні: організація державної влади і місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / В. В. Медведчук ; Укр. акад. внутр. справ. – К., 1996. – 24 с.

Ра292423

19. Медведчук В. В. Конституційний процес в Україні: організація державної влади і місцевого самоврядування : дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Медведчук ; Укр. акад. внутр. справ. – К., 1996. – 218 с.

Дс51026

20. Медведчук В. В. Конституційний процес в Україні і організація державної влади та місцевого самоврядування / В. В. Медведчук. – К. : Україна, 1996. – 148 с.

Ва602034

21. Нова Конституція України і проблеми вдосконалення законодавства : темат. зб. наук. пр. / ред.: М. І. Панов [та ін.] ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 1997. – 216 с.

Ва583864

22. Одарич С. Конституційна міфологія сучасної України / С. Одарич, Ю. Оробець, М. Томенко. – К. : Укр. перспектива, 1996. – 36 с. – (Експертна оцінка. 27 травн. 1996 р.).

Р80122

23. Паліюк В. П. Конституційне процесуальне право України : навч. посіб. для самост. роботи студ. / В. П. Паліюк, М. Д. Савенко ; Миколаїв. навч.-наук. центр Одес. держ. ун-ту ім. І. І. Мечникова. – Миколаїв : ТЕТРА, 2000. – 94 с.

Ва640595

24. Перепелюк В. Г. Конституційні процедури: Державне процесуальне право : навч. посіб. / В. Г. Перепелюк ; Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2004. – 349 с.

Ва659294

25. Проблеми сучасного українського конституціоналізму : зб. на пошану Гол. Конституц. Суду України, проф. Л. Юзькова / ред. А. А. Стрижак ; Конституц. Суд України, Акад. прав. наук України. – К. : Логос, 2008. – 352 с.

Висвітлено життя та діяльність першого Голови Конституційного Суду України, видатного українського вченого-конституціоналіста, професора, академіка-засновника Академії правових наук України Л. Юзькова (1938–1995 рр.). Наведено правові акти органів влади та наукові праці вченого, а також результати досліджень вітчизняних науковців з проблем організації державної влади та розвитку конституційного процесу в Україні. Увагу приділено особливостям здійснення місцевого самоврядування та виконавчої влади, процедурі звернення до Конституційного Суду України, принципам виборів народних депутатів України, ролі органів конституційної юрисдикції європейських держав у механізмі імплементації норм міжнародного права.

Со28676

26. Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посіб. / М. П. Орзіх, М. В. Афанасьєва, В. Р. Барський [та ін.] ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – К. : Юрінком Інтер, 2011. – (Проблеми сучасної конституціоналістики ; вип. 1).

Висвітлено проблеми методології конституційної науки та практики, розвитку сучасного конституціоналізму в Україні, компаративістського дослідження у конституційному праві (КП). Увагу приділено нетрадиційним джерелам КП, питанням конфліктності та конфлікту в КП, конституційної юстиції та конституційного процесуального права.

Ва737545

27. Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М. В. Цвіка : зб. ст. / уклад. О. В. Петришин ; Нац. акад. прав. наук України. – Х. : Право, 2010. – 271 с.

Висвітлено проблеми формування і реалізації права за сучасних умов, демократії та конституціоналізму. Описано державно-правову природу влади Президента України в системі розподілу влади, особливості сучасного українського конституціоналізму.

Ва734331

28. Процедура внесення змін до Конституції України: порівняльний аналіз / Д. В. Буржинська ; Акад. прав. наук України, Н.-д. центр прав. інф-ки. – [К.], 2009. – 58 с.

Узагальнено основні наукові концепції та підходи щодо дослідження процесів прийняття та зміни Основного Закону на глобальному та регіональному

рівнях, зокрема у країнах Європи. Висвітлено еволюцію політики України та її інституційну адаптацію у контексті трансформаційних процесів в європейських країнах. Досліджено механізми, інструменти та методи прийняття та зміни конституції, проаналізовано досвід їх застосування у країнах Європи та визначено перспективи впровадження в Україні. Розкрито роль даних процедур и становлення та розвитку демократичного суспільства незалежної України, визначено основні напрями розвитку її подальшого співробітництва з країнами Європи та європейськими організаціями.

Вс48309

В. Струнгар, бібліотекар I категорії інформаційно-аналітичного відділу ФПУ НБУВ

Конституції та конституційний процес: реферативно-бібліографічна база даних Фонду Президентів України

Бібліографія країн Європи, Азії та Америки

Ahmedinejad Hussein Alex **The New Constitution for Modern America** = [Нова Конституція для Сучасної Америки]. – Sejucit Enterprise LLC, 2013. – 80 p.

Gargarella Roberto **Latin American Constitutionalism, 1810–2010** = [Латиноамериканський Конституціоналізм, 1810–2010 pp.]. – Oxford University Press, 2013. – 298 p.

Griffin M. Stephen **Long Wars and the Constitution** = [Тривалі війни і Конституція]. – Harvard University Press, 2013. – 376 p.

Guo Changlei Luc **Constitution of the Russian Federation** = [Конституція Російської Федерації]. – CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013. – 84 p.

Negretto L. Gabriel **Making Constitutions: Presidents, Parties, and Institutional Choice in Latin America** = [Створення конституцій: президенти, партії та інституційний вибір в Латинській Америці]. – Cambridge University Press, 2013. – 292 p.

Paulsen Stokes Michael **The Constitution of the United States** = [Конституція Сполучених Штатів]. – West, 2013. – 1689 p.

Qvortrup Matt **The British Constitution: Continuity and Change** = [Британська Конституція: цілісність і перетворення]. – Hart Publishing, 2013. – 206 p.

Serna de la Garza Jose **The Constitution of Mexico: A Contextual Analysis** = [Конституція Мексики: Контекстуальний Аналіз]. – Hart Publishing, 2013. – 254 p.

Sullivan M. Kathleen Constitutional Law, 18th Edition = [Конституційне право, 18-е видання]. – Foundation Press, 2013. – 1744 p.

Бібліографія країн СНД

Баньковский А. Е. Принцип subsidiarности в реализации конституционных предметов совместного ведения Российской Федерации и субъектов Российской Федерации / А. Е. Баньковский // ВЕСТНИК АЛТАЙСКОЙ АКАДЕМИИ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА. – Барнаул, 2013. – № 3. – С. 71–75.

У даній статті досліджуються проблеми реалізації принципу субсидіарності в процесі регламентації предметів спільного ведення Російської Федерації та суб'єктів Російської Федерації.

Бекетова С. М. Особенности законодательного процесса в субъектах Российской Федерации в современный период / С. М. Бекетова // ВЕСТНИК ВОРОНЕЖСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. СЕРИЯ: ПРАВО. – Воронеж, 2013. – № 1. – С. 25–31.

Стаття присвячена змінам у законодавчому процесі суб'єктів Російської Федерації, що відбуваються після прийняття Конституції Російської Федерації 1993 р. Аналізуються особливості законодавства суб'єктів Російської Федерації. Розглядається трансформація об'єкта, суб'єкта, а також стадій законодавчого процесу в регіонах.

Бригадин И. И. Роль правительства в процессе имплементации европейского права в Испании / И. И. Бригадин // ВЕСТНИК ВОРОНЕЖСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. СЕРИЯ: ПРАВО. – Воронеж, 2013. – № 1. – С. 374–382.

У статті досліджується роль уряду Іспанії в інституційному механізмі імплементації європейського права в правовій системі країни. Розглянуто зміни, що відбулися в структурі іспанського уряду у зв'язку з членством держави в Європейських Співтовариствах / Союзі.

Вильгушинский М. И. Взаимодействие судов с местными государственными администрациями в Украине / М. И. Вильгушинский // ВЕСТНИК АЛТАЙСКОЙ АКАДЕМИИ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА. – Барнаул, 2013. – № 3. – С. 116–118.

У статті зроблено висновок про необхідність дослідження шляхів оптимізації взаємодії судів з виконавчими органами загальнодержавного та місцевого рівнів для належного розмежування повноважень між органами місцевої виконавчої та судової влади. Акцентовано увагу на розмежування діяльності судді щодо здійснення правосуддя й діяльності судді-адміністратора.

Галушко Д. В. О суверенитете государства в международном праве / Д. В. Галушко // ВЕСТНИК ВОРОНЕЖСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. СЕРИЯ: ПРАВО. – Воронеж, 2013. – № 1. – С. 366–374.

Досліджується історія розвитку інституту суверенітету держави в міжнародному праві. Розглянуто сучасні наукові погляди на дану категорію в умовах процесів глобалізації та регіональної інтеграції.

Демаков Р. А. Правовой мониторинг как средство оптимизации законопроектной деятельности правительства Российской Федерации / Р. А. Демаков // ВЕСТНИК АЛТАЙСКОЙ АКАДЕМИИ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА. – Барнаул, 2013. – № 3. – С. 80–84.

Стаття присвячена розвитку та нормативному закріпленню інституту правового моніторингу. Аналізуються федеральне законодавство, законодавство суб'єктів федерації, підзаконні нормативні правові акти на предмет наявності норм, що регулюють проведення правового моніторингу. Виявляється проблематика, пропонуються шляхи вирішення.

Дудченко А. Ю. Проблемы назначения судей на административные должности в Украине / А. Ю. Дудченко // ВЕСТНИК ВОРОНЕЖСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. СЕРИЯ: ПРАВО. – Воронеж, 2013. – № 1. – С. 111–121.

Стаття присвячена дослідженню проблем призначення суддів на адміністративні посади в судах України. У роботі проаналізована зарубіжна практика та діюча в Україні процедура наділення суддів адміністративними повноваженнями. Запропоновано власні погляди щодо зазначених проблем.

Зозуля О. И. Опыт формирования аппарата главы государства в странах с республиканской формой правления / О. И. Зозуля // ВЕСТНИК ВОРОНЕЖСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. СЕРИЯ: ПРАВО. – Воронеж, 2013. – № 1. – С. 32–45.

Виконано аналіз досвіду та практики формування апарату глави держави в країнах з республіканською формою правління, встановлено основні закономірності, позитивні та негативні риси конституційно-правового регулювання його організації та діяльності, а також визначено пріоритетні напрямки формування та розвитку інституту апарату глави держави в країнах з республіканською формою правління.

Бібліографічні ресурси України

Гончаренко В. Бікамералізм у контексті конституційної реформи в Україні / В. Гончаренко // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 3. – С. 67–77.

У статті розглядається актуальна з точки зору подальшого вдосконалення структури парламенту України проблема бікамералізму.

Грейдіна К. Сучасний стан та перспективи розвитку законодавства щодо захисту прокурором прав дитини / К. Грейдіна // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 2 (30). – С. 99–104.

Проаналізовано засади законодавчої регламентації діяльності прокурора щодо захисту прав і свобод дітей за межами кримінального провадження. Вказано на певні недоліки, наявні у цій сфері, та запропоновано шляхи їх усунення. Зроблено висновок про те, що чинне законодавство України, яке регулює вказані питання, можна вважати одним із найбільш досконалих серед країн СНД.

Гультай М. Класичні моделі конституційної скарги на прикладі Австрії та Іспанії / М. Гультай // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 2. – С. 62–74.

У статті на підставі аналізу робіт західних дослідників і відповідних актів конституційного законодавства визначені основні елементи класичних моделей конституційних скарг в Австрії, у якій введена повна індивідуальна скарга, і в Іспанії, де застосовується процедура «ампаро».

Гультай М. Модель конституційної скарги в Республіці Польща та її переваги в контексті розвитку конституційної юстиції України / М. Гультай // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 1. – С. 55–65.

У статті досліджуються генезис і передумови введення конституційної скарги в Республіці Польща, особливості її моделі та механізму функціонування, а також переваги польської моделі конституційної скарги в контексті її запозичення конституційною юстицією України.

Косюта М. Шляхи вдосконалення Закону України «Про прокуратуру» / М. Косюта // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 2 (30). – С. 30–33.

Проаналізовано зміст положень Розділу I чинного Закону України «Про прокуратуру» і висловлено міркування щодо внесення змін до окремих статей цього розділу як складової частини реформування прокурорської системи України.

Рабінович П. Права людини і громадянина: можливості вдосконалення конституційних гарантій / П. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 3. – С. 3–15.

У статті розглядаються основні напрямки вдосконалення конституційних засобів забезпечення в Україні основоположних прав людини і прав громадянина. Викладені конкретні пропозиції щодо оптимізації ряду тих статей Конституції України, які закріплюють і гарантують права, свободи та обов'язки людини і громадянина.

Скрипнюк О. **Конституційний лад в Україні: методологічні проблеми розвитку та вдосконалення в контексті конституційної модернізації** / О. Скрипнюк // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4. – С. 123–134.

У статті аналізуються теоретичні питання розвитку конституційного ладу в Україні, його гарантії та перспективи вдосконалення.

Сухонос В. **Влада глави держави в умовах республіки** / В. Сухонос // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 2 (30). – С. 45–49.

Статтю присвячено актуальній темі визначення місця глави держави в системі поділу влади. Зокрема, наголошується, що в умовах республіки глава держави завжди наділений виконавчою владою, навіть якщо формально його не віднесено до цієї гілки.

Тацій В. **Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України** / В. Тацій // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4. – С. 3–17.

У статті досліджується поняття «правоохоронні органи» та їх система. Проаналізовано конституційне й інше законодавство України, а також нормативно-правові акти зарубіжних держав, здійснено поділ системи правоохоронних органів залежно від їх конкретних функцій і призначення в механізмі охорони права. Внесено пропозиції щодо вдосконалення питань конституювання правоохоронної діяльності в Україні.

Чумаченко А. **Прокурорський нагляд за додержанням конституційних засад підприємницької діяльності** / А. Чумаченко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 2 (30). – С. 93–98.

Висвітлено діяльність прокуратури Житомирської області на пріоритетному напрямі – захисту конституційних засад підприємницької діяльності. Наведено характерні порушення законодавства під час проведення органами державного нагляду (контролю) планових та позапланових перевірок суб'єктів господарювання, а також при здійсненні правоохоронними органами перевірочних заходів.

Яковлев А. **Конституційний процес в Україні 1991–1996 років: ретроспективний погляд на проблему** / А. Яковлев // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4. – С. 135–144.

У статті досліджується конституційний процес в Україні 1992–1996 рр. з точки зору визначення основ конституційного ладу та їх закріплення в проектах Конституції України цього періоду. Аналізуються головні правові принципи, ідеї та інститути, які сприяли утвердженню конституціоналізму та вплинули на процес прийняття Конституції України 1996 р.